

શ્રી જ્ઞાન સૂર્યોદય

પૂર્વાર્ધ-ભાગ ત્રીજો.

(ભક્તિયોગ અને-)

કાર સ્વરૂપ દર્શન.

લખનાર—

લક્ષ્મણ માણેકલાલ જમનાદાસ
મહારાજ.

આગળ જે મૂલ્ય દર્શાવ્યું છે તે તો માત્ર સ્થૂળ પદાર્થોદિનુંજ છે. પરમ પૂજ્ય સત્પુરુષોના અપૂર્વ, અખૂટ, શાંતિ તુષ્ટિ પુષ્ટિ પ્રાપ્તિ પૂર્વક નિત્ય તૃપ્તિ અર્પનાર મહા-પ્રસાદનુ તો મૂલ્ય હોઈ શકેજ નહિ, તેથી વાસ્તવિક-ખરૂં મૂલ્ય કાઈક ન્યૂનાધિક અંશે આપવા ઇચ્છનારે તો પોતાનાં અંતઃકરણમાં પ્રતીત થતાં સ્થૂળ સૂક્ષ્મ અને કારણરૂપ અભિ-માનનો ત્યાગ કરી, સવિનય સપ્રેમ આ દિવ્ય ગ્રંથને વાંચી વંચાવી, યથાયોગ્ય સમજી હૃદયમાં ઠસાવી પચાવી, સદ્ગુરૂ પરમાત્મ સ્વરૂપે અભેદ ભાવે અડગ અચલ સ્થિતિ કરી રહેવું; અથવા સદ્ગુરૂ પરમાત્માનાં ચરણ કમલમાં અહંમત્વ-રૂપ શ્રીફળ અપેણ કરી શર્ણુ થઈ રહેવું, એજ આ પ્રાસા-દિક દેવી ગ્રંથનું વાસ્તવિક-ખરૂં મૂલ્ય આપવાનું છે.

અસ્તુ ॥ ૐ ॥

કર્તા.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૭૫.૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સ્ત્રીન સૂચના ✓ ૨૧

વિષય Δ૨૫

ॐ तत्सत् श्री सद्गुरवे परमात्मने नमो नमः ॐ
(સૂત્રગીતિ.)

તત્સત્ ચિદ્ધન રવિમાં, રમવા રગે રૂડી રિતે જંગો;
કુદડી કરજો પ્રીતે, ગસ રમો વશ કરી લઇ રાગો. ॥ ૧ ॥
ગાણિક્ય પ્રભુમાં સમજો, ગમજો હરિને અબેદ થઇ ભજજો.
હ તૂ ભાન ગુમાવી, હ તે તે હ સમુદ્ર જળ ભજજો. ॥ ૨ ॥

શ્રી જ્ઞાન સૂર્યોદય

પૂર્વાર્ધ-ભાગ ત્રીજો.

(ભક્તિયોગ અને-)

કાર સ્વરૂપ દર્શન.

ચોજક.

(ભક્તરાજ) માણિક્યલાલ જમનાદાસ મહારણ, મુરત.

પ્રકાશક.

ર્વ શક્તિ સંપન્ન સર્વાન્તર્યામિ સદ્ગુરૂ પરમાત્મ કૃપાપાત્ર
પ્રેમયુક્ત શ્રદ્ધાસંપન્ન દેવી વ્યક્તિમંડળ તરફથી

(ભ.) માણિકલાલ જમનાદાસ મહારણ, (મુરત).

ફિંમત રૂ. ૧-૦-૦

ઈસ્વીસન ૧૯૨૪.

સુરત વિધાપીઠ
સંવત ૧૯૮૦
૧૫૭૨૮
સુરતી ડીપોસિટ-સંગ્રહ

પ્રકટ કરનાર—માણિકલાલ જમનાદાસ મહેલાસજી,
સોની ફળીયું, સુરત.

છાપનાર—નરવરલાલ મૂળચંદ વીમાવાળા,
'ગાંડીવ' મુદ્રણાલય. ૧૮૦, કેળાપીઠ—સુરત.

આવૃત્તિ પહેલી.

પ્રત ૧૦૦૦.

પ્રસ્તાવના.

જ્ઞાનસૂર્યોદય ગ્રંથના પૂર્વાર્ધ ભા. ૧ માં, ઉત્તરાર્ધ ભા. ૧ માં, પૂ. ઉ. ના મધ્ય સધિરૂપ દિવ્ય પ્રકાશ, જ્ઞાનના ભાગમાં, તથા માલા-ઓ વગેરેમાં, જે પ્રસ્તાવના વિસ્તૃતરૂપે પ્રકાશનું લખાઈ ગયલી છે તેમાં કહેવા જેવું સઘળું આવીજ ગયલું હોવાથી, અત્રે વિશેષ કંઈ ન કહેતાં દૂકામાં નીચે પ્રમાણે કહેવું ઈચ્છે. ગણ્યું છે.

બાધ્યાવસ્થાની ૧૨ વર્ષની વય થતા સુધીમાં અને ત્યાર પછીથી હાલ પર્યંતમાં * જે જે સુદ વિદ્વાન શ્રાવિય અહ્મનિષ્ઠ ભક્ત સત

* શ્રીમત્ રવિદાસભજ જીવનરામજી (જીકાકા) જેઓ વલસાડ (વટાપુર) રૂપ, તે વખતે મનાતી એક લઘુ કાશીપુરીમાં શુદ્ધ સાત્ત્વિક શ્રાવિય અહ્મનિષ્ઠ પડિત પૌરાણિક શાસ્ત્રી અધ્વર્યુ વગેરે વિશેષજ્ઞાથી અક્ષરકૃત ધર્મમૂર્તિરૂપ પૂજ્ય દેવી વ્યક્તિ હતા તેઓશ્રી, શ્રો. અ. સત પડિત પાત્ર શ્રીયુત્ જગજીવનદાસજી મહારાજ, પૂજ્ય શ્રો. અ. શ્રીમન્મોહનસ્વરૂપ અહ્મચારીજી, શુદ્ધ સત્ત્વમૂર્તિ શ્રો. અ. શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી, શ્રો. અ. વૈરાગ્ય મૂર્તિપૂજ્ય સ્વામિ શ્રીભૂમાનદજી (સુરત), મહામુનિ અગસ્ત્યાશ્રમ વાસી જ્ઞાન ગુરુચોગી શ્રીમત્ સભાપતિ સ્વામિજી (મુખ્ય), વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ ગુરુમડળાધ્યક્ષ સ્વામિશ્રી આત્મસ્વરૂપજી, શ્રો. અ. શ્રીયુત્ દત્તાત્રય પુવા (સુરત) શ્રો. અ. યોગિવર્ય, શ્રીમત્ સ્વામિ શ્રી અદ્વૈતાનંદ સરસ્વતિજી (રાંદેર), શ્રો. અ. સ્વામિ શ્રીમત્પૂર્ણાનંદજી (જેઓશ્રીએ ઝંકારના વિષય ઉપર ઘણી સરળ સરસ અને અસરકારક રીતે કેટલાક દિવસ પર્યંત અસ્ખલિત વાણી પ્રવાહથી વ્યાખ્યાન આપી સુરતની જનસમાજ ઉપર ઉપકાર કરેલો હતો તેઓશ્રી), પરમપૂજ્ય

જ્ઞાની ધ્યાની યોગી પૂજ્ય પુરુષવરો લેખકના સખધ સમાગમમાં આવેલા તેઓ દ્વારા, ઝંકાર સ્વરૂપ સખધમાં, તથા ભક્તિ ઉપાસના ધર્મ કર્મ ધ્યાન જ્ઞાનાદિ વિષયમા અવણુ કરાઈ નોંધી રાખેલુ તે બધુ નોંધ ખુલ્લોમાંથી તારવી કાઢી, તેમાંથી પણ ટૂંકમાં સારરૂપ (ઘૂત-સત્વ) આકર્ષિ લઈ આ વિષયો લખી મુકેલા. વિશ્વ નિયામક સત્તાથી, તે પ્રસિધ્ધ થવા વ્રત્તિમા પ્રેરણા થઈ તેને અનુસરી આ પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત ગણી. જ્ઞા. સૂ. પૂર્વાર્કના પ્રસિધ્ધ થયેલા ભાગોમા ભક્તિયોગ નામનો જે વિષય લખાયેલો છે તેનાંજ અનુસધાનરૂપે અસ્પાશે આ અથમાં પણ તે ભ.યો.નુ, રસમય મધુર શાન્તિપ્રદ અને હૃદયપ્રાપક અસરકારક દિવ્ય દ્રષ્ટાંતો તથા સિદ્ધાંત સહિત આલેખન કરી દર્શન કરાવ્યુ છે. જનસમાજની અભિરૂચિ એનાપર થવી તેનો વ્યક્તિગત ઉત્તમ દેવી ભવતારક ભયનાશક પુણ્યસંસ્કારોને અવલંબીને છે. વિશ્વોદધાનમા પચરંગી અનેક પ્રકારના પક્ષીઓ વિહાર કરી રહ્યાં છે તેમાં માનસસરોવર ઉપર મુકનાદળનો ચારો ચરનાર હસ (અસ્પ સખ્યામા) પણ હોય છે, તો તેવા હસો આ પ્રાસાદિક અન્યાન્તર્ગત

સદ્ગુરુ દત્તાત્રય સ્વરૂપામિન્ન પરોપકાર પરાયણુ શ્રી. ધ્ર. શ્રીમન્ વાસુદેવાનંદ સરસ્વતિજી (ગુરુદેશ્વર-નર્મદા તટ), શ્રી ધ્ર. વૃંદાવન પૂજ્ય સમર્થ સ્વામિશ્રી કૃષ્ણાનંદ સરસ્વતિ, સ્વામિ પ્રજ્ઞાનાનંદ સરસ્વતિ સ્વામિ, અચ્યુતાનંદજી (કાશી), પૂજ્ય પરોપકાર મૂર્તિ શ્રી. ધ્ર. સ્વામિશ્રી ચિદંધનાનંદજી ગુરૂશ્રી ઉદ્ધવાનંદજી (ભાવનગર તથા કાશી), શ્રી. ધ્ર. શ્રી મન્નથુરામ શર્મા મહારાજ, શ્રી મન્દ્યકરાચાર્ય માધવતીર્થ સ્વામિ, અવધૂત સ્વામિ, પડિતજી સ્વામિ શ્રીમન્ આસારામ સાગર (સુરત), સ્વામિ જીવન્મુક્ત (ઉરણુ), ત્યાગી પૂજ્ય સ્વામિશ્રી પ્રકાશાનંદજી (સુસ્ત), શ્રી. ધ્ર. સમર્થ સ્વામિ શ્રી ટોકરાશ્રમજી (કરન્યાળી), આત્માનંદજી, જ્ઞાનાનંદજી, સ્વામિશ્રી યોગાનંદતીર્થ, વગેરે વગેરે.

દિવ્ય મુક્તા (મોતી)નો ચારો ચરી તૃપ્તિ અનુભવશેજ, એમ વિચારી લેખક પોતાને કૃતકૃત્ય થયેલો સમજે છે. તથાસ્તુ.

એમાં “ઝંકાર સ્વરૂપ દર્શન” નામનો ઉપાસનાનો અપૂર્વ અદ્ભૂત રસપૂર્ણ વિષય ચરચાયો છે તેથી તેને ઉપાસના યોગ રૂપ દિવ્ય પ્રકાશમય (તે જ્ઞાનસૂર્યનાં કિરણોના સમૂહરૂપ) રવિરત્ન જ્યોતિ કહિયું તો અસ્થાને ગણવા જેવું નથી. ખ્રીષ્ટું પણ કારણ એવું છે કે, એ જ્ઞાન સૂર્યોદય પૂર્વાર્ધના ત્રીજા ભાગમાં આવે છે જેથી પાછળના ભક્તિયોગ ભાગ સાથે જેવો સંબંધ રાખે છે તેવો આગળના ઉત્તરાર્ધગત જ્ઞાનયોગ ભાગની સાથે પણ સંબંધ રાખે છે. x અર્થાત્ ખેડુની મધ્યમાં હોવાથી ઉમરાપરનો દીવો જે રીતે ઘરમાં અને બહાર પ્રકાશ આપે છે તે રીતે, ખેડુ તરફ બે હાથ પ્રસારી ખેડેલો સુસ્થિરસ્થાને શોભે છે. આગળથીજ એ સ્થાને પ્રતિષ્ઠાપાત્રી સ્થપાયલા (વિરાજિત થયેલા) “જ્ઞા. સૂ. પૂ. ઉ. મધ્ય સધિપ્રકાશ” નામના દિવ્ય ગ્રંથના ન્હાનાભાષ રૂપે, ઉપાસના ભાગને

x પાછલા ભાગો કીમતમાત્ર અપાઘ ખરીદાયલા તે રકમો તો ધર્માર્થ ખાતે જમા થઈ છેજ, પરંતુ ઉત્તેજનરૂપે વધુ આપનાર મહાશયો તરફથી જે રકમો આવેલી તે પણ ધર્માર્થખાતે જમા થઈને તેઓના નામની નોંધ તે પાછલા ગ્રંથોમાં અપાઘ ગઈ છે, ત્યારપછી આ સંબંધમા રા. રા. શેઠ બાલુભાઈ લાલભાઈ ભક્તજી તરફથી રૂ. ૨૫) તથા રા. સા. પ્રાણુલાલ વીઠલદાસ નગર શેઠ તરફથી રૂ. ૧૦), તથા રા. રા. રા. ગાંડાભાઈ વિઠલભાઈ કડીવાળા તરફથી રૂ. ૧૦) આવેલા તે પણ ધર્માર્થખાતે જમા થયેલા છે તેની, તથા શેઠ જેડીસનદાસજી મોરારભાઈ તરફના રૂ. ૧૧)ની નોંધ અત્રે લીધી છે.

ખાસ શોભાવતો આ “હૃદયકાર સ્વરૂપ દર્શન” (લક્ષિત યોગનાં અમુક અંશે વ્યાખ્યાનો સહિત) જે ભાગ છે તે સુર જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુ જનોએ અવશ્ય આલસ્ય પ્રમાદ ત્યજી મનન કરી, દ્રઢ અપરોક્ષ થતાં સુધી, અભ્યાસ જરૂરી રાખી, અન્ય શ્રદ્ધા સપત્ર પ્રેમી જિજ્ઞાસુ જનોને સમજાવી સન્માર્ગે ચઢાવવા પ્રવૃત્તિ સેવવી યોગ્ય છે. અસ્તુ.

અથારભે નમસ્કારાત્મક મગલ કંઈ છે, કેમકે વિસ્તૃતદેખી તે પાછલા ભાગોમાં થયેલું છે તેજ અત્રે પણ જાણી લેવું; તથા અધિકારી વિષય સમૃદ્ધ અને પ્રયોજન એવા ચાર જે અનુબંધ કહેવાય છે તે વિશે પણ પૂ. ભાગ. ૧મા દર્શાવાઈ ગયું છે તેજ અત્રે પણ સમજી લેવું. **ઐતત્સત્.**

પૂર્વાર્દ્ધ ભાગ ૨ મુખ્યાઈમાં લાખા વખતથી તદ્દઅાર છતાં હજી ઘુકો બધાંને આવી નથી. તે નિદ્રાવશ પડેલા ભાગ ૨ જાગૃત થઈ સેવામાં હાજર થાય તે પહેલાં આ ભાગ ૩ આપ સર્વ સતો સુરો ભડોતો મહાત્મા વગેરે સત્પાત્ર સજ્જનોની સેવામાં હાજર થાય છે, તો કૃપા કરીને એની સેવા આપ સર્વ વિવેક સપન્ન સુર સજ્જનો-એ સ્વિકારી એને કૃતાર્થ કરવાથીજ આપની સુરતા સજ્જનતા મહત્તા કૃપાલુત્વ વગેરે દૈવી સદ્ગુણોની શોભા છે. અસ્તુ **ઐ તત્સત્.**

અલ્પવિદ્યા અથવા સદ્વિદ્યારૂપ ચિંતામણિ-કલ્પવૃક્ષ અથવા કામધેનુ છે તે સત્પાત્રોને દાન માટેજ હોઈ શકે. તે કંઈ વ્યાપાર (દ્રવ્ય સંગ્રહ માટે) નહિં હોય; એવા સસ્કારો લેખકની ચિત્તભૂમિ પર આદ્ય વયથીજ પડ્યા કરી વૃક્ષ રૂપે નવપલ્લવિત થઈ આદ્હાદ-જનક પ્રતીત થતા રહેલા હોવાથી લેખક તરફ એ નિમિત્તે આવતું ન્યૂનાધિક કંઈપણ દ્રવ્ય ખાનગીમાં, જીવાર લાવવાનાં સ્વાર્થનાં કામમાં નથી લેવાતું, પણ ધર્માર્થ ખાતે જમા થઈને એવા પરમાર્થમાંજ વપરાય છે તે વિશે પુનઃપુનઃ સૂચવવાની જરૂર નથી. માત્ર નવા

વાંચકજીની ઉડાણ ભાગે રહેલી છુપી શંકાની નિવૃત્તિ ખાતર આટલો ઉલ્લેખ કરવાનું, અમુક વિદ્વાનોની સલાહ મળવાથી, ઉચિત ગણી અત્રે દરશાવ્યું છે.

મુરત. સોનીફળીઈ તા. ૧૩-૪-૨૪
(લખાયું) સં. ૧૯૮૦ ચૈત્ર શુક્લ ૯ રવિ
(મુદ્રાકિત) તા. ૨૬-૮-૨૪ આવણ કૃષ્ણ ૧૧

લેખક.
ભ. માણેકલાલ જ.
મહારાજ

સુસ વાંચક પ્રત્યે સન્નિય વિનયિત છે કે પ્રથમતા ભ. થો. માં પાનુ ૪૨ અને ૪૩ આગળ પાછળ થઈ જવાથી વાચતીવેળા પૃષ્ઠાંક જોઈને વાંચવા કૃપા કરવી.

ગ્રંથાર્પણ

કરે કોણ કઈ અર્પણ કોને,
 તૂં હં તે જ્યાં વાત નથી;
 સતચિતિ સુખ શિવ તત્વ લયું છે,
 ઋષિ મુનિ સંતે જોયું મથી.—૧
 પરા પારનો દેશ અખડિત,
 શાંત સુખાબ્ધિ અપાર નિધી;
 વિશ્વરૂપે વિભુ સ્વયં પ્રકાશિત,
 પૂજા કરવી કોણ વિધી.—૨
 હં રૂપે રવિ તૂંજ પ્રકાશ્યો,
 સર્વ ઘટોમાં જીવ બની;
 વિધિહરિહરગુરુદત્ત રૂપે પ્રભુ,
 બટુક ગૃહી યતિ ધની વની.—૩
 પશુ પક્ષી સુરવર નર નારી,
 દર્શન દૃષ્ટા દશ્ય દમક;
 શિષ્ય સુનૂ પતિ પત્નિ સહોદર,
 ગુરુ ભવતારક શબ્દ ઝમક.—૪
 પુરૂષ પ્રકૃતિ તાત માત તૂં,
 સદ્ગુરુ શબ્દાતીત પરમ;
 માણિક્ય તહારૂં હૃપણ તુજને,
 સોંપી સમતાં વસ્તુ વરમ—૫

ॐ श्री सद्गुरवे परमात्मने नमोनमः ॐ

श्री ज्ञान सूर्योदय

पूर्वार्ध—भाग ३ न्ने

भक्तियोग प्रकरण.

श्री ज्ञान सूर्योदय ग्रंथना पूर्वार्द्धनो आ त्रीन्ने भाग प्रारम्भ कराय छे. पाछला भागोमां भक्तियोगनो विषय न्ने लખायलो छे तेनांन अन्नुसधान रूपे कहवामां आवे छे.

महात्मा पंडितश्री श्री. अ. स्वामिश्री आलाराम सागर महा-
राज्जे साकार निराकार विशेषां पोतानां (संवत् १८६४ श्रावण कृष्ण
१२ नां) व्याख्यानमां न्ने अन्नकोट महा प्रसाद लुटावेलो अथवा
पीरसेलो तेमांथी कण्डिका मात्र कंछक सुख अद्वा संपन्न पात्र जनोनी
सेवामां, तेवा अधिकारी महाशयोने शांति तृप्तिनां भान पूर्वक कृत
कृत्यता प्राप्त्यर्थे, तन्सत् श्री परमेश्वर प्रार्थ्ये, निवेदन कराय छे.

સાકાર ઇશ્વરનુજ પૂજન અર્ચન ધ્યાન થઈ શકે છે, નિરાકારનું થઈ શકતું નથી. જો કોઈ કહે કે સાકાર મહાત્મ્ય. (નિરાકારનું) થઈ શકે છે, તો તે નિરાકાર નથી.

પૃથ્વિનાં ગદ્ય પરમાણુ જ્યાં સુધી નિરાકાર છે ત્યાં સુધી કોઈ ધને આધારભૂત થઈ શકતા નથી. જળના રસરૂપ પરમાણુ જ્યાં સુધી નિરાકાર છે ત્યાં સુધી કોઈની તૃપા મટાડી શકે નહીં, વગેરે. ઇશ્વરની જ્ઞાનરૂપ ઇચ્છાથી, તે પરમાણુઓ સાકાર થયેથી બંધું કરી શકે છે. અગ્નિ બધે નિરાકાર રૂપે વ્યાપ્ત છે. દીવાસળીમાં પણ છે, પણ નિરાકાર છે ત્યાં સુધી પ્રકાશ આપી રસોષ કરવામાં કામ આવતો નથી, પણ તે દિવાસળીને રંગડવા ધસવાથી સાકાર અગ્નિ પ્રકટે છે તોજ કામ થાય છે. વાયુ પણ તેમજ છે, તે જ્યારે વિશેષપણે સ્ફુરતીને સૂક્ષ્મ આકારમાં આવે છે ત્યારે થડક લાગવા વગેરે રૂપ (સ્પર્શ થવાથી) કામ કરે છે. આકાશ નિરાકાર છે, પણ ઉત્પત્તિવાળું હોવાથી-ભૌતિક હોવાથી એના પણ પરમાણુ કહી શકાય છે. એ નિરાકાર રૂપમાં છે ત્યાં સુધી કોઈને અવકાશ દર્શાવતું નથી. સ્થૂળ સાકાર આકાશ રૂપથી અવકાશ દે છે. જ્યાં સુધી ટેલીગ્રામમા શબ્દ છે ત્યાં સુધી દેશાંતરમાં ખબર પ્રસિદ્ધ થતી નથી. પણ કાગળ ઉપર અક્ષર રૂપે તે શબ્દો સાકાર બને છે, ત્યારે બધે ખબર ફેલાય છે.

જગત સાકાર છે તેનું કારણ પ્રકૃતિ છે. તે પ્રકૃતિ જગતનું ઉપાદાન કારણ હોવાથી નિરાકાર હોઈ શકે નહિ. કદાચ પ્રકૃતિને નિરાકાર માનો તો સાકાર જગતની ઉત્પત્તિ સંભવે નહિ. એ જગતના ઊંચાનાં કર્મનાં ફલ પ્રદાતા પરમાત્મા સાકાર છે તે દર્શાવનાર વેદ મંત્ર છે કે **બ્રાહ્મણસ્ય મુખમાસીત બાહુરાજન્યઃ ॥**

મુખથી આહ્વાણ, બાહુથી ક્ષત્રી, ઉર (નંધા) થી વૈશ્ય થયા અને પદ્મ્યામ્ શૂદ્ર મજાવત પગ(ચરણ)થી શુદ્ર થયા.

પ્રશ્ન—ધર્મરના મુખથી આહ્વાણ થયા માનવાથી મુખ જેવા ગોળ મટોળ આંચવા જેમજે, હાથ જેવા લાંબા ક્ષત્રી થવા જેમજે, વગેરે.

ઉત્તર—ઉપાદાન કારણથી કાર્ય વિલક્ષણ થાય છે. જેમ દુધથી થયેલું દહીં છે તે દુધથી વિલક્ષણ છે. ખીજથી વૃક્ષ, રજવીરથી સતાન વિલક્ષણ છે તેમ, પ્રકૃતિથી વિલક્ષણ જગત છે. હે વાદી મહાશય ! જે મુખ જેવા ગોળ આંચ, હાથ જેવા લાંબા ક્ષત્રી, જાંઘ જેવા સ્થૂળ વૈશ્ય અને ચરણ જેવા શુદ્ર થતે તો તમે વાદીઓ પણ તેવાજ થવા જોઈતા હતા અને તેમ નથી તો ધર્મર સાકાર છે.

ચંદ્રમા મનસાંજાતા. ચંદ્ર છે તે ધર્મરના મનથી થયો (એ વેદ મંત્ર છે) તો અતઃકરણ પણ ધર્મરના થઈ ચુક્યાં; કેમકે દરેકના મનનો દેવતા ચંદ્ર છે તે ધર્મરનાં મનથી થયો છે. ધર્મરના નેત્રથી સૂર્ય, એ રીતે પ્રાણ વાયુ વગેરે થયા તેમાં શ્રોત્ર નેત્ર ઉપલક્ષણ છે. મુસ્તાદમ્નિ રજાયત ॥ મુખથી અમ્નિ થયો, વગેરે. જીવોનાં સ્થૂળ સૂક્ષ્મ કારણાદિ વ્યષ્ટિ શરીરો છે, તેવાં ધર્મરના સમષ્ટિ શરીરો છે, તો તે સાકાર સિદ્ધ થયોજ. વળી વેદમાં મંત્ર છે કે હે ધર્મર ! સુખ દેવાને આપ બળદ અશ્વ થયા છો, તો તેથી પણ ધર્મર સાકાર ઠરે છે.

જે નિરાકારથી વાણી સહિત મન પાછાં હો છે તે નિરાકારનું ધ્યાન શી રીતે થઈ શકે ? । યતો વાચો નિવર્તતે અપ્રાપ્ય મનસાસહ ॥ જેનાથી વાણી પ્રકાશે છે તેને અહ્મ જાણો. જે મનથી જાણાતો નથી, પણ જેનાથી સર્વના મન પ્રકાશિત થાય

છે તેને અક્ષ જાણો. (તમે જે આ ઉપાસો છો તે નદી) જે આ-
ત્રાદિથી નથી જાણાતો, પણ જેનાથી આત્રાદિ પ્રકાશે છે, જેનાથી
અધાના પ્રાણ પ્રકાશિત થાય છે તેને અક્ષ જાણો; નેદં યદિદ
મુપાસતે.

એવા નિરાકારનું પૂજન ધ્યાન થઈ શકતું નથી, તે યુક્તિથી
કહેવામાં આવે છે. વાદીને પૂછીએ છીએ કે, જે નિરાકારનું પૂજન
ધ્યાન કરવાનું તમે કહો છો તેનું જ્ઞાન તમને થયું છે ? “ નથી
થયું ” એમ જો કહો તો તમે બીજાને શી રીતે બતાવશો ? આં-
ધજો બીજાને શી રીતે રસ્તો બતાવી શકે ? નહીંજ. અને “હમને
જ્ઞાન થયું છે” એમ જો કહો તો, કહો કે તમને તે જ્ઞાન યથાર્થ
રૂપ થયું છે, કે બ્રાંતિ રૂપ થયું છે ? જો કહો કે, બ્રાંતિ રૂપ થયું
છે તો તે મિથ્યા જ્ઞાન છે. સુક્તિમાં રજતનું, રજતુમાં સર્પનું
બ્રાંતિજ્ઞાન છે તે મિથ્યા જ્ઞાનજ છે, કેમકે રજત અને સર્પ ત્યાં
છેજ નહીં. જ્ઞાનનો વિષય રજત સર્પ છે તે તો મિથ્યા થાય છે
તેમ, બ્રાંતિ જ્ઞાન કહો તો તમારું તે નિરાકાર જ્ઞાન મિથ્યા થશે.
હવે જો એમ કહેશો કે, યથાર્થ જ્ઞાન થયું છે; તો તે યથાર્થ જ્ઞાન
તમને કોઈ પ્રમાણથી થયું કે વગર પ્રમાણે થયું ? જો કહો “ કે,
વગર પ્રમાણે થયું તો તે બનેજ નહી. **લક્ષણ પ્રમાણમ્યામ્
વસ્તુસિદ્ધિઃ** ॥ લક્ષણ અને પ્રમાણથી પદાર્થની સિદ્ધિ થઈ શકે
છે, તે નહિ હોય તો નથી થતી. કોઈ પણ પ્રમાણજ નહિ અને
લક્ષણ પણ નહિ, તો પછી યથાર્થ જ્ઞાનનો સંભવ પણ નહીંજ.
તેથી જો એમ કહો કે, પ્રમાણથી હમને જ્ઞાન થયું છે તો, કહો
કે પ્રત્યક્ષાદિ છ પ્રમાણમાંથી શૂ-કયા પ્રમાણથી થયું ? પ્રત્યક્ષ પ્ર-
માણથી થયું એમ કહો તો તે સંભવે નહી. આત્રથી શબ્દનું ય-
થાર્થ જ્ઞાન થાય છે. નિરાકાર કઈ શબ્દરૂપ નથી, શબ્દ જાતિરૂપ
નથી. ત્વચાથી જ્ઞાન થયું કહો તો, ત્વચાથી તો શીત ઉષ્ણનું જ્ઞા-

ન થાય છે. નિરાકાર કંઈ તેવો શીતોપ્પલુ સ્પર્શ નથી. ચક્ષુથી કહો તો, ચક્ષુથી તો રૂપનુ જ્ઞાન થાય છે. નિરાકાર કાંઈ કાળો, પીળો, લાલ, શ્વેત રૂપવાળો નથી. રસનાથી કહો તો, છલ્મથી તો ખારા, ખાટા મીઠા રસનુ જ્ઞાન થાય, એ નિરાકાર કંઈ કેરી જાંબુ કે દાળ ભાત રોટલી નથી. ઘ્રાણુથી કહો તો, નાકેથી સુગંધ દુર્ગંધ જણાય. નિરાકાર કંઈ ગંધવાળો નથી. મનથી જ્ઞાન થયું એમ કહો તો, મન જડ છે, ઉત્પત્તિવાળું છે. તે જડને જ્ઞાન થતું નથી. **યન્મનસા નમન્યતે.** એ રીતે છએ પ્રમાણુથી યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી. અતુમાન પ્રમાણુથી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થતું નથી. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુની સહાયતા વિના અનુભિતિ થઈ શકે નહીં. શબ્દ પ્રમાણુમા શ્રોત્રની સહાયતા જોઈએ. બેહેરો છે તેને શ્રોત્રની સહાયતા નથી તેથી તે શબ્દરૂપ પ્રમાણુને જાણી શકતો નથી (સાંભળતો નથી.) ઉપમાન પ્રમાણુ તો, એ પદાર્થ સદ્રશ હોય તો થાય. યજુદત જેવો દેવદત છે એમા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુની સહાયતા રહે છે. તેમજ એ નિરાકાર માનો તો એની સદ્રશતા ખની શકે; પણ નિરાકાર તો એકજ માનો છો. અર્થાપિતિ પ્રમાણુથી જ્ઞાન થયું કહો તો, કોઈ પુરૂષ પુષ્ટ છે તેને જોઈને કહો કે, એ તો કોઈ દિવસે ભોજન કરતો નથી. તો તે કેકાણે તેનું પુષ્ટ શરીર જોઈને ડાહ્યા મનુષ્ય તો કહેશેજ કે દિવસે ભોજન નહિ કરતો હશે તો રાત્રિએ કરતો હોવોજ જોઈએ. નહિ તો, શરીર પુષ્ટ હોયજ નહિ. એ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુગોચર હોવાથી રાત્રિ ભોજનની કલ્પના થાય છે તેમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુની સહાયતા છે. અનુપલબ્ધી પ્રમાણુથી અભાવનું જ્ઞાન થાય છે. નિરાકાર તો ભાવરૂપ છે. **ભૂતલે ઘટોનાસ્તિ** ઘડાની અનુપલબ્ધીનું (નહી હોવાનું) નામ અનુપલબ્ધી છે, એમાં પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુની સહાયતા છે.

એ રીતે નિરાકારના ધ્યાન પૂજન અર્ચનનું ખડન કીધું, પણ નિરાકારનું કંઈ નથી કીધું, તે તો સ્વયંસિદ્ધ સત્સંપ્રદાનંદ સ્વરૂપે છેજ. નિરાકાર તત્ત્વ છે તે અહ્વૃત્તિગોચર, ત્વૃત્તિગોચર, ધ્વૃત્તિગોચર નથી. નેતિ નેતિ કરતાં જે અવશિષ્ટ રહે છે તેજ તે તત્ત્વ છે.

એક બગીચામા રાગનો મુકામ પડ્યો છે ત્યાં કોઈ બાળકે પોતાના પિતાને પુછ્યું કે. આ બધા લોકોના યુધ્ધમાં રાગન કોણુ ? પિતાએ તે અનેક લોક યુધ્ધને પ્રથક પ્રથક વિશેષણો લગાડી કહેવા માંડ્યું કે, અમુક આવો છે તે રાગ નહી, આવો છે તે રાગ નહી, એ રીતે એક રાગ શિવાય બધાનો નિષેધ કરી બતાવ્યો અને ચુપ થઈ ગયા. પુત્રે જાણી લીધું કે, જે એકનું ખડન રૂપ નિષેધ નહી કીધો તે રાગ છે. આ ઇલાંત સ્થૂળ છે તેમ, ઇલાંત સર્વદેશી હોતુ નથી; પરંતુ એમાં તાત્પર્ય એ છે કે, દેહ, ઇન્દ્રિ-ઓ, પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ આદિનો સંઘાત છે તેમા દરેકને પ્રથક પ્ર-થક જાણવી ગુરુ શાસ્ત્રે કહ્યું કે, એ કોઈ આત્મા નથી. નિષેધની અવધિએ સર્વને સત્તા સ્ફુર્તિ પ્રદાતા જે સ્વયં પ્રકાશ તત્ત્વ આક્રી રહ્યું તે આત્મા કેવળ જ્ઞાનાનંદરૂપ છે, તેનું જ્ઞાન મેળવવાને સાધ-ન સપત્ર થઈ ઉત્કટ જિજ્ઞાસાથી હાથમા સમિત્પાણિ (ભેટ પૂજા) લઈ ગુરુ પાસે જઈ નમ્ર થઈ પુછે. તે શ્રવણ મનન કરી નિદિધ્યા-સથી વિચાર કરે કે અસત્ જડ દુ.ખ રૂપમાં કોઈ આત્મા નથી, શૂન્ય પણ નથી. ત્રણે અવસ્થાનો સાક્ષી છે તે આત્મા છે. સુષુ-પ્તિમાં પણ આત્માજ પ્રકાશે છે તે આનંદ રૂપ છે, તેમાં મન લીન થાય છે, ત્યાં તે આનંદ મગ્ન નહી થતુ હોય તો “સુખે સુતો” એવો અનુભવ જાગીને શી રીતે કહે ? ! જગતમાં સ્વપ્ન નથી, સ્વપ્નમાં જગત નથી, સુષુપ્તિમાં બેહુ નથી. એ સર્વ અવસ્થામાં તેના સાક્ષી જ્ઞાતા રૂપે જે અખડ રહે છે તેજ સત્ છે. તે નિરા-વર્ણુ સ્વયંપ્રકાશ સિદ્ધ છે.

ન્યાં મન જાય છે ત્યાં, ફોટોગ્રાફ માફક, સાકારનું અહણ કરે છે. મગ્નત સ્વપ્નમાં, અક્ષુ શ્રાવ જ્ઞાનજન્ય જે સંસ્કાર બેઠા હોય તે પ્રમાણે, આકૃતિ ખડી કરી દે છે. નિરાકારનો ફોટો મન ખેંચી શકે નહિં.

રામ, કૃષ્ણ, શકર, દેવી, ગણેશ, સૂર્ય, ગુરુ દત્ત, વગેરે નામવાળી બધી મૂર્તિ ઇશ્વરની છે. ઇશ્વર અક્ષુ ગોચર નથી પણ ભક્તોનાં રક્ષણ માટે અવતાર લે છે તેથી તેની મૂર્તિ કહેવાય છે.

ઇશ્વરને અવતાર સંભવે નહીં. એમ પુછો તો સાંભળો. ઇશ્વર સર્વ શક્તિમાન છે કે નહીં ? છે. તો પછી તે બધુંજ કરી શકે, અવતાર લઈ શકે છે. **कर्तुम कर्तुं मन्यथा कर्तुं समर्थः ईश्वरः**

ઇશ્વર શા માટે અવતરે છે ? ભક્તોનું રક્ષણ કરવા, અને દુષ્ટોને દંડ કરવા. ઇશ્વર અવતરે છે તો સર્વ વ્યાપક નહીં રહેશે ? મહાકાશ એકજ છે, તે સર્વવ્યાપક છે. તે ઘટ વ્યક્તિ ધરે તો ઘટાકાશ, મંડરૂપ ધરે તો મહાકાશ, એમ કહેવાય છે તેથી તે મહાકાશ ની અથવા તે વ્યક્તિગત આકાશની સર્વ વ્યાપકતા જતી રહેતી નથી. ઘટાકાશ મહાકાશ થયે છને વ્યાપકતા છોડતું નથી. તેમ ઇશ્વર શુદ્ધ સત્ત્વ માયા શક્તિ પ્રધાનને લઈ અવતરે છે તો પણ તેની વ્યાપકતા છુટતી નથી-કાયમ છે.

ઇશ્વરના અનેક અવતારથી શું અનેક ઇશ્વર નહીં થશે કે ? યોગીની જ્યારે ક્રાંતભરા પુદ્ધિ થઈ જાય છે ત્યારે તે એક કાળે હજારો શરીર ધરી લે છે, છતાં યોગીતો તે એકજ બન્યો રહે છે, ઇશ્વરતો તેનાથી અત્યંત મહા સમર્થ છે, તે અનેક અવતાર લેતો છતો એકજ રહે છે. શ્રી કૃષ્ણ ઝાડ તળે ચતુર્ભુજ શરીરે પગ ઉપર પગ ચઢાવી બેઠા છે ત્યાં પારધીનું બાણ વાગ્યું. તે વખતે પારધીએ આવી ક્ષમા માગી છે ત્યાં પ્રભુએ ચતુર્ભુજ દરશન આપી શુદ્ધ

સત્વ પ્રધાન માયામાં લીન થઇ ગયા. તેની લાસ ત્યાં રહી ન હતી. સૂર્ય એકજ છે તેના હજારો પ્રતિબિંબ છતાં પણ તે તો એકજ છે.

ઇશ્વરને હમારા જેવા હાથ પગ શરીરાદિ છે તો હમે પણ ઇશ્વરના અવતાર હોવા જોઇએ ? ચક્રવર્તિ રાજાની આજ્ઞા આખી પૃથ્વી પર ચાલે છે. તેણે દુષ્ટો-પાપી ચોરને સજા ભોગવવા સાર એક જોલખાનું તમચાર રાખ્યું હોય છે. તેમાં અનેક કેદીઓ રહે છે. પણ તે બધાની બરાબર સલાજી રહે છે કે નહીં, તે જોવા સાર પોતે રાજા પણ જોલખાં આવે છે, તે પ્રસંગે દરબારમાં કોઇ પુછે કે રાજાજી ક્યાં ગયા છે ? તો તેને એવોજ જવાબ મળે છે કે, રાજાજી જોલખાનામાં ગયા છે. વિચાર કરી કહો કે, અપરાધ કરીને ગયલા કેદીઓ જેવા જોલખા ગયા છે તેવાજ શું રાજા પણ ગયા છે કે ? !! કેદીઓ અને રાજા એકસરખા જોલખાં ગયલા કહેવું એ શું મૂર્ખાન્ય નથી દર્શાવતું !! એમ તો મૂર્ખજી કહે છે. તેમ, સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરે પાપી પુણ્યાત્મા છવો માટે આ સંસારરૂપી જોલખાનું કાઢ્યું છે. કર્તૃત્વ ભોક્તૃત્વ શુદ્ધિથી કરેલાં શુભાશુભ કર્મ પ્રમાણે શુભ દુઃખરૂપ સજા ભોગવે છે. ત્યાં કોઈ તો જોલાર છે, કોઇ મુપ્રિન્ડેન્ડ છે, કોઇ પેહેરેગીર, મેલ્જેટ, વગેરે છે. એવી જોલખાં જોઓ મોક્ષેચ્છાથી ભક્તિ કરે છે તેવાને દુઃખ દેનારા છે તેઓને દંડ-સજા કરવા સત્વ પ્રધાન માયાના પરિણામરૂપે રામ કૃષ્ણ વૃસિંહ વગેરે અવતાર લઇને સંસારરૂપ જોલખાનામાં પ્રભુ પોતે આવે છે. ત્યાં તપાસ કરે છે, ભક્તોની રક્ષા કરે છે, અને દુષ્ટોને સજા કરે છે.

નિરાકારમાં વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ નથી. સપર્યકાય શુક્લમ્ ઇશ્વર અકાય (શરીર રહિત) છે. તેનું શરીર રજ્જીવિર્યનું નથી તેથી અકાય છે. તે બધનમાં આવતા નથી. યશોદાએ આખા ગામના

દોરડાં મગાવ્યાં છતાં ચાર આંગળ બાકી રહ્યું—ખંધાઇ શક્યા નહીં. કેમકે શુદ્ધ સત્વ પ્રધાન માયાના પરિણામ રૂપ તેનું શરીર છે. તેથી ભક્તોની અદ્ધા પ્રેમ ભક્તિને વશ થઇ તેમના સરક્ષણાર્થ પ્રકટ થનાર ઇશ્વરની મૂર્તિનું પૂજન, અરચન ધ્યાન થાય છે.

ईशावास्यमिदं सर्वं ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદમાં ઇશ્વર સર્વ શક્તિમાન છે. શુદ્ધ સત્વ પ્રધાન માયારૂપ શિખરથી ઉતરવું તે, તે ઇશ્વરનો અવતાર છે. યજુર્વેદ અં ૩૨ મત્ર ૪ જુવો. **सर्वतोमुखं** એ મત્ર છે. ઇશ્વરને મુખ વગેરે અંગ છે તો સાકાર સિદ્ધ થયા જ. યજુર્વેદ અં ૩૦ જુઓ. ઇશ્વર ચાને છે—વિચરે છે, તે સર્વત્ર છે. ઇશ્વરની સ્ત્રીઓ હોવાનું પણ વેદમાં છે. યજુર્વેદ અં ૩૦ મત્ર ૨૨ **श्रीश्च लक्ष्मीश्च पत्नयः** ॥ ઇશ્વર ગાય બળને છે તે તે પણ વેદ કહે છે, ઋગ્વેદમાં છે કે, હે ઇશ્વર ! આપ સામવેદનું ગાન કરો છો તે હમારી સભામાં સુણાવો. વળી મૂર્ખ કહે છે કે ઇશ્વર ચોરી નથી કરતા તો કૃષ્ણે કેમ કરી હતી ? જુવો ઋગ્વેદ મંડલ ૧ સૂક્ત ૧૦૪ મત્ર ૮ **मानोवदी** અર્થાત્ એવી પ્રાર્થના છે કે, હે ઇશ્વર ! તમારા પ્રીય ભોગ દુધ ધી છે, તેને ચોરી જતા નહીં અથવા ચોરાવતા નહીં. કૃષ્ણે તે બતાવવાને દુધ માખણ દહીં ધીની ચોરી કરી તે લીલા માત્ર બતાવી છે. ચોરીનો આરોપ મુકવાનો નથી. વળી કાયદા મુજબ પણ દસ બાર વરસ સુધીના બાળક ઉપર ચોરીનો ગુનો લાગુ થતો નથી તે બધું રહેવા દઇ જોશો તો કૃષ્ણની સઘળી લીલા અમુક અમુક ભવ તારક ઉપદેશ રૂપ શિક્ષણ આપે છે. તેમ, દુધ માખણની ચોરીથી એવું શિક્ષણ આપ્યું કે, અનેક શાસ્ત્રોના અવલોકન અભ્યાસ કરી તેમાં દટાઇ ન રહેતાં તેમાંથી સાર સત્વ ખેંચી લઇ તૃપ્ત થવું. બ્રહ્માત્મ્ય અનુભવરૂપ માખણ ધી ખાઇ ખવાડી શાંતિ પુષ્ટિ તુષ્ટિ પ્રાપ્ત થવું અને બીજાને કરવાં.

ગોપીઓ શ્રી કૃષ્ણને પ્રીય પતિ કહેતી હતી, તે શુ આધારથી ? ગણનાત્વા ગણપતિઃ એ વેદના મંત્રમાં પ્રાર્થના છે કે હે પ્રભો ! હમે તમને સહથી પ્રિય પતિ જાણીએ છીએ. સાકારની સ્તુતિ છે તેથી ગોપીઓ કહેતી હતી તે વેદ વિરુદ્ધ ન હતું. પાતિ રક્ષતિ इति पतिः જે રક્ષણ કરે તેને પતિ કહે છે. કૃષ્ણ ગોપ ગોપીઓની રક્ષા કરતા હતા. (રાક્ષસાદિથી, કાળા નાગથી, ઇત્દે કોપ કરી મહાદૃષ્ટિ કરેલી તેનાથી, વગેરે વખતે રક્ષા કરેલી) તેથી પતિ કહેતી હતી.

ઇશ્વર કઇ ખાતા પીતા નથી, પણ કૃષ્ણ તો ખાતા પીતા હતા, તેનું કેમ ? ઋગ્વેદ અ. ૧ મંત્ર ૧ જુવો. હે દર્શન દેવા યોગ્ય ઇશ્વર ! હમે સોમવલ્લી વગેરે સર્વોત્તમ ભોગ તદાચાર કીધા છે તેનું તમે પાન કરો. એ મંત્રથી દેખાય છે કે ઇશ્વર ખાય પીએ છે.

ઇશ્વર કોઇના પુત્ર ન હોય, કૃષ્ણ તો વસુદેવના પુત્ર હતા ? રામચંદ્ર દશરથના પુત્ર હતા, તેનું શ ? હાદોગ્ય ઓ. જુવો. આદિત્ય હૃદયૌઃ જે પવિત્ર કરે તેને પુત્ર કહે છે, પુનાતિ પવિત્ર કરોતિ इति पुत्र : ॥ માતા પિતા પુત્ર વગેરે રૂપને ઇશ્વરજ ધારણ કરે છે. અથર્વાણ વેદમાં કૃષ્ણાવતારનું વર્ણન છે. કાંડ ૩ માં ઔપધીની પ્રાર્થના છે કે, રામનો જન્મ થયો તે શુક્લ પક્ષની, તથા કૃષ્ણનો જન્મ થયો તે કૃષ્ણ પક્ષની વનસ્પતિઓ ! તમે શુક્લ કૃષ્ણ પક્ષમાં ઉત્પન્ન થઇ છો તે હમને આરોગ્ય આપો. સીતાના થવાનો પણ અથર્વવેદમાં મંત્ર છે. સીતે વન્દામહેઃ અથોધ્યાનું વર્ણન પણ છે. અષ્ટ ચક્રા નવ દ્વારા દેવાનાં પુરઃ ઋગ્વેદ માં ઇક્ષ્વાકુ રાજા વિશે પણ છે, તથા મડલ ૧ સૂક્ત ૧૨૬ મંત્ર ૪ માં દશરથ રાજાના પ્રાકટ્ય વિશે છે, તેમ હનમાનજીના હોવા વિશે પણ છે. ઇશ્વરને સત્રામ કરનારા, ભક્તને જય દેનારા, અને

રાગ્નરૂપ પણ કહ્યા છે. વળી કહ્યું છે કે, ત્વં કુમારો વા કુ-
મારી ત્વ જીર્ણો ત્વં જાતો ભવસિ વિશ્વતો મુક્તાઃ ॥
તુજ સ્ત્રી, તુજ પુરૂષ, વગેરે રૂપે છે. કુમાર (સનકુમારાદિ) તુજ
છે. કુમારી (દુર્ગા) પણ તુજ છે. વામનોહિ વિષ્ણુઃ ॥ એમ
વામનાવતાર વિશે પણ છે. વરાહાવતાર, મત્સ્યાવતાર, કમ્બ, કપીલ,
વૃસિહાવતાર, પરશુરામ, વગેરે દશે અવતાર વિશે છે. રૂપં રૂપં
પ્રતિ રૂપો વભૂવ ॥ તાત્પર્ય કે, ઇશ્વર સર્વશક્તિમાન સર્વજ્ઞ
હોવાથી અનેક અવતાર ધરે તેમા નવાઇ નથીજ. કર્તુમ કર્તુ
મન્યથા કર્તુ સમર્થ. ઇશ્વરઃ ॥ કરવાને, નહીં કરવાને, અને
અન્યથા કરવાને જે સમર્થ તે ઇશ્વર છે.

પોતાના પ્રતિ જે વર્ણન કરવામાં આવે, છતાં પ્રશારે બીજાને
હોય છે, તે ઉત્તમ ઉપદેશ કહેવાય છે. અને
ઉપદેશના પ્રકાર. કોઈનું નિશાન રાખીને નિમિત્ત લઈને કહેવાય
છે તે મધ્યમ ઉપદેશ કહેવાય છે. કેકઈ
પ્રત્યે પોતાના પિતા દશરથની થયલી પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરવા સારૂ શ્રી
રામે ૧૪ વર્ષ વનવાસ સ્વિકાર્યો. તેથી જગતને એ શિખવ્યું કે, પિ-
તાની આજ્ઞાનું નિશક બની શ્રદ્ધા પ્રેમથી પાલન કરનાર સુપુત્રજ
શ્રેષ્ઠ હોવાથી ધન્યવાદને પાત્ર છે. એ ઉત્તમ પ્રકારનો ઉપદેશ છે.
પોતે જાતે ચક્રવર્તિ રાજ્ય વૈભવનાં સુખને પણ નૃણુવત ગણી માત્ર
પિતાની આજ્ઞા (જેમાં વનવાસના અનેક દુઃખનો સભવ મનાય છે
તે) મહા મૂલ્યવાન પ્રશસ્ત્ય ગણી સ્વિકારી લીધી. એવા ઉત્તમ ઉ-
પદેશક કોણુ હોઈ શેકે ? પરમાત્માજ લીલાતતુ ધરીને, તથા હરિ-
મય બનેલા માયા ભક્ત સંતો.

બુદ્ધિચાતુર્ય.

અકબર બાદશાહ પાસે બિરખલ કરીને બ્રાહ્મણ
દીવાન હતો. તેને અકબરે કહ્યું કે, તમે આવા
સમર્થ બિદ્વાન છો તો તમારા પિતા તો ધણા

જ વિદ્વાન હશે. હવે બિરબલના બાપ તો કંઈ ભણેલા નહિ, પણ બિરબલે વિચાર કરીને આખર રાખવા જવાબ દીધો કે, હાથ. બાદશાહે કહ્યું, અચ્છા, કાલે તેમને દર્શને અત્રે બોલાવો. બિરબલ કહે, બાહુ સારું, હજૂર. બિરબલે ઘેર જઈ બાપને એકજ વાત શીખવી કે કાલે સભામાં જઈ બેસો ત્યાં રાજાજી ગમે તે બોલે પણ બોલતાજ નહિં. ઠીક. બીજો દહાડે તેડાવ્યાથી મ્યાનામાં માનથી ગયા, ત્યાં બેઠા, રાજાએ બાહુ પ્રશ્ન પૂછ્યા પણ તેતો બોલેજ શાના! મુગા બની બેઠા. તેથી કોષ કરી ઘેર મોકલી દીધા. પછી બીરબલ આવ્યો તેને રાજાએ પૂછ્યું કે મૂર્ખ (બેવકુફ, સાથે મુકાબલો પડે ત્યારે શું કરવું? બિરબલ કહે ચૂપ રહેવું. તે સાંભળી રાજા તો આગળ બોલતોજ અટકી પડ્યો, કેમકે પોતેજ બેવકુફ બન્યો.

આનું નામ મધ્યમ ઉપદેશ કહેવાય.

ભાઈ પ્રત્યે ભાઈનો પ્રેમ કેવો હોવો જોઈએ, તે લક્ષ્મણ જેવો જોઈએ, કે જુદા પડેજ નહિ. છેવટ ભાઈ કેવા હોવા. સુધી રામને છુટા મુકયાજ નહિં. એ લક્ષ્મણ અને રામે શિખવ્યું (જાતે કરી બતાવીને ઉપદેશ્યું.)

સ્ત્રી તો સીતા જેવીજ હોવી, કે જે પતિથી છુટી રહેજ નહીં વનમાં ગયા તો ત્યાનાં દુઃખોને માથે વ્હોરી સ્ત્રી કેવી હોવી. લેઈ દુઃખની ભાગીદાર થઈ વનમાં ગયાં, અને રાજે બેઠા ત્યાં પણ સાથેજ વિરાજ્યાં. સીતાએ પોતે સ્વકર્તવ્ય-સ્વધર્મ પાલન ઉત્તમ રીતે કરી બતાવી જગતની સ્ત્રીઓને ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો છે.

પુત્ર તો શ્રીરામ જેવાજ હોવા, જેણે પિતાની આજ્ઞા ગમે તેવી

બચકર અને વનવાસ જેવાં દારૂણ દુઃખપ્રદ
 પુત્ર કેવા હોવા. છતાં પ્રેમથી પાલન કરી તેમની પ્રતિજ્ઞા-વ-
 ચન સત્ય કીધું. માતાને, ભાઈને, ભક્ત માર-
 નિને, સ્વસ્વરૂપનું ભાન કરાવી સસાર સ્વપ્નનો મોહ મીટાવી અભય
 પ્રાપ્ત બનાવી સુખી કીધા.

સુરૂપનખાએ રામ પાસે જઈ પરણવાનું કહેતાંજ રામે કહ્યું
 કે મારી સ્ત્રી તો મારી સાથે છે, મારા ભાઈની
 ભાભી પ્રત્યે દી- નથી ત્યાં જ. જ્યારે લક્ષ્મણ પાસે આવી
 યરનું વર્તન કેવું તો તેણે નાક કાન કાપી મુક્યાં. શા માટે ? કોઈ-
 હોયું. પણ સ્ત્રી વ્યભિચારની ઇચ્છા કરે તેની દુર્દશા
 કેવી થાય છે તે ખીજી જગતની સ્ત્રીઓને દ-
 શાવવા-ઉપદેશના. અર્થાત્ એ ઇશારો તેવી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે છે કે પ-
 નિવ્રતા રહેવું.

રાવણ જ્યારે સીતાને હરી ગયો તે વખતે સીતાએ પોતાનાં અ-
 લંકારો કાઢી જટાયુ પાસે નાખેલાં. તે જ્યારે રામને સોંપવામાં આવ્યાં
 ત્યારે લક્ષ્મણને ખતાવ્યાં કે ઓળખી લો એ સીતાનાં છે ? તે વખતે
 લક્ષ્મણે કહ્યું કે, હે પ્રભો ! પગનાં ધરણું તો હું ઓળખી શકું
 પણ પગની ઉપરનાંની મને ખબર નથી; કેમકે, હંમેશ, હું સીતા-
 જીને પગે પડતો ત્યારે તે (પગનાંજ) મને જણાતાં. ઉપરને ભાગે
 મેં કદી જોયું નથી તેથી ઓળખી શકાય નહીં. અહાહા ! ! ! !
 વાહ વા ! મોટાભાઈની સ્ત્રીને ચરણમા નમસ્કાર કરવાની સમ્યક્તા,
 સામું જોવાની તો વાતજ નહિ, પણ પગની ઉપરથી પણ નજર
 નહીં કરવી, એ તે કેવી દ્રઢતા ! એ કેવું વ્રત ! એ ઇશારો ભાઈની
 સ્ત્રી સંબંધે સર્વ પ્રતિ છે.

મહાવીર હનુમાનજી જ્યારે સીતાની શોધ માટે લંકામાં ગયા

હતા ત્યારે ત્યાં ઘેર ઘેર સંધ્યા અગ્નિ હોત્ર
ઢોંગીના આડંબ- પાઠ પૂજા અર્ચા થતા જોઇ વિચાર્યું કે આ
ર માનવા નહીં. બધું છે ખરું, પણ ઉપસોજ ઠાડ-ખોટા આ-
 ડંબર-રોળ છે. કેમકે ઋષિનુ લોહી મંગાવનાર
 નિર્દય એજ રાવણ છે. એવા ધર્મનાશ કરનારાનો વિશ્વાસ નહિ કરવો,
 એ ઇશારો છે. વળી, જ્યારે હનુમાનજી અમૃતસંજીવની ઝુટ્ટી (જડી)
 લેવા ગયા ત્યારે કાળનેમી પોતાના યોગબળથી અહ્મચારી બની માળા
 ફેરવે છે. માયાવી તળાવ બનાવી તેમાં પોતાની સ્ત્રીને માછલી બનાવી
 છે, તે રામ નામ જપે છે, તે સાંભળી હનુમાન રસ્તે જતાં નીચે ઉતરી
 પાણી પીવા ગયા ત્યાં પેલી માછલી ખાવા લાગનાંજ તેને પકડી ચીરી નાખી
 તેણે ઈશ્વરત કીધી કે આ ઢોંગી સાધુ છે. તેથી તરત કાળનેમી
 પાસે ગયો અને તેને ઉપદેશ લીધા પહેલાંજ ગુરૂ દક્ષણા (શીક્ષા)
 આપી સ્વધામ પહોંચાડયો. તે કર્તવ્યમા પાશુ એ ઇશારો છે કે, ઢોંગી
 ગમે તેવા બહિરાડંબર વાળા જણાય, પણ તેવાને માનવા નહીં. એવા
 કાળનેમીના વંશજને-પુત્રા જેવા જેઓ ખોટા મોટા આડંબર કરી
 ધર્માત્મા હોવાનું બતાવે, પણ અંતરમા છળ પ્રપચ્છ હોય તેવાનો
 વિશ્વાસ કર્તવ્ય નથી.

લક્ષમણને મૂર્છા આવેલી તે વખતે સુગ્રીવે કહ્યું કે, શીકર
 ન કરશો. હનુમાનજી હમણાં ઔપધી લાવશે,
સત્યવચન માટે વગેરે. તે વખતે રામે કહેલું કે મને સીતાની
રામની ચિંતા. શીકર નથી, મને લક્ષમણની શીકર નથી, પણ
 વિભિષણ જ્યારે મારે શરણે આવ્યો ત્યારે “ આવો લકષ્મિપતિ ”
 કહીને મેં ખોલાવ્યા છે, તેમજ લકાનુ રાજ્ય એને આપ્યાનું વચન
 આપ્યું છે, તે માફ વચન મિથ્યા થાય તેનીજ શીકર છે. એ ઇશારો
 સર્વ પ્રત્યે, વચન સત્ય કરવાને દ્રઢ રહેવાનો છે.

ધશ્વર સર્વનાં અનંકરણુમાં છે. તે ભક્તોનાં અતરમાં રહી તેમનું રક્ષણ કરે છે, અને દુષ્ટોનાં અતરમાં રહી તેને દડે—સજા કરે છે.

અગ્નિ બધે સામાન્ય રીતે વ્યાપેલો છે પણ વિશેષ રૂપે થયા વગર (દીવાસળીનાં ધર્મણુ વગેરે વગર) કામ કરી શકતો નથી. ગાયમાં દુધ ધી રહેલું છે છતાં બહાર કાઢીને તેની યથાયોગ્ય ક્રિયા કરાઈ ગાયને ખચાડ્યા પીવાડ્યાથી પુષ્ટિ થાય છે, તે વગર તેજ ધી દુધ કઈકરી શકતું નથી. તેમ, પરમાત્મા માયા શક્તિથી અવતાર ધરશે તોજ કામ થશે.

ત્યારે આજ ધશ્વર કેમ અવતાર નથી લેતા ? **યદા યદાહિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ॥ અ-ધર્મ સ્થાપના મ્યુત્થાનમ ધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજા-માટે અવતાર, મ્યહં ॥ વળી ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સં-ભવામિ યુગે યુગે ॥**

આજની સરકાર પોતાના ઢંઢેરામાં કરેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે કોઇના ધર્મ કર્મમાં ખલેલ કરતી નથી, તો ધશ્વરને અવતાર લેવાની હાલ જરૂર પણ નથી. પ્રહ્લાદની રક્ષા માટે વૃસિંહ થવું પડ્યું, દુષ્ટ રાવણને હણવા રામાવતાર, કસ વધ કરવા માટે કૃષ્ણાવતાર લેવો પડ્યો. પછી બુદ્ધ મત ફેલાયાથી બુદ્ધ અવતાર, પછી શંકર રૂપે થઇને વેદ ધર્મ સ્થાપન કર્યો. ઔરંગઝેબની એક તરવાર અન્યાય અને બુલમની જ્યારે નીકળી ત્યારે તેને પકડવાને શિવાજી અને ગુરૂ ગોવિંદસિંહ એવા બે રૂપો ખડાં થયાં તેણે પકડી.+

+ પ્રવેશ, આવેશ, સ્ફુર્તિ, આવિર્ભાવ એ ચાર પ્રકારે અવતાર કહી શકાય છે. પીંછું મારવાને અવતારની જરૂર નથી. પગ-માવું ખાસકુ મારવાથી તે તરત મરશે. દુષ્ટ રાક્ષસો તપોબળથી

ધશ્વરની મૂર્તિ કહેવાય છે, જીવની મૂર્તિ કહેવાતી નથી. તે ધશ્વર પ્રીત્યર્થે નિષ્કામ કર્મથી મળ દોષ મટાડી દો, પૂજન અર્ચા ધ્યાન ધારણા ઉપાસનાથી વિક્ષેપ હટાવી દો, અને પછી આવર્ણ્ય દોષને જ્ઞાનથી ખસેડી દો.

શિવલિંગ શા માટે પૂજાય છે, એ નિર્લજ્જનનું કામ છે ?

સાધુ રૂપિને દુઃખ દેના હતા. તેથી અવતારની જરૂર હતી. વીધુ જેવા લોક માટે હાલ ખાસડા રૂપ પ્લેગ કોલેરા વગેરે બસ છે તે જીતી પડતીજ રહે છે. ત્રણ પ્રકારેતો અવતાર થયાજ કરે છે. સ્ફુર્તિથી અંતરમાં જ્ઞાન સ્ફુરે છે.—પરમાત્મા અતરયામિ રૂપે ઉપદેશે છે. એનાં ધર્મણુથી આવિર્ભાવ અવતાર થાય છે. ચુલા પર પાણીનો દેગડો મુક્યો, તે નીચે અગ્નિ પ્રજ્વલિત થવાથી પાણી ગરમ થઈ જાય છે તે એવું કે પાણી દીલપર પડે તો ફાટલા ઉડે. એ રીતે અગ્નિનો જળમાં પ્રવેશ છતાં જળમાં અગ્નિનાં સ્વરૂપનો પ્રવેશ નથી. ભક્ત લોક પરમાત્માના તન મન ધન અરપી તદ્દગત તદ્દભાવ થઈ જાય છે. મનુજીએ ધોર તપથી (તદ્દગત તદ્દભાવથી) ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરી વર માગ્યો કે, તમારા જેવો પુત્ર થાય. તેથી આવિર્ભાવ અવતાર લેવો પડ્યો હતો.

સર્વ તરફથી ચિત્તને હડાવી અતરમા સ્થિર કરાય તો હૃદયમાં પરમાત્માની સ્ફુર્તિ થાય છે. તેનું દર્શન ચાહે તે વખતે કરી શકાય. પરશુરામ વગેરે આવેશ અવતાર છે. જળ ગરમ હતું તે પાણુ હતું તેવું શીતળ થાય છે—તેવા મચ્છ કચ્છ અવતાર છે. રામ કૃષ્ણાદિના અવતાર છે તે અવ્યક્ત (સામાન્ય વ્યાપક) માથી વ્યક્ત થયા. બેકાદ્દ ધર્મણુથી અગ્નિ વ્યક્ત થાય છે તેમ પ્રકટ થઈ કામ કરી ગયા. જ્યાંના ત્યાંજ આવિર્ભાવ થયો હતો. ધર્મ અધર્મરૂપ સંધર્મ-ણુથી જ્યાંના ત્યાં અવતાર દેખાય છે.

એમ કહેનાર મૂર્ખને ઉત્તર, કે—પ્રકરણને અનુસાર અર્થ કરવો
 યથાર્થ-પ્રોગ્ય ગણાય છે. શેડે જમતાં જમતાં હુકમ કીધો કે
સૈંધવમાનય (સૈંધવ-મીઠું લાવ) તે વખતે સૈંધવ એટલે ઘોડો
 પણ અર્થ થાય છે તેથી ઘોડો લાવીને ત્યાં ઉભો કરે તો મૂર્ખ
 ઠરીને માર ખાય. તે શૂ દાળમાં શાકમાં કે રાષ્ટ્રતામાં ન ખાશે કે ?
 બુદ્ધિ મદ મૂર્ખ ઠરેજ, તેમા નવાઈ નથી. અથવા કપડાં પાંચડી
 શાલ પહેરી ઓઢી બહાર ફરવા જવાને શેડ તથ્યાર થયા અને
 હુકમ કીધો કે, અલ્યા અડખગા **સૈંધવ માનય** તે વખતે ચ-
 પડી મીઠું લઈ સામે આવી ઉભો રહે. તો શૂ શેઠની થાપટ સાથે
 ચાર ગાળ પણ નહિ ખાશે કે ? ફરવા જવાનું પ્રકરણ છે ત્યાં
 મીઠું શા કામનું ? સૈંધવનો અર્થ મીઠું અને ઘોડો થાય છે તેથી ફરવે
 તે લાવી મુકે, અને ચાલતું પ્રકરણ ન જુવે તો તે મૂર્ખજ ઠરી માર
 ખાય, ગાળ ખાય, ને તિરસ્કાર પામેજ. તેમ સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર
 ની સ્તુતિ ઉપાસનાનું પ્રકરણ છે તો ત્યાં લિંગ એટલે ચિન્હ એવો
 અર્થ છે. આત્માનું જ્ઞાન કરાવવાનું લિંગ (ચિન્હ) છે, લિંગનાં જ્ઞાનથી
 લિંગીનું જ્ઞાન થાય છે, જેમ, પેલાં ધરમાં ધુમાડો નિકળે છે તેથી
 (તે ચિન્હ-લિંગથી) એવું સમજાય છે કે ત્યાં અગ્નિ છે. ખેતરોની હદ
 માટે પણ બાણ-નિશાન-ખૂંટ વગેરે લિંગ-ચિન્હ છે.

અઘ્યક્તં ત્રિગુણાત્ લિંગાત્ ॥ પ્રકૃતિનું જ્ઞાન કરાવવાનું
 લિંગ છે, તેમ શિવલિંગ છે તે સર્વ વ્યાપક ઇશ્વરનું સ્મરણ ચિત્વન
 પૂજન સ્તુતિ માટે વર્તુલાકાર ચિન્હ છે તે એજ સૂચવે છે કે પ્રભુ
 દશે દિશાએ સર્વત્ર વ્યાપક છે. જે લોકો ઉલટા અર્થ લે છે તેઓ
 મૂર્ખજ છે તેઓનાંજ અંતરમાં એકૃત્સિત અર્થ ઠરી બેઠેલો છે, તે
 તરફ વિવેકી સુર જને ધ્યાન આપવાનું નથી. **ભાવના સદ્ર-
 શી સિદ્ધિ** જેની જેવી ભાવના તેને તેવીજ સિદ્ધિ હોવાનું બ્યાસ
 કૃષ્ણ વસિષ્ઠ રામ વગેરે વારંવાર કહી ગયા છે અને સર્વ સુર જ-

નોને તે અનુભવ સિદ્ધ છે.

વેદમા કહે છે કે, **ભગ વ્ય ભગવાન**. ભગ, એટલે સર્વ એશ્વર્ય, તે ત્રિગુણાત્મક માયા છે. તે ઇશ્વરનું નામ પણ ભગ કહ્યું છે. ઇશ્વરની માફક પ્રકૃતિ પણ સર્વ વ્યાપક છે. તે માયા પ્રકૃતિ અનેક પ્રકારની છે. નેત્રમા રૂપનુ જ્ઞાન કરાવવાની શક્તિ શ્રોત્રમાં શબ્દનું, ત્વચામા સ્પર્શનું, ઘ્રાણમાં, ગંધનું, જીભમાં સ્વાદનું, હાથમાં લેવા દેવાનું, પગમા ગમનાગમનનું, ઉપરથમાં રતિ ભોગનું, વાયુમાં મલત્યાગનું જ્ઞાન કરાવવાની શક્તિ, મનમા સકલ્પ કરવાની શક્તિ, બુદ્ધિમાં નિશ્ચય કરવાની, ચિત્તમાં ચિંતન કરવાની, અહકારમાં અહકાર કરવાની, પ્રાણમાં અધઃજીર્ધ્વવહન કરવાની વગેરે જૂદી જૂદી રીતે અનેક શક્તિઓ છે, તેજ એ માયા પ્રકૃતિ વ્યાપી રહેલી છે, જીવાત્મામા કર્મના ફળ (સુખ દુઃખાદિ) ભોગવવાની શક્તિ છે. આહ્લણાદિ જાતિમા આહ્લણત્વ જાતિ વિશિષ્ટ વ્યક્તિનું જ્ઞાન કરાવવાની શક્તિ છે. ઘટ પટ વગેરેમા તે તે જાતિ વિશિષ્ટ વ્યક્તિનું જ્ઞાન કરાવવાની શક્તિ છે. પૃથ્વીમા આધાર દેવાની, જળમાં ત્રપા મટાડવાની, અગ્નિમા દાહ કરવાની, વાયુમાં આકર્ષણ વગેરેની શક્તિ છે. શક્તિની વ્યાપકતા વગર કદજ ખાલી નથી. પૂર્વે કરેલાં શુભાશુભ કર્મોના હાલ સુખ દુઃખરૂપ ફળ દેવાની ઇશ્વરમા શક્તિ છે. એની સમર્થવ્યાપક જે શક્તિ છે તેના ધ્યાન પૂજનથી શક્તિવાળા અધિ-ધાનનું જ્ઞાન થાય છે.

પૂજ ધાતુ છે, તેનો અર્થ સત્કાર-માન-આદર હોવાથી જેની મૂર્તિ હોય તેની પૂજ કરવાથી તે મૂર્તિવાળાની એટલે જે દેવની તે મૂર્તિ હોય તે દેવની પૂજ થાય છે. અર્થાત્ તે દેવને માન અપાય છે અને તે મૂર્તિનું અપમાન-તિરસ્કાર કરવાથી તે દેવનું અપમાન થાય છે. સર્વ કોઈ મૂર્તિપૂજ કરી રહ્યા છે. મકામાં “હજરલ-સ્વદ” પથ્થર છે, તેને માટે મુસલમાન કહે છે કે, એ પથ્થર ખુદા-અ-

હા તરફથી દીલ સફા કરવાને આવ્યો છે. તેનો રંગ સફેદ હતો, પણ મુસલમાનો દીલ સફા કરવા લાગ્યા તેથી કાળો થઇ ગયો છે, તેની મહમદે પૂજા કરી હતી. તે પથ્થર વિષે વળી એવું પણ કહે છે કે, એ પથ્થરને હાથ પગ વગેરે બની જઈને દીલ સફા કરનારાઓની સાક્ષી દેશે. તેથી મફ્ફે હજ કરવા, એટલે તે પથ્થરને પૂજવા ઘણા મુસલમાનો જાય છે. એ રીતે મુસલમાનના એક કીતાબમાં હકીકત છે. એમ છતાં જોઓ હિંદુના શિવલિંગની નિદા કરતા હોય તેઓ ભુલ કરે છે. જો પોતાના તે પથ્થરને પૂજ્ય માને છે તો શિવલિંગ વિષે તેમનું નિદાના શબ્દથી કહેવું તે મક્કાના પથ્થરને કહ્યા તુલ્ય અથવા કહેવાડવાની સૂચના તુલ્ય છે,

રોમન કેથોલિક ચરીત્ર્યમ અને ઇસા મસીની મૂર્તિ પૂજે છે, તેથી પાપ દૂર થવાનું માને છે. તેથી દેવળમાં જતાં પહેલાં બહાર ટાંગેલાં ઘડીઆળને ટોપી ઉતારી માન આપે છે.

કહેવાય છે કે કોઇ લશ્કરી કમાન્ડરે પુછ્યું કે, મૂર્તિપૂજા કેમ કરે છે ? તેને જવાબ મળ્યો કે, -જગી દોળમાં જવું હોય છે ત્યારે રાણી વિક્ટોરિયાની મોટી ચિત્રેલી છબી (Enlarged Photo) અથવા મૂર્તિને આપ સલામ કરીને શા માટે જવ છો ? આથી તરત તે ચુપ થઇ ગયો, કેમકે જે આનો જવાબ તેજ તેનો જવાબ છે.

દિલ્હિ દરબાર ભરાયું ત્યાં જેપોરથી એડવર્ડ સાતમા (તે વખતના શહેનશાહ)ની મૂર્તિ હાથી પર લાવ્યા તે વખતે તેને બધાનીચા વળી વળીને નમે છે. કમીશનર, લોર્ડ કર્ઝન, ક્લેક્ટરો, શેઠા; અમીરો, ઉમરાવો, કાજી, મુલ્લાં, કારકુનો, સીપાઇઓ વગેરે નમે છે. ત્યાં મૂર્તિને નહીં માનનારા ઘણા આર્ય સમાજ મહાશયો વગેરે લોકનાં ટોળાં પણ વાંકાં વળી નમી રહ્યાં છે. એથી શું સિદ્ધ થયું ? એજ થયું કે, મૂર્તિવાળાની ઇજત-આબરુ-માન છે. કર્ઝને સાડા ત્રણ

કરોડનો ખર્ચ કરીને કલકત્તામાં મહારાણી વિક્ટોરિયાની મૂર્તિ રાખવાનું દેવળ બધાવ્યું છે તે શા માટે ? વિક્ટોરિયા કોઈના ધર્મમાં ખસેલ નાહી કરતાં હતા અને માયાળુ-દયાળુ રહી પ્રજા પાલન કરતાં તે ગુણ, ધર્મ, ઉપકારની યાદદાસ્તિ રહેવા સાફ. તો પછી પ્રભુ શ્રી રામ, કૃષ્ણ, શકર, દેવી, માતૃતી, દત્ત જેવા ઈશ્વરાવતારના ગુણ, કર્મ, ધર્મ, રક્ષા વગેરે ઉપકારની યાદી-સ્મરણ રહેવા તેમની મૂર્તિ કરી પૂજા કરવી, તેમાં કોઈ પણ સુગતે તો દ્વેષ-શકા અથવા પ્રશ્નનો સભવજ નથી.

એવી સાત્ત્વિક અને ઐશ્વર્ય સામર્થ્ય સપન્ન જ્ઞાનમય દેવની મૂર્તિની પૂજાના અધિકારી તો તેઓજ હોઈ શકે છે કે, જેઓના કામ કોષાદિ આમુરી ભાવો વિશેષતઃ દૂર થઈ ગયા છે અને જેમનાં ચિત્તમાં શ્રદ્ધા અને પ્રેમ જન્યત થયા છે તેવા ભક્ત મહાશયોજ હોઈ શકે. તેમના અતઃકરણનાં સત્ત્વગુણનાં પરિણામરૂપ વૃત્તિ, નેત્રદ્વારા નિકળી મૂર્તિને આકારે થાય છે. તે મૂર્તિ અવચ્છિન્ન અથવા મૂર્તિ ઉપહિત ચેતનના આવર્ણને દૂર કરે છે. તેથી તેને નિરાવર્ણુ આનંદનો અવિભાવ થાય છે. તે આનંદના વારવાર આસ્વાદનથી નામરૂપ દૃષ્ટિ ઉડી જઈ-અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થઈ (જ્ઞાન થઈ) પરમ આનંદની-એટલે મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. **ઋતે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ** ॥ જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી, એ શ્રુતિ સત્યજ કહે છે. પણ તે જ્ઞાન ક્યારે થાય ? ગુરુ ઈશ્વરની પૂજા વદન સેવા વગેરે નિષ્કામ કર્મથી ચિત્ત શુદ્ધિ કરાય, તે પ્રભુનું ધ્યાન ધારણા વગેરેથી એકાગ્રતા સધાય, અર્થાત્ કર્મ ઉપાસનાથી મજા વિક્ષેપ દોષ ખસેડી દેવાય ત્યારે પછી **તત્ત્વમસ્યાદિ મહાવાક્ય** ના ઉપદેશથી જ્ઞાન વડે આવર્ણુ દોષ ખસે ત્યારે સ્વયંપ્રકાશ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. તેથી મૂર્તિપૂજાથી મુક્તિ થાય છે, એમ કહ્યું હોય તો તે ખોટું નથી. કેમ કે સાક્ષાત્ તેથી મુક્તિ નથી થતી, પણ પરપરાએ મોક્ષ થવામાં પ્રાયમિક કારણ

રૂપે તો છેજ.

પ્રશ્ન.—મૂર્તિમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરે છે તે શી રીતે અને, તેમાં અવકાશ નથી ?

ઉત્તર.—ઉપલુકાળ—ગરમીના દીવસમાં તડકામાં પડેલો મોટો પથર-શીળા ખૂબ ગરમ થઈ જાય છે. અવકાશ નહીં હોય તો ગરમી શી રીતે તેમાં પેંસી ગઈ ? વળી શરદી પેસી જઈ ટાઢો હીમ જેવો પથરો થઈ જાય છે તે શી તળતા પણ તેમાં અવકાશ ન હોય તો શી રીતે પેંસી ગઈ. લોહનો નક્કર ગોળો (તડકામાં અથવા) અગ્નિ-માં મુકવાથી લાલ ચોળા બની જઈ લાકડાં કપડાને બાળી મુકવા સમર્થ થાય છે. અવકાશ નહીં હોય તો અગ્નિના પરમાણુ તેમાં શી રીતે પેંસા ?! તેથી મૂર્તિમાં અવકાશ નથી એવું કહેનારા મૂર્ખજ હરે છે. વળી ઇશ્વર સર્વ વ્યાપક છે એ સિદ્ધ છે, તો મૂર્તિમાં પણ છેજ. અને પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કઈ જીવની નથી થતી, પણ ઇશ્વરનીજ થાય છે. સામાન્યત્વે તો તે પ્રભુ સર્વ વ્યાપક છે પણ વિશેષ રૂપે અવતાર લઈને થાય છે ત્યારે કામ થાય છે. વાયુ સામાન્ય રીતે તો વ્યાપક છે પણ પખો વગેરે હવાવવા રૂપ ક્રિયાથી વિશેષ રૂપે થાય છે ત્યારે થંડક આવી શાતિનું ભાન કરાવે છે. તેમ અવતારી તનુની —રામકૃષ્ણાદિની મૂર્તિમાં શ્રદ્ધા પ્રેમથી ભાવનાનું જેમ જેર-વેગ વધારાય તેમ તદનુસાર શ્રેયસ્ પ્રેયસ પ્રાપ્ત થશેજ. **यस्य वाता प्राणा घनौ.** અર્થવાયુ વેદ કાંડ, પ. સૂક્ત ૧૦ મંત્ર ૭ માં છે, કે, સૂર્યજેનાં નેત્ર છે, પૃથ્વી જેનું શરીર છે, વગેરે. તે સમાનપણે વ્યાપી રહેલો વાયુ ઇશ્વરના પ્રાણ છે. તેથી મૂર્તિમાં પ્રાતિષ્ઠા કરે છે એટલે પ્રશંસા કરે છે. (ભાવનાથી સ્થાપના પૂર્વક.)

પ્રશ્ન.—કેટલાક મદદગાર કહે છે કે, મૂર્તિ જડ છે તેથી મૂર્તિ-પૂજનારાની બુદ્ધિ જડ થઈ જાય છે ?

૭. — તેમને ઉત્તર કે — એવું કહેનારા પોતાનાં માતા, પિતા,
ગુરુ, રાગ, પડિત, મિત્રાદિની મૂર્તિ — છાત્રીને
મૂર્તિપૂજથી આંખથી જુવે છે તેઓની ખુદ્દિજ (જો એ
લાલ. કહે છે તેમ થતું હોય તો) પ્રથમ જડ

થઈ જવી જોઈએ. પણ તેમ થતું નથી. એક
ધર્મમાં રહેવા વાળો ધર્મ, ખીજમાં જતો નથી. ઘટનો ધર્મ પટમાં
જતો થયો. ચેતન આત્મામાં ચેતનત્વ ધર્મ છે, અને જડમાં જડ-
ત્વ ધર્મ છે, તે એકનો ખીજમાં જતો નથી, એટલે જડ કદી ચેતન
થતું નથી, અને ચેતન કદી જડ થતું નથી. માસ્તર બાળકો પાસે
નકશા કઢાવે છે તેથી બાળકમાં એવી શક્તિ આવે છે કે હજારો
કોસનું જ્ઞાન ઘરમાં બેઠાં થાય છે. એથી તેની ખુદ્દિ જડ નથી થતી,
પણ ઉલટી તીવ્ર અને સૂક્ષ્મ થાય છે. તેઓ ભૂગોળ વગેરે શિખી
મોટે દરજ્જે જાય છે. પ્રથમ મનમાં નકશો — આકાર શીખીને પછી
કાગલમાં ચિત્રે છે તેથી ખુદ્દિ ચાલાક થાય છે. અક્ષરો, યુકો, અથો
કલમ કાગળ ખડીયો શાહી વગેરે ખડું જડ છે. છતાં તેનાથી તે
કોઈ બાળક હજી સુધી જડ બની ગયતું જોયું કે સાંભળ્યું નથી,
પણ તેઓ મોટા વકીલ, દાકતર, ડેપ્યુટી, જજ, મેજસ્ટ્રેટ, ચિટનિસ,
બગીરદાર, ઇનામદાર, દિવાન, વગેરે બની સુખ ભોગવે છે.

એક બગીચામાં શેઠ બેઠા છે તેની પાસે મિથ્યાભિમાની કોઈ
મૂર્ખ જે કે બહુ તકરારી હતો તે આવી બેઠો. શેઠને તબાકુ પાન
ખાયા કરવાની ટેવ હતી. તેથી થુકવાનો વિચાર કરી પૂર્વ દિશાએ
જેવા થુકવા જાય છે તેવો તે તકરારી બોલ્યો,

નાસ્તિકને થયપડ એમ તો આપના રામચદ્ર છે, તેની બે
પડી. અદખી થશે. અટકી ગયા. અને પશ્ચિમે થુકવા

જતાં કહે છે, એમ તો આપના કૃષ્ણ છે, ત્રીજી વાર ઉત્તરે જોતાં
કહે કે, એમ મહાદેવ છે, ચોથી વાર દક્ષિણે જોઈ થુકવા જતાં

કહે, એમ તો આપના ગણપતિ છે, એમ શેઠને અટકાવ્યા. તેજ વખત પેલા મૂર્ખને બગાડું આવ્યું અને શેઠનું મુખ પણ થુકથી ભરાઈ રહેતું હતું તેથી તરત તે ખુલેલાં મુખમાંજ થુક્યા. તે બોલી ઉઠ્યો કે, અરે—એ શૂ કીધું ? શેઠ કહે, ચારે દિશાએ મારા દેવ છે, પણ તારા મુખમાં દેવ નથી, એવું જોઈને હું તેમા થુક્યો. તુ મને બીજી જગા બતાવતે તો અથવા તારા મુખમાં દેવ દેખાતે તો નહીં થુકતે. તેજ ક્ષણથી તે તકરારી મૂર્ખ પુરૂષે પોતાની બેવકુફી છોડી દીધી. તાત્પર્ય કે, એવા મિથ્યાભિમાની લોક જગતના ભોળા અજ્ઞાન જનોને આવી દલીલોથી ફસાવી ફાસલાવી શ્રદ્ધા બ્રષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરતા હોય છે તેવાને માટે એવા શેઠ જેવા ગુરૂ મળે છે ત્યારે ભુલી ગય છે, કહેવત છે કે, કાદવના દેવને વાલની આંખ.

પ્રશ્ન.—એવા અણુધડ વળી કહે છે કે, મૂર્તિ ધડનારા કારીગર મૂર્તિના બાપ થાય તેતું શૂ ?

ઉત્તર.—મૂર્તિ કંઈ રજ વીર્યથી થઈ નથી. કારીગર તો નિમિત્ત કારણ છે, ઉપાદાન કારણ નથી. ધડા ગાગરનું ઉપાદાન મૃત્તિકા છે, અને કુભાર નિમિત્ત કારણ છે. તેથી નિમિત્ત કારણ બાપ થઈ શકે નહીં. તમારી તમારા બાપની, ગુરૂની, કે દાદાની છપ્પી અથવા મૂર્તિ અમેરિકાથી બની આવી, તેથી શૂ અમેરિકન તમારા

બાપ, દાદા, કે ગુરૂના બાપ છે એમ તમે

મૂર્ખ કોણ.

કબુલ કરશો ? ફોટોગ્રાફર તમારા બાપ, દાદા,

કે ગુરૂના બાપ છે એમ કહેશો ? માટે અરે

મૂર્ખો ! ઔરંગઝેબની લોઢાંની તરવારથી હિંદુ ધર્મ ન ગયો, તે શું તમારી તુચ્છ ચામડાંની જામથી જશેકે ? કદી નહીં.....દુધ છે તે વખતે તેમાં દહીનો, અને દહીં થયા પછી તેમાં દુધનો વ્યવહાર થતો નથી. સંતાન પેદા થયા પછી તે રજ વીર્યનથીજ, રજ વીર્ય છે ત્યારે તે સંતાન નથીજ. ઇશ્વરની ઇચ્છાથી પ્રપચ્ચનો પ્રાદુર્ભાવ

થયો ત્યારે ત્રિશુભાત્મક માયાનો વ્યવહાર થતો નથી. વૃક્ષ થયા પછી તેમાં ખીજનો વ્યવહાર થતો નથી, ખીજ છે ત્યાં સુધી વૃક્ષનો વ્યવહાર થતો નથી. અક્ષરો-શેખરો છે તે વાગેાળા ગળ્યા પછી તે “શાહી” છે એમ કહેવાતું નથી, પણ “અક્ષરો છે” એમ કહે છે. શેઠ હુકમ કરે છે કે, ધરમાંથી કપડાં લાવ, “કડી લાવ.” એમ નથી કહેતા. સીવીલીઝન ગતી આવીને માખાપને પગે લાગી કહે છે, હે માતપિતા! Good morning (પ્રણામ) પણ તે કંઈ તેનાં હાડ માસના સ્થૂળ સરીરને એમ નથી કહેતો કે, હે હાડ માસ ચામ! Good morning (પ્રણામ.) તેમ, મૂર્તિને રામ કૃષ્ણાદિ (જે હોય તે) નામથી વ્યવહાર નહીં કરતા તેને પથર કહેનાર ગાડો મૂર્ખજ છે એ સિદ્ધ થયું.

સર્વે સર્જીતોએ ઐક્યત્વ કરવું જોઈએ, તોજ ઐહિક પારમાર્થિક સુખ પ્રાપ્તિ થવાનો સભવ છે. સુધ (needle) છે તે જુદા જુદાં લુગડાંને એકઠાં કરે છે તેથી દરજી તેને માથામા એક્યત્વથી સુખ (ઉચ્ચતમ અગ પર) રાખે છે. અને ચુક (ખીણા ખીલી) છે તે ભેદ પાડે છે તેથી તેને ખુટ-જોડા તજે (છેક પગ તજેથી)

ડાખી ઘાલે છે. અગ્નિ, પાણી, અને વાયુ, એ ત્રણનો મેળ (ઐક્ય) થવાથી આગાડીઓ, ઇન્જનો, સ્ટીમરો, રેલના સચા (mail) વગેરેનું સુખ અને તે સાથે દ્રવ્યાદિનું સુખ મળે છે. તેમ, સત્ય ધર્મમાં ઐક્યત્વ થાય તો અતર બહિર સર્વ સુખનો સભવ છે.

દૃષ્ટાંત—એક નગરમાં ચાર મિત્ર હતા. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર વર્ણનો હતા. ચારે એક બગીચામાં ફરવા આવ્યા છે. બધાએ કેટલાંક ફળો તોડીને ખાધા. એટલામાં બગીચાનો રક્ષક જમાદાર આવ્યો તેણે ચાર જણને ચારી કરતા જોયા. પણ પોતે એકલો તેથી પકડવા શી રીતે, એ વિશે વિચાર કરી યુક્તિ વાપરી. બ્રા. ને

કહે કે, મહારાજ! તમે તો કથા વાંચો છો-ભૂદેવ છો, સુખેથી બીજાં ફળ પુલ લઈ જાવ. ક્ષત્રીને કહે, તમે તો હમારા રક્ષક છો. વૈશને કહે તમે તો રૂપીઆ ધીરો છો અને ગરીબના કામ કરો છો-શેઠ લોક છો, સુખેથી બીજાં ફળ લઈ જાવ. પણ આ શૂદ્રે શા માટે ફળ ખાધાં એમ બોલી જઈ તેને પકડી ઝાડ સાથે બાંધી માર્યો. પછી પાછો આવી આ. અને ક્ષત્રીને તેવીજ મીઠી વાત કરી શેઠને કહે તમે રૂપીઆ લઇને માલ આપો છો-મફત આપના નથી, શા માટે ફળ ખાધાં. એમ કહી પકડી માર મારી ઝાડ સાથે બાંધ્યો. પાછો આવી આ. ને પગે લાગ્યો અને મીઠી વાણીથી રીઝવી ક્ષત્રીને કહે, તમે તો રક્ષક છો છતાં ભક્ષક કેમ થયા, માટે ચાલો, એમ કહી પકડી જઈ બાંધી ને માર્યો. પછી આ. પાસે આવી કહે, મહારાજ! તમે કથા વાંચશો ત્યારે સત્કાર કરીશુ, હમણાં તમે ચોરી કેમ કરી. એમ સપડાવી તેને પણ બાંધ્યો. પછી પોલીસને લાવી ચારેને સોંપી દીધા.

તાત્પર્ય કે, ચારે જણે સ્વાર્થ નહિ બતાવ્યો હોતે અને એક સંપત્તી રહેતે, તો આવી પરાધિન સ્થિતિ સાથે બેઆબરૂ નહી થતે. પણ એક શૂદ્ર જન્મ છે તો આપણેશુ-જવા દો. એવી સ્વાર્થ બુદ્ધિ કરી તે નહીં કરતા તેને જવા નહી દેતે અને (કીમત આપવા કહીને અથવા નમ્રતા વાપરીને અગર હિમત ભર્યો જવાબ આપીને ચારેની એકતા બતાવતે તો જમાદારથી કશું થતે નહીં અને કંઈ તકરાર થતે તો ન્યાય ખાતર ફળ પુલની કીમત આપી છુટતે. પણ પોતાનામાંથી એકને જવા દીધો તો બીજો ગયો અને પછી ત્રીજો ચોથો ગયો અને દુખી થયા. એક બીજાના દુઃખ દૂર કરવા ઉઘોગી રહેતે તો સુખી થતે. તેમ ધર્મ એક થયે, સંમતિ એક થશે, તો ભિન્ન ભિન્ન વેદ વિરૂદ્ધ મતોના ટુકડા કરી નાંખાશે. મતવાળાના નહીં, પણ ભેદ બુદ્ધિના ટુકડા થઈ તે તે મત મતાંતર વાળા ભેદ વાદીઓ તો ભેદ બુદ્ધિ નષ્ટ થવાથી ઐક્યત્વમાં આવશે.

તાત્પર્ય કે, અભેદ માવમાં-સમાન બુદ્ધિ થવામાં-સર્વત્ર આત્મ ભા-
વનામાંજ ખરું સુખ રહેલું છે. સર્વ પ્રાણી માત્રમાં ભગવદ્ બુદ્ધિથી
જોનાર પોતે પણ ભગવત્સ્વરૂપ બન્યો રહે છે તેથી તેને ઇચ્છા કર-
વાને જગતમાં કોઈ સમર્થ નથી.

સ્વવર્ણાશ્રમ ધર્મેણ તપસા હરિતોષણાત્ ॥

મનુષ્ય માત્રનું કર્તવ્ય એટલુંજ છે કે, પોત પોતાના વર્ણાશ્રમોચિત
ધર્મ, કર્મ, માત, પિતા, પતિ, શિષ્ટ વૃદ્ધ ગુરૂ આદિણ દેવ વિદ્વાન
સત વગેરે પૂજ્ય વર્ગની શ્રદ્ધા પ્રેમથી સેવા કરવા રૂપ ઉત્તમ તપ
છે, તે કરવા સાથે પરમાત્મ ચિત્તવન અહર્નિશ રા-

ધર્મકર્મયુક્ત ખી હરિમય બન્યા રહેવાથી પ્રભુ સતુષ્ટ થાય છે,
પ્રભુચિત્તવન એ રીતે ધર્મ, કર્મ, તપ, હરિની પ્રસન્નતાથી આ
લોકમાં પ્રારબ્ધાનુસાર ભોગ ભોગવી અંતે પરમ

સુખમય સ્થિતિ પામે છે. એ ત્રણ કર્તવ્ય મનુષ્યે પુરૂષાર્થ કરી સિ-
દ્ધ કરવાની જરૂર છે. પ્રભુમાંજ ચિત્ત રાખી વર્ણાશ્રમાનુસાર વર્ત-
નાર મુરુધ્વજ રાજા જ્યારે અર્જુન સાથે યુદ્ધ કરતો હતો ત્યારે મુ-
રુધ્વજનાં બાણથી અર્જુનનો રથ ખૂબ દૂર ખસી

મુરુધ્વજની જતો, પણ અર્જુનના બાણથી તેનો રથ જરા
ભક્તિ ડગતો નહીં તેથી તેનું કારણ ભગવાનને પુછ-

તાં પ્રભુએ કહેલું કે, આ વખતે મારા ચરણ-
માં એના જેવી શ્રદ્ધા ભક્તિ છે તેવી બીજા કોઈની નથી તેથી
તારો રથ પાછો હટ્યો છે. સાંજે યુદ્ધ બંધ થયા પછી પરીક્ષા બ-
તાવવા અર્જુનને વ્યાધરૂપે બનાવી પ્રભુ મુરુધ્વજ પાસે આવ્યા, રા-
જાએ સહાર કરી ભોજન કરવા કહેતાં પ્રભુ કહે, પ્રથમ મારા શેર
માટે ખાવાનું લાવ પછી મારી વાત. તે તારા પુત્ર તામ્રધ્વજનું
માંસ જોઈએ. તમે સ્ત્રી પુરૂષ જાતે વેહેરીને તદ્દયાર કરી આપો.
રાજાએ સ્ત્રીને પુછતાં બોલી કે, આપની ઈચ્છા તેજ મારી. પુત્રને

પુછ્યું કે તારૂં માસ માગે છે. પુત્ર કહે, આપની સંમતિ તેજ મારી છે. પિતાશ્રી ! છેવટે શરીર પડવાનું તો છેજ, તો પછી પરાપકારમા જાય એ તો મારૂં પરમ ભાગ્ય છે. એ જાણા વેહેરે છે, ત્યાં પુત્રના ડાખા નેત્રમાથી અશ્રુ પડ્યુ તે જોઈ પ્રભુ કહે, બસ. રડે છે માટે હવે નહીં જોઈએ. પુત્ર તરત બોલ્યો કે, આપે મારાં જમણા અંગનો અગીકાર કીધો તેથી ડાખુ અગ કહે છે કે મને શા માટે ખાતલ કીધુ તેથી ડાખુ રડે છે. મને કાંઈ મરણનો ભય નથી. પછી માસ તમચાર કરી રાજ લાવ્યો, ત્યારે ભગવાન કહે, તારા પુત્રને બોલાવ પછી ખાવા (શિરને) અપાય. રાજ કહે, તે પુત્ર હવે ક્યાંથી ? !!! પ્રભુ કહે, બોલાવનો ખરો. બોલાવનાંજ પુત્ર દોડી આવ્યો તે વખતે ત્યાં વાત્ર પણ નથી અને માસ પણ નથી, અને શ્રી પ્રભુએ ચતુર્બુજ દર્શન દીધાં. અર્જુનની ખાત્રી થઈ કે, હુ આ મહાભક્ત આગળ કાંઈ નથી, એવો ભક્ત પ્રભુ કૃપા બળથી ચાહે તે કરેજ. તાત્પર્ય કે એવા દાનદાતા ક્ષત્રી હાલ ક્યાં છે ? ! પણ યથાશક્તિ ધર્મ, કર્મ, પરાપકાર પરાયણ રહે છે તેને પણ સમયાનુસાર ધન્યવાદ ઘટે છે, ખેતી, દાન, ગોરક્ષા, વ્યાપાર વેદાદિ વિદ્યાનું અધ્યયન, દેવપૂજા, વગેરે વૈશનાં ધર્મ, કર્મ છે. પ્રયાગમાં એક વૈશે સભા કરી હતી તે ઘણાજ વિદ્વાન હતા તેણે સભામાં પ્રશ્ન કીધો કે, કાર્યાધ્યાસમાં હેતુ શૂ ? જો માયાને તેમાં હેતુ કહેશે તો માયામાં શું હેતુ છે ? માયાને કલ્પિત કહે તો તેમાં શું હેતુ ? માયાની અધ્યસ્તતામા હેતુ નહી મળી શકે તો માયા સત્ થઈ પડશે તો દ્વૈત સિદ્ધ થયુ કહેવાશે, અને સિદ્ધાંતમાં દ્વૈતનો અત્યંતાભાવ છે. મતલબ કે, એવો વિદ્વાન વૈશ હાલના સૈકામાં પણ કોઈ એક જોવામાં આવેલો. તાત્પર્ય કે, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય શુદ્રાદિએ વેદ, સ્મૃતિ, ગીતા, વગેરેમાં કહ્યા પ્રમાણે સ્વવર્ણશ્રમ ધર્મ, કર્મ, કરતા રહી હરિમય બન્યા રહેવું તેમાં કામ દોષથી છતાં

જઠ બ્રહ્મ ન થવાય તે માટે ખૂબ સાવધ રહેવાની જરૂર છે.

એક સન્યાસી કાશીમાં ૧૨ વર્ષ ભણીને દિગ્વીજય કરવા ની-
કળ્યો, તેણે એક શેહેરમાં મુકામ કીધો છે ત્યાં એક વેશ્યા દરશને આ-
વી તેણે પુછ્યું કે, તમે ભણ્યા છો ? સ્વામિ કહે, કાઠશાસ્ત્ર બાકી ન-
થી. વેશ્યા કહે, તમે, પાપનું પાપ શું છે તે શિખ્યા છો ? તે બોલ્યો ના.
વેશ્યા કહે, ત્યારે બધું ભણેલું વ્યર્થ-૨૬ છે. મલવાઈ જઈ પાછો કાશી
ભણવા જવા તઈચાર થયો. વેશ્યા કહે, મારા હાથનું સ્વાસ્થિ ભોજન

જમીને જળે. સ્વામિએ કહ્યું તે કમુલ કીધું ન-

પાપનો બાપ હીં, કેમકે તે મુસલમાની હતી. ત્યારે વેશ્યાએ
કોણ. કહ્યું કે, રામચંદ્રે સળરીના એમાં બેર બાધાં

હતાં તેમ હું પણ શ્રદ્ધાથી રસોઈ કરું છું. બહુ

ના કહી ત્યારે ૩. ૫૦૦) દક્ષણા આપવા કહ્યું, ત્યારે તો સન્યાસીણ
લાલચાયા. લોભથી-કામનાથી “હા” કહી જમવા ગયા. વેશ્યાએ નો-
કરને સકેત કરી રાખેલો તે મુજબ ખાસડુ લઈ પાછળ આવી ઉભો
છે, અને એક ખાસડુ લઈ વેશ્યા ઉભી છે. જોવો પેલો ગ્રાસ લઈ
મુખમાં મુકવા જાય છે કે, બેહુ જણે જીતીનો માર મારવા રૂપ દક્ષણા
આપવી શરૂ કરી. વેશ્યા બોલી કે, રે મૂર્ખ ! એજ પાપનો બાપ-
એજ પાપનું પાપ. મે તને પ્રાર્થના કરી ત્યારે ના કહી, અને ૩.
૫૦૦)ની લાલચે તું તારો હિંદુ ધર્મ-ઉત્તમ ધર્મ બગાડવા તૈયાર
થયો, કે જે ઉત્તમ હિંદુ ધર્મ કોડ અખ્જ રૂપીઆથી પણ મળી શ-
કે એમ નથી. એ કાચને સાટે અમુલ્ય હીરો રત્ન ખોઈ બેસવા તું
કામના કરતો હવો-એ કામ અથવા લોભ લાલચરૂપ-કામનારૂપ દોષ
છે તેજ પાપનો બાપ છે. એ લોભ-કામથીજ આ પાપ થવા સંભવ
હતો અને એવાં કામથીજ અનેક પાપ થાય છે-જન્મે છે તેથી એ-
વો કામ ત્યાજ્ય છે. જેનામાં કામ દોષ છે તેને શિકાર કરવાની ઇ-
ચ્છા થાય છે, તેથી નિરપરાધી જ્ઞાનવર માર્યા જાય છે. દશરથ રા-

જાએ શિકાર કરતાં શ્રવણુ આત્મણુને હણેશે તેથી તેની કેવી દશા થયલી તે રામાયણમાં પ્રસિદ્ધ છે. પરીક્ષિતે કામ દોષને લીધેજ શિકાર કરવામાં ઋષિના કડના મૃતક સર્પ નાખવાથી મૃત્યુ વશ થવું પડેલું. બીજો દોષ (કામ દોષને લીધે) જીવા ખેલવાની ઇચ્છા થાય છે. કૌરવ પાંડવાદિની દુર્દશા થયલી જીવો. જ્યાં જીવો (ધ્રુત) ત્યાં લક્ષ્મી નહીં રહે. અગ્નિ હોય ત્યાં કમળ નહીં રહે. જીવાખોર ૯-૧૦ વાગે ઉડે. (૩) પોતાને મુખે પોતાના વખાણુ (જીવાખોર) કરે છે. (૪) બીજાની નિદા કરે છે. (૫) પરસ્ત્રી ગમનની ઇચ્છા કરે છે. રાવણાદિની કેવી દુર્દશા એથી થયલી તે પ્રસિદ્ધ છે. (૬) તે કામીને નિશા પીવાનું મન થાય છે. (૭) વેશ્યાના ગાયન વાદ્ય સાંભળવાનું મન થાય છે. (૮) વેશ્યાને તન મન ધન આપી દેવાનું મન થાય છે. અભક્ષ્ય ભક્ષણુ કરવા વિગેરેનું સુઝે છે, અને (૧૦) વ્યર્થ ધ્રુમતો રખડતો કરે છે. દશ ગૌણુ દોષો કામીને વિશે કામ દોષથી બીજા થાય છે, માટે કામને છોડવો. ક્રોધથી લક્ષ્મી ઘટે, તપ ઘટે, જપ પુણ્ય હાનિ થાય. લોભ, મોહ મદથી પણ ભારે ખરાબી થાય છે. તે દરેકના ગૌણુ દોષો મનુ ભગવાને કહ્યા છે. માટે તે બધામાં મુખ્ય નાચક જે કામ છે તે જો ત્યજ્ય તો તેની પાછળ બધા તણાઈ જાય. માટે તે ત્યજવા એ પણ મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે તે છોડી દઈ, સત્સગ સેવી, સ્વરૂપ જ્ઞાન મેળવી, કૃતકૃત્ય થઈ, નિર્ભયપણે સ્થિતપ્રજ્ઞ બની રહી શાન્તિમાં નિમગ્ન રહેનાર દેહાને વિદેહ કેવલ્ય પામે છે. ॐ તત્સત્.*

(શાલાપુરમાં સિદ્ધેશ્વરમાં પાંચ પરમહંસ મહાત્મા આવેલા તેમાંના મુખ્ય એક સતથી પ્રાપ્ત વચ્ચનામૃત પ્રસાદ. તા. ૨૧ મે સને ૧૯૦૦ : જોડ શુકલ બીજ શુકે શ્રવણુ કરેલાંનું ચિત્ર.)

* મહાત્મા-પડિતજી સ્વામી શ્રી આલારામ સાગર મહારાજે પોતાના સાકાર નિરાકાર વિષેના (સવત ૧૯૬૪ આવણુ કૃષ્ણ ૧૨ ના) વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું હતું તે અત્રે સમાપ્ત થાય છે.

બાળક રમતું રમતું ચુલા-અગ્નિ તરફ જાય છે, તે વખતે તેની હિત ઇચ્છનાર માતા તેને શિખામણુ આપે છે કે, ભાઈ! દઝાય તો બહુ વેદના થાય, માટે ત્યાં નહિ જઈએ. તે છતાં બાળ

હકૃષ્ઠ સ્વભાવને લીધે માતાનું નહીં માનીને
માતાની આજ્ઞા- ત્યાં જવા માટે છે, ત્યારે માતા લાલચ આપે

માં હેતુ. છે. અર્થાત્ અમુક રમકડાં અથવા ખાવાના પદાર્થો આપી લલચાવીને ત્યાં જતો અટકા-

વવા પ્રયત્ન કરે છે. તે છતાં પણ હક કરીને ન માને તો કહે છે કે, ત્યાં જશે તો બહુ છે તે કરડશે, અથવા માર ખાશે, અગર મહેતાજીને કે પિતાશ્રીને કહી દેવાનો ભય બતાવે છે. તેને પણ બ્યારે નહીજ ગણુકારીને જાય છે તો દીકાપાટુથી તાડનશિક્ષા કરીને દૂર કાઢે છે. શા માટે ? બાળક દાઝી બળીને ભયંકર આપ-તિમાં આવી નહી પડે અને સુખી રહે તે માટે. એ રીતે દયાળુ માતા સામ, દાન, ભેદ, અને દડ રૂપ ઉપાય કરી બચાવે છે, એટલે સમજીતીથી રોચક, ભયાનક વગેરે વચનોથી તેના કડ્યાણુ માટે પ્રયત્ન કરે છે. તેમ, શ્રુતિ ભગવતિ માતા પણ અજ્ઞાનાંધકારમાં રહેલા છવોરૂપ બાળકોને હરેક યુક્તિથી રોચક ભયાનક વગેરે વાક્યોથી સમજાવી ભવાટવિજન્ય ત્રણ તાપથી બળતા અટકાવી સ્વ સ્વરૂપે સ્થિતી કરાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

ધીરજ રાખી સત્યને ધ્રુવ વળગી રહેનાર, ભગવત્પ્રસાદથી, અને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થઈ પ્રાપ્તવ્ય પરમ સુખને પામે છે, તે વિશે દર્શાવે.

શ્રીનગરના ધનપાળ શેઠે પોતાના ચાર પુત્રોને પોતાનું દ્રવ્ય વેહેથી આપ્યું. તેમાં નાના પુત્રને ભાગે જે ત્રણ હજાર રૂ.

આપ્યા તે લઈ તે બીજે ગામ વ્યાપાર કરવા ગયો. રસ્તે એક
સત મળ્યા. તેની સાથે વાત કરતાં બોલ્યો

ધનપાળ શેઠ. દે, મહારાજ ! કંઈ વાત કહો. સંત કહે,

ધીરજનું કૃપ. હજાર રૂ. ખેસે. તે કહે, ફીક, સત કહે,

“ધીરજ છોડવી નહિ.” લાવ હજાર રૂ.

તરત હજાર આપ્યા. વળી બીજી વાત કહેવાડી, ત્યાં કહ્યું કે,
“થવાનું હોય તેમજ થાય. નહિ તલબાર વધે કે રાખબાર ઘટે.”

બીજા હજાર આપ્યા. ત્રીજી વાત પુછતાં બોલ્યા કે, “સત્યને
પકડી રાખ્યું હોય તો બધું તેની પાછળ ચાલુજ આવે છે.”

ત્રણે હજાર ગયા. સતે સદાવ્રત, અનાથાશ્રમમાં ત્રણે હજાર
આપી દીધા. શેઠપુત્ર પાછો ઘેર આવ્યો. બાપે પુછ્યું, શું
વેપાર કીધો ? તે પુત્રે ત્રણ વાતની ચીઠી બતાવી ભાઈઓએ
તેને મૂરખ કરાવી કાઢી મુક્યો. સ્ત્રીની સાથે ચાલ્યો. પાસે કાંઈ નથી.
ધર્મશાળામાં મુકામ કીધો. તે શેહેરના એક શાહુકારની પુત્રીએ પણ્ય
(પ્રતિજ્ઞા) લીધેલી હતી કે મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે તેની સાથે લગ્ન
કરવું. તે સાંભળી પોતાની સ્ત્રીને ત્યાં બેસાડી શેઠ પાસે ગયો. શેઠે તેની
વાત સાંભળી પુત્રી સાથે વાત કરવા પરવાનગી આપી. ત્યાં ગયો. તે
છોકરીએ પુછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં એજ વાત કહી, કે “ધીરજ
છોડવી નહીં, જે થવાનું તેજ થશે, સત્યમાં બધુંજ રહેલું છે.” પુત્રી
ખુશી થઈ. પિતાને કહ્યું, કે લગ્ન કરો. બાપે પરણાવી વસ્ત્રાલંકાર સાથે
વિદાય કરી. તે લઈને ચાલ્યો. ધર્મશાળામાં બેસાડેલી સ્ત્રીને લઈ બેઠ
સાથે આગળ ચાલ્યો. રસ્તે એક સમુદ્ર જેવી નદીને પાર જવાનું આવ્યું.
ત્યાં નાવમાં બેઠાં. ખલાસીની દાનત બગડી, તેથી પ્રપચથી બોલ્યો, કે
શેઠ ! સમુદ્રમાં મણીની પકિત દેખાય છે. તે જીવો. તે જોવા લાગ્યો ત્યાં
ધક્કો મારી નાંખી દીધો. પાર ઉતરીને તે સ્ત્રીઓને કહે ઘેર ચાલો.
સ્ત્રીઓ હઠથી સાથે કેથે ન જતાં ત્યાંજ બેઠી. પેલો ધણે છેદે કીનારે

નીકળ્યો; સાંથી ચાલીને જતાં એક છોકરી રમોઝ કરતી હતી, તે પેલા સ્વરૂપવાનને જોઇ ખુશ થઇ હતી ને રડી પડી. કારણ પુછતાં બોલી કે, આપનું સ્વરૂપ જોઇ હતી, પણ મારે બાપ દૈત્ય આવે છે. તે તરત બેતાંજ મારી નાખશે તેથી રડી. શેઠપુત્ર કહે, ગમે તેમ બચાવ. ત્યારે તેને માખી બનાવી રાખ્યો. દૈત્ય આવ્યો, તેની પાસે નહીં મારવા વિખેતી તથા ઝગ્ગ કરવાની કપ્પુઝન લઇને પ્રકટ કરીશો. તેની સાથે પરણી બેઠે સાથે ચાલ્યાં. પેલા શહેરમાં ગયો. અને પેલી બે કીનારા પર બેઠેલી છે, તેને આ ત્રીજી મળી. ત્રણે બેઠી છે. પણ કોઇ સાથે બોલતીજ નથી, રાગને સમાચાર પહોંચ્યાથી જાતે આવ્યો, પણ બોલતી નથી. શેઠ શાક લેવા ગયો, ત્યાં પેલા બલાસીએ દીઠો, તેથી ગભરાયો કે જાહેર કરશે, તેથી તેણે રાગને જાહેર કરીશું, કે એ મોટો ચોર છે. તેથી રાગને બોપરામા કેદમાં નાખ્યો. ત્યાં રોટલા આપવા આવનારને શેઠપુત્રે કહ્યું. કે રાગજી કોઈ ત્રણ બાઈઓને લાવ્યા છે. તે બોલતી નથી, તેથી તેને બોલાવે તેને રાગ પોતાની પુત્રી પરણાવવાનું કહે છે, તો જાતે કહે કે, બોંયરામાં નાંખ્યો છે, તે બોલાવવાનું કહે છે. તરત વરતી આપી તેને તેને બોલાવ્યો. પેલી ત્રણની સાથે બેઠો. અને મૂળથી વાત કહેવા માડી, કે એક શેઠનો છોકરો ત્રણ હજાર આપી ત્રણ વાત લાવ્યો. ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. ફલાણે ગામ મુકામ કરીએ એટલે ઝટ પ્રથમની બોલી, કે તેને તમે દીઠો છે ? પેલો કહે, રાગજી ! જુવો, એક બોલી. પછી કહે છે, કે ત્યાં શેઠની પુત્રીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી તેને પરણ્યો, અને બેહુ સ્ત્રી સાથે નાવમાં બેસી જતા બલાસીએ ફરીઆમાં નાંખ્યો તરત બીજી બોલી, કે તેને તમે દીઠો છે ? તરત બોલ્યો. કે રાગજી ! આ બીજી બોલી. પછી આગળ બોલ્યો, કે કીનારે નીકળી દૈત્યપુત્રી પાસે ગયો. તેણે માખી બનાવી રાખી, દૈત્ય વચન લઇ, તેને પ્રકટ કરી તેને પરણી. અને ત્રણે સાથે આ નગરમાં આવ્યા, ત્યાં શાક લેવા ગયો ત્યાં તે દુષ્ટ

ખલાસીએ જોવાથી બચતે લીધે રાજાને ખોટું સમજાવી ભોંયરામાં નંખાવ્યો. ત્રીજી ખોલી, તેને તમે દીકા છે ? ખોલ્યો, કે રાજાજી ! જુવો, ત્રીજી ખોલી. પછી રાજાએ પોતાની પુત્રી પરણાવી. ખલાસીને પકડી મગાવી સજા કરી. એકજ પુત્રી હોવાથી રાજાએ પુત્રવત ગણી રાજા-ગાદી આપી. અને ચારે સ્ત્રી સાથે સુખપૂર્વક રહ્યો.

તાતપર્ય કે, ધીરજ રાખી ગભરાયો નહીં, તેમજ સ્ત્રીઓએ પણ ધીરજ રાખી શીળ સાચવી રાખ્યું, અને સત્ય સાચવી રાખ્યું તો (હોડ્યું નહીં, તો) થવાનું હતું તેજ થયું, અને અધું સુખ પૂર્ણપણે આવી મળ્યું.

વિશ્વપાત્રક પરમાત્મા શ્રી લક્ષ્મીપતિ નારાયણ આઘ પુરૂષ સર્વેશ્વરે, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય વૈશ્ય અને શુદ્ર સમૂહ ચાર વર્ણની પોતાની પ્રજા રૂપ સત્તાને, વેદ રૂપ ધન, વહેચી આપ્યું; અર્થાત્ અધિકારાનુસાર ધર્મ, કર્મ, કરવાની આજ્ઞા તેમાં ફરમાવી તે પ્રમાણે વર્તવા રૂપ પુરૂષાર્થ કરી દેવી સપત્તિ પુષ્કળ મેળવી શ્રીમાન થવાને સાધન આપ્યું. ઉત્તમ સસ્કાર વશાત્ એક પુત્ર (કોઇ દેવી સસ્કારી મનુષ્ય) પરમાર્થ માર્ગે દ્રવ્ય, શક્તિ, ભાવના બળ, વિચાર વગેરે સપત્તિનો ખર્ચ કરવા ઉદાર નિવડે છે. મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કશ્ચિદ્વતત્તિસિદ્ધયે તે રીતે આ વ્યક્તિ સત્સગ પરાયણ બની મેળવેલું દ્રવ્ય ખરચવા ઉદ્યુક્ત થયો. પણ જગતમાં એવા ભક્તને તો લોક ગાંડોજ કહે છે, તે પ્રમાણે એ પણ હાંકી કઢાયો. છાયાં શાંતિરૂપ સ્ત્રી તો સાથેજ હોય છે. સંત મહાત્મા—ગુરૂની કૃપાથી ધીરજ પત્તિ સાથે લગ્ન થયું. સસાર સાગરમાં પ્રપંચી ઠગ કામ ક્રોધાદિ ખલાસીઓ પણ હોય છે તેની સંગતી થવાથી અનેક દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. તે રીતે આ ભક્ત બાળકને પણ સમુદ્રમાં નાખી દઇ સ્ત્રીઓને લઇ જવા બુદ્ધિ કરી; પરંતુ ધીરજ અને શાંતિ કઈ દુષ્ટોને હાથ જતાંજ નથી. ગુરૂદિની કૃપા પ્રતાપે તે ભક્ત તો તરી કીનારે આવી માર્ગ કાપતો ચાલ્યો. રસ્તે અહંકાર રાક્ષસથી બચવા સૂક્ષ્મ રૂપે (નમ્ર ભાવે) બની

રહી ક્ષમારૂપ ત્રીજી પતિને પરણ્યો. તે ભક્ત પ્રવૃત્તિરૂપ નગરમાં ગયો, અને પેલી એ સાથે આ ત્રીજી પણ કીનારે બેઠા છે. દગાખોર કામ બ્યારે ફાવે ત્યારે પોતાની પ્રપચ જાળ પાથરવા ચૂકતો નથી. તે પ્રમાણે અગરમાં પેલો કામરૂપ દુષ્ટ ખલાસી ગળ્યો, તેણે રાગને ઉલટું જાહેર કીધું અને કેદમાં નખાવ્યો. પણ તે તો શાંતિ, ધીરજ અને ક્ષમાનો પતિ છે, તે કાઠ સ્ત્રીઓને ભુલતો નથી. (ધીરજ, શાંતિ, ક્ષમાને હૃદયમાં રાખી રહ્યો છે.) ઇશ્વરાભિમુખ થનારને કામ ક્રોધાદિ ગમે તેટલા દુઃખી કરવા મથે છે, પરંતુ ગુરૂકૃપાબળથી બધું દુઃખ મટી જઈ મુખીજ થાય છે. પ્રારબ્ધકર્મથી ભલે ગમે તેવાં સકટ, ચિતા, ભય, પ્રતીત થાય છતાં તે ધીરજ ક્ષમા શાંતિ છોડતો નથી. કીનારેથી રાગ પેલી ત્રણ સ્ત્રીને લાવ્યો. પણ તે પોતાના પતિ શિવાય અન્ય સાથે ભાષણ નહિ કરનારી સુશિલા સ્ત્રીઓ કાંઈજ બોલતી નથી. તેને બોલાવે એવો જગતમાં હોય તો તે તેના પતિજ હોય. તેથી ઠરાવ કીધો, કે એ ત્રણેને બોલાવે તેને રાગ પોતાની પુત્રી પરણાવે. કોઈ નહીં મળ્યું, પેલા કેદમાં રહેલા એકે કેદમાંથી કહેવાડયું કે, હું બોલાવું છું, તરત તેને રૂબરૂ બોલાવી મગાવ્યો. તેણે પ્રથમથી મળ વૃતાત શરૂ કરતા એક બોલી કે, “તેને તમે દીકા છે?” એજ રીતે બીજી અને ત્રીજી બોલી તે રાગ વિવેકસિદ્ધ પોતાની પુત્રી સદિવાને તે મહાશય સાથે પરણાવી, અને કામરૂપ ખલાસીને બાધી કેદમાં નાખ્યો, અને ‘અહ્મતમૈકય સુખ સામ્રાજ્ય પામી ચારે સ્ત્રી સાથે સુખમાં રહ્યો. ઉક્ત તાત્પર્ય સિદ્ધાંતનું રહસ્ય—સમાસ એમ છે કે,—મુખ્ય પ્રથમ સદ્ગુરૂ શર્ણુ થવાય અને તે શ્રી હરિ ગુરૂસત અને સચ્ચાસ્ત્રતા વચનમાં દ્રઢ શ્રદ્ધા પ્રેમ રખાય, તો ભવસાગર તરી જઈ, પરમાનંદ સુખ સિદ્ધિમાં શાંતિ નિમગ્ન બન્યા રહી મોજ લેવા ભાગ્યશાળી થવાય છે.

જે કામરૂપ શત્રુ પ્રથમ ફસાવીને ભવસાગરમાં નાખનાર હતો

તેજ હવે નિત્ય તૃપ્ત આપ્ત કામ થનાર મહાત્માને ફસાવી શકતો નથી પણ તે કામરૂપ શત્રુ પોતેજ કેદમાં પડ્યો છે, અર્થાત્ તે મહાત્માને કોઈ કામના-ધમ્મજા રહેતી-નથી, કામ તેનો ગુલામ બની રહે છે. માટે ભગવદ્ભક્તિ નિષ્ઠાપૂર્વક સદ્ગુરુ સંતોની સેવાપરાયણ રહી, તેમના વેદવાણીરૂપ વચનોમા સપ્રેમ શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખનાર અને પુનરાવૃત્તિ રહિત મોક્ષ પામેજ છે. અરતુ. ૐ.

એક વાણીઓં બહુ નિર્મળ ભક્ત હતો. તેથી તેને માટેજ પ્રભુ શ્રી કૃષ્ણ તથા અરજુન તેના ગામે આવી બહાર બગીચામાં ઉતરી કહેવાડયું કે, ભગવાન અને અરજુન આવ્યા છે, તે સાંભળતાજ અત્યંત હર્ષથી પ્રેમે છલકાતો દોડી ગયો. પગે પડી હર્ષાશ્રુથી ગદ્ગદિત થઈ જઈ સ્તુતિ કરી કહ્યું કે, પ્રભો ! બહુજ કૃપા કરી, આલો. શ્રી હરિ કહે, હાં, તારે માટેજ આવ્યા છીએ. તરતજ પોતાની બે ખાંધ ઉપર એક એકને બેસાડી ઘેર લાવ્યો. ચરણ ધોઈ તીર્થ લીધું તે પીધું. પૂજા કરી, અને બે દીવસનો ટાઢો જવનો રોટલો હતો તે ધરી દીધો. બેહુએ અતિ પ્રેમથી ખાધો. પ્રભુ અરજુનને કહે છે કે, જોઈ લે-કેવો પ્રેમ છે. રોટ નાની મીઠાસ અદ્ભૂત છે. અરજુને કહ્યું કે, મહારાજ ! એને લક્ષ્મી આપો. પ્રભુ કહે, ના. એ મારો ભક્ત છે, મેં અનુગ્રહ કર્યો છે, તેથી મારો ભક્ત કદી નીચે ગળડી પડે તેવું હું કરતો નથી. ભાઈ દ્રવ્યથી તો એ મને ભુલશે, અને અધ બની જશે, અને ધનની વાસનામાં ગુંચવાઈ જઈને નીચો ગળડી પડશે. મારો એ ભક્ત છે તેથી ગરીબ રાખી, અભિમાન રહિત કરી તારવો છે, એને પડવા નથી દેવો. હું મારા ભક્તને માટે રાખે છે. એમજ કહી છું તેથી તે ધણું કરીને ગરીબ હોય છે. અરજુને બહુ કહેવાથી પ્રભુએ તેને ઐશ્વર્ય આપ્યું. (હરકોઈ વ્યાપાર, લોટરી, અકસ્માત

જમીનમાંથી કે ગમે તે પ્રકારે લક્ષ્મી આપી.) તેથી કરોડોનો વેપાર કરી રહ્યા છે, તેના મુકરદમા ચલાવી રહ્યા છે, બીજવાર પાછા પ્રભુ પાર્થ સાથે આવી પાછા તેજ બગીચામાં ઉતરી કહેવાડ્યુ કે, પ્રભુ પધાર્યા છે, શેઠે કહેવાડ્યુ કે, જરા કલાકેક સમુર કરો, આવુ છું. બીજવાર કહાવ્યુ કે, બહુ તરસ લાગી છે, ત્યારે માણસને હુકમ કાઢ્યો કે, પાણી લઈ જા. તે પાણી લાવ્યો, તેને કહ્યું કે, ભાઈ, તે ભક્ત પોતાને હાથે આવીને પાણી પાસે તોજ પીથુ. વળી કહે છે કે, બહુ ભુખ લાગી છે. જઠને શેઠે કહેવાથી ભટને હુકમ આપ્યો કે પુરી વગેરે બનાવીને લઈ જાવ. ભટ બધું મેવા મીઠાઈ, પકવાન લઈ આવ્યો તેને પ્રભુ કહે, ભાઈ! એમ નહી ખવાય. તે જાતે આવી ખવાડશે તોજ ખાઈથુ. સાંજ પડી ગઈ. મુકરદમો પતાવી બગીચામાં ગયા, પગે લાગ્યો, પ્રભુએ પુછ્યુ ત્યારે કહે કે, શુ કર મહારાજ ! પચાસ હજારનો કેસ હતો, મૂકીને આવું તો ઉડી જાય, કાઢી નાખે. પછી પ્રભુ કહે, પાણી તો તેવારની માફક તું જાતે કાઢી લાવીને પા. શેઠ (ભક્ત) કહે, પ્રભો ! હાથ મુકોમળ બની ગયા છે તે શી રીતે કઢાય. બગીમાં બેસી ઘેર લઈજવા પ્રાર્થના કરી, ત્યારે પ્રભુ કહે, તે વખતે લઈ ગયલો તે રીતે ખાંધ પર હમને લઈ જા. શેઠ કહે, હવે બને તેવુ નથી, શરીર મુકોમળ બની ગયુ છે. પગે ચાલતાં કાંઠા કાકરા વાગે તેથી બગીચામાં ભિરાજે. ભગવાને અરજીન સામુ જોઈકહ્યુ, કે લે, જોઈ લે, અધ બની ગયો છે, કે નહીં ? ! એને એ જાગળની ઉપાધિએ કેવી ગુચબરેલી આટીમાં ઘેરી લીધો છે. એ દ્રવ્યની વાસનાના બળથી મળડતો જઈ કેટલી અવ્યોગતિએ જાય ! ! માટેજ મારા ભક્તને હુ ગરીબ રાખુ છુ. જોઈ લે. તેજ એ ભક્ત છે. તે વખતના ભક્તિપ્રેમ ક્યાં ગયા ? ! બોલ-હવે એ શી રીતે મહને પામે ? ! તેથીજ ગરીબ રાખીને મહારાને હુ તારું છુ-મહારા સ્વરૂપમાંજ તાણી લઈ અભેદભાવ પમાડું છુ- હુ સ્વરૂપે કરું છું.

મહાત્માનાં હૃદય કેવાં હોય છે, તે જુવો. માખણ જેવાં કામળ હૃદય તેમનાં છે, તેથી પરદુઃખે દુઃખી થનારાં હોય છે. તેમ વળી કંઠોર પણ એવાં હોય છે, કે જગતના વાગ્યાણુ પ્રહાર

સંતોની ફરજ. ગમે તેટલા તેમના પર પડ્યા કરે, તો પણ જરા ભેદાતાં-ખિન્ન થતા નથી. રાત્રે રોન ફર-

નારા પોલીસ અમલદાર સિપાઈ હમેશાં રાત્રે પોકારતાજ રહે છે, અને તે એકનો એકજ પોકાર કરે છે કે, “જગતા રહેજો-સાવધ રહેજો ધર-વાસે ! હુશીઆર રહેજો.” તેમ, અજ્ઞાન મધ્યરાત્રીમાં મહાત્મા રોન ફર-નારા છે, તેઓ જગતની નોકરી બળતે છે, અને પોકાર કરી અજ્ઞાન નિશામા ગાઢ નિદ્રાચસ્ત વિપયાસક્ત લોકોને જગાડનારા છે. (પરમાત્મા તરફ લક્ષ વળાવનારા છે.) તેમનો પોકાર સાંભળ્યા છતાં નિશાચસ્ત (નિદ્રાવશ) હુવા પડ્યા રહે છે, ત્યાં તેઓ શુ કરે ? તે લોકોની મરજી, પછી વિપયો અને કામ કોષાદિ ચોરોથી લુટાછ બળ્ય છે. અને દુઃખી થાય છે. સતો પોકારે છે, કે ઓંતા શ્રુણોતુ ઘા મા ઘા. ઓંતાઓ ભડે સાંભળો અમર ન સાંભળો, પણ હમારો તો ધર્મજ છે, તેથી પોકારી ચેતાવીએ છીએ. દુર્લભ ત્રયમે-
વૈતત્ત્વ દેવાનુગ્રહ હેતુકમ્ ॥ મનુષ્યત્વં મુમુક્ષુત્વં મહાપુરુષ સંશ્રયઃ ॥ મનુષ્યત્વ, મુમુક્ષત્વ, અને સાધુ મહાપુરુષનો સંગ, એ ત્રણ ભેગા થાય, તો ઇશ્વરની કૃપા થયા વગર રહેતીજ નથી. ધનુષ્યના બે છેડાને કોટિ કહે છે. તે બે કોટિ વચ્ચે ગુણ (દોરી) હોય છે. એવું ત્ર્યંબક ધનુષ્ય કેવું હતું, કે તે બ્રહ્મદેવનું પાત્રમું મસ્તક છેદ-વામાં શકરને સહાય થયલું. પરશુરામે ૨૧ વાર નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી, તેમાં તેને સહાય થયલું, એવું એ પાપી ઉગ્ર કર્મમાં સહાય થતું, તેથી શ્રી રામે તેનો ભંગ કરીધો. શ્રી રામનું એ કૃત્ય એવો ઉપદેશ કરે છે, કે કોટિ ગુણ હોય, પણ ઉગ્ર કર્મમાં શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ સહાય થશે, તો તેનો નાશ થશે.

તે સ્વયંવરમાં સીતા તે વ્યથક તોડનાર શ્રીરામને વરી, એટ-
લુંજ નહિ, પણ ખીજી કન્યાઓ પણ તે સીતાની પાછળ આવીને
પોતાને પ્રસન્ન પડતા વરને વરી હતી. પ્રીતિ હતી તે વિશ્વામિત્રને
વરી, કીર્તિ હતી તે સૂર્યવંશને જઈ વરી, અને ચિતા કે જે
જનકને વરવાને ઉમેલી હતી, તેને થાપટ મારી ખસેડી નાખી
શાંતિએ આવી જનકને વરમાળ પહેરાવી.

લોકોમાં ઘણા ઉદાર છે ખરા, પણ બધાએ પોતાનું રાખીને
ખીજાને આપનારા છે. પણ પ્રભુ તો પોતાની આત્મતાજ આપનારા
છે. ખરા પ્રેમી અનન્ય ભક્તને પ્રભુ પોતાપણુજ-પ્રભુત્વજ આપે
છે. રાજસેવા તો માણસને ખડગધારા જેવી છે. **રાજસેવા મનુ-
જ્યાણાં અસિધારાવલેહન ॥** પણ પ્રભુ તો પ્રેમથી બધાં રહે
છે. એક ભડત સાવકો માણી હતો તે ખેતર અને વાડીમાં જ્યા
કામ કરતો ત્યારે પ્રભુમા તક્ષીન થઈ જતો. તે વખતે પ્રભુ પોતે
પધારી ખેતર વાડીમાં કામ કરતા હતા. મગનમાં એકતાનતાનો
એવો પ્રભાવ છે. અતરતા સાચા પ્રેમ વગર માત્ર બાહ્ય આડબ-
રથી પ્રભુ પ્રસન્ન નથી થતા. **પરાન્નેન મુઁખં દગ્ધં હસ્તં દગ્ધં
પરિગ્રહાત્ ” પરશ્ચિભિર્મનો દગ્ધં કુતઃ શાપ કલૌયુગે ॥**

સુદરીના બાલને ઉત્તમ મોતી પ્રેર્યને અલ્પકૃત કાંધા હોય
છતાં વાનર તો તે બધાંની ઉપેક્ષા કરી માથામાથી ફક્ત જુ શોધી
લે છે, તેમ સામા મનુષ્યમા કરોડો સારા ગુણ હોય તેને છોડી દઈ,
દુર્જન છે તે તો, નજીવો અલ્પ દોષ જોઈ કાઢી તેને આગળ લાવે
છે. વસ્ત્ર ખીજના ગુણને ઢાકનાર છે, પણ દરિદ્રિની સગત થાય,
તો તે વસ્ત્રને ઠીંગડા પર ઠીંગડાં ખમવાં પડે છે. તાત્પર્ય કે, દુર્જ-
નનો સંગ સર્વથા લાજ્ય છે. એક વખતે નારદ વધકુંડમા ગયા,
ત્યારે પ્રભુ સ્નાન કરી દેવસેવામા બેઠા છે. એવું સાંભળી વિચારમાં
પડ્યા, કે ત્રણે લોક એમની પૂજા કરે છે, તે પ્રભુ વળી કોની

પૂજન કરે છે? એના દેવ કોણુ હશે? અદર આવવા આજ્ઞા મળતાં જઈ જીવે છે, તો શ્રીહરી પોતે ભસ્મ રૂદ્રાક્ષમાળા ધારણુ કરી દેવો ઉપર અભિપ્રેક્ષ કરી રહ્યા છે, અને પાસે ગુરૂ બેસી પુરુષ સંસ્ત બોલે છે. વાકા વળી નારદ જીવે છે. પ્રભુ કહે શુ જીવો છો? નારદ કહે, મહારાજ! તમે વળી કોની પૂજન કરો છો, તે જોઉં છું. જીવે છે, તો દેવમણીમાં પ્રહ્લાદ, નારદ, (જોઈ તરત બોલ્યા, કે મહારાજ! આ તો હ.) પરાશર, પુરૂરીક, વ્યાસ, વશિષ્ઠ, અબ્હરીપ, શુકદેવ. સૌનક, ભીષ્મ, રૂકમાંગદ, અર્જુન, વિભીષણ, બલિ વગેરે. ભગવાન બોલ્યા, કે મારા ભક્તો મને દેવ માની પૂજે છે, તો હુ તે ભક્તોનો ભક્ત છું, તેથી તેઓને દેવ માની પૂજું છું. તાત્પર્ય, કે એવા સાચા ભક્ત પ્રભુના થઈ રહેવાય, અથવા પ્રભુનાજ બની રહેવાય, તો પ્રભુ આપણા થઈજ રહે

ભક્તોના પણ

અયોનિસંભવ

-અવતાર.

છે. પ્રભુ જગતના હિત માટે અવતાર લે છે, તેવા અમુક ભક્તો પણ આજ્ઞાથી અવતાર લે છે. એવા ભક્તો અયોનિસંભવ આવે છે. શુકદેવજી હતા, તે કલિમાં કપી-

રજી થયા હતા, તેણે રામનામમા એકતાન થઈ ભજન કરીને પોતાનો સ્વઅનુભવ પ્રગટ કરી અનેકને તાર્યા છે. એજ રીતે ભગવાન વિષ્ણુ પોતે જ્ઞાનેશ્વર રૂપે, નિવૃત્તિનાથ અને સોપાન, તે રૂદ્ર અને બ્રહ્મા રૂપે થયાનુ કહેવાય છે. **પિબંતિ નદ્યાઃ સ્વયમેવ નાંબઃ** નદીઓ કઈ પોતાનુ મિટ્ટ સુદર જળ છે, તે પોતે પીતી નથી, વૃક્ષો પોતાના મધુર ફળ પોતે ખાતા નથી, પણ ખીજને પરોપકાર માટેજ છે. તે ક્યાં સુધી, કે વૃક્ષને મારે છે, કાપે છે, કાઢવ કચરો તેમાં નાંખે છે, છતાં તે તો ફળ ખવાડે છે, શીતળ છાયાં આપે છે, પત્ર, ફુલ, કાટ, રસ વગેરે આપે છે, અને તેનાથી અનેક વ્યાધિ નિવારે છે, તેમ, સાંકુ મહાત્મા પણ જગતના ઉપકાર

માટેજ જન્મે છે. ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર સ્વદેહે વૈકુંઠ ગયલા. પરંતુ જરોવા કુંજરોવા એટલું અસ્પમાત્ર પણ અસત્ય કહેવાથી અગુડો ગણી ગયેલો કહેવાય છે, પરંતુ તુકારામ તો સ્વદેહે સહીસલામત વધકુંઠ ગયલા. એવા ભક્ત દુર્લભ છે. એક દિવસ તુકારામને ગામના એક માણસે કહ્યું કે, તમે ભજન બહુ સારું કરો છો, ભક્ત છો, બહુ સારા છો, તો ગામમા શું કામ રહો છો? તમારે તો જગતમા રહેવું જોઈએ તુકારામે જવાબ આપ્યો કે, હા ભાઈ, તું કહે છે તે ખરું છે. હમે ભજન બહુ કીધું, હમે બહુ અનુભવ મેળવ્યો અને સમજવા તેથી હમે હમાર કલ્યાણ કીધું, પણ તમાર-જગતનું કલ્યાણ થવું જોઈએ. માટે એવો અનુભવ દુનીઆને મળે, એટલે બ્રીજન અનેકનું કલ્યાણ થાય તો અવતાર ધરેલો સફળ છે, એમ વિચારી હમે ગામમા રહ્યા છીએ. કેમકે, પરોપકૃતિ શૂન્યસ્ય ધિગમનુષ્પસ્ય જીવિત. જે કંઈ પણ પરોપકાર નથી કરતો તેવા માણસના જીવનરતે ધિકાર છે. તેવાં માણસ કરતા ઘેર ઘણા સારા છે તેઓથી અન્નાદિ પાકે છે તે ઉત્તમ અન્ન આપણે ખાઈજઈએ છીએ, અને ઘાસ કચરો તે ઘેર ખાય છે. અને મુઠા પંછી પણ ચર્મ હાડકા વગેરેથી આપણા ઉપર ઉપકાર કરે છે. તેથી તેના કરતા પણ પરોપકાર નહિ કરનાર કૃતદ્વી છે, એમ શાસ્ત્રો અને વિક્રાનો કહે છે. ઉદવજ્ઞ હતા તે નામદેવરૂપે અવતરી જગતને ઉપદેશ આપી ઘણાનું કલ્યાણ કરી ગયા છે.

એક કવિ નામના યોગીને જનકે પ્રશ્ન કરેલા કે, અત્યંત ક્ષેમ શું છે? જવાબ દીધો કે, હરિભજન. અને વળી કહ્યું કે, હે જનક! આલો-
દય સર્વ શાસ્ત્રાણિ, વિચાર્યંચ પુનઃ પુનઃ ॥ **હૃદમેકં સુનિર્ણીતં, ધ્યેયો નારાયણ સદા ॥** સઘળા શાસ્ત્રોમા શોધી શોધીને અને વારંવાર વિચાર કરીને આ એક નિર્ણય કીધો છે કે, નારાયણ સદા ધ્યાન ચિત્તવન કરવા યોગ્ય છે. **સમ કૌટિ મહામંત્રાઃ ચિત્ત-વિભ્રમ કારકા પેકોઽપિ સહજોમંત્રઃ હરિરિત્યક્ષગ્ધ્યં ॥**

સાત કોટી મોટા મત્રો છે તે ચિત્તને પ્રાતિમાં નાખનારા છે, પણ એ અક્ષરનો એકજ સદ્ગુણ મત્ર છે, તે, ઓ, કે, હરિઃ ॥ યોગિનામપિ ચિત્તં ચેત્ ક્વચ્છાત્મ સુખેરતં ॥ સંમાર તાપ દુઃખાર્તા કંચાંતિ શરણા ગત ॥ યોગિઓનું ચિત્ત જો કેવળ આત્મ સુખ-માજ રત રાખી મુકે (ધ્યાન સમાધિમાજ પડ્યા રહે) અને જગતમાં પડ્યા રહે, તો સસાર તાપથી દુખી થયત્રા મુમુક્ષુ કોને શરણે જાય? તેથી મહાત્મા અને ભક્ત શોકો વસ્તીમાં શોક કડ્યાણુચે ઉપદેશ કરતા ફરે છે.

મેનાવતિ જ્યારે જલધર નાથને શરણે ગઈ છે ત્યારથી રોજ તેઓ તેને તિરસ્કાર કરી કાઢતા, અને ફરી આવવાની મના કરતા. છતાં પણ જી માસ સુધી દરશને જ્યાં કીધું. ત્યારે અધિકારી આનુર જોઈ ઉપદેશ આપ્યો. તે વખતે તે ગોપીચંદની માતા મેનાવતી બોલી કે, મહારાજ! મારો સસરો સાસુ નણદ બહુ દુઃખ દે છે, તેમાં નણદનાં દુઃખ સહેવાતાં નથી. ગુરૂ કહે, શું સસરો જીવે છે? બાઈ કહે, પ્રભો! તે (અહકાર) સસરો ભરી નથી ગયો. સાસુ (કલ્પના) પણ જીવે છે. આશાનૃણ્યા નણદ, કામ કોષિ જેક દીયર છે. ગુરૂ કહે, ધન્ય છે. વૈરાગ્ય વિચાર અને આત્મચિત્તવનના અભ્યાસથી તે સધળી ઉપાધિ ઉડી જશે **દેહસ્યાભરણં રૂપં રૂપસ્યાભરણ ગુણ. ॥ ગુણસ્યાભરણ જ્ઞાન જ્ઞાનસ્યાભરણ ક્ષમા ॥** દેહની શોભા રૂપથી છે, રૂપની શોભા સદ્ગુણથી છે, ગુણની શોભા જ્ઞાનથી છે, અને જ્ઞાન છે તે ક્ષમાથી શોભે છે. રામે વનમાં જતી વખતે કેક્રાઈ પાસે વડકલ માગતા પ્રાર્થના કરી કે, હે દયાળુ માતા! તમને ધન્ય છે. પોતાના પુત્ર ભરતના માથાં પર આખાં રાજ્યનો બોજો નાખી દઈ-બધી શીકર તેના પર નાખી અને ફક્ત મારાં શરીર-નીજ શીકર સોંપી બધી શીકરથી છુટો કીધો. ઓ મારા ઉપર કૃપા કરી પક્ષપાતજ કીધો છે. અપાર કૃપા જોવી કોણ અપર-

માતા કરશે ?! જ્ઞાનનું ભૂપણ ક્ષમા છે, તે આવી હોવી જોઈએ. યાવન્નાનુગ્રહ. સાક્ષાત્ જાયતે પરમેશ્વરાત્ ॥ તાવન્નો સદ્ગુરુ. ક્વાપિ સત્સાક્ષમપિનેલભેત ॥ જ્યાં સુધી પરમેશ્વરનો અનુગ્રહ (કૃપા) થતો નથી, ત્યાં સુધી સદ્ગુરુ કેથે મળતા નથી, તેમ સચ્ચાસ્ત્ર (વેદાંત)નું શ્રવણ અને જ્ઞાન પણ મળતું નથી. તે ભગવદાનુગ્રહ થવાને પ્રભુની ભક્તિ કર્તવ્ય છે.

ये प्रेमगाहदिमाम् दधात्य विरतम् स्यात् तस्य बंधच्युति ।.
मुक्तिद्वार कपाटमुक्तिरपि रोधि द्विषाम् लीनता ..
धी पीयूष करोदयो भवनदी गुल्फ प्रमाणोदका ..
लीयद्वृत्तिच गोकुलं करगता मायाऽपि तस्य स्थिता.. १..

શ્રી હરિ કહે છે કે, પ્રેમે કરીને હમેશ ને કોઈ મને હૃદયમાં ધારણ કરી રાખે છે તેના અધન તુટી જાય છે, મોક્ષદ્વારના દરવાજા (આરણ્ય) ખુલી જાય છે; રોધ કરનારા દ્વેષીઓની લીનતા થાય છે (તેઓ ગાફલ જતી ભુલવાય છે); યુદ્ધિમાં અમૃતચંદ્રનો પ્રકાશ થાય છે, જન્મ મર્ણરૂપ ભવનદી છુટણ નેટલાંજ પાણી વાળી થઈ જાય છે, અને ગોકુળ (ધર્મિયોરૂપ ગૌ સમુદાયનું કુળ) ને શરીર છે તેમા વૃત્તિ લીન થતા માયા પણ તેના હાથમા આવી જાય છે.

એવું કોઈને આગળ થયું છે ? ત્યાં કહે છે કે, હા. (ઉપલુ સિદ્ધાંત રૂપે શ્લોકાર્થ કહીને હવે દ્રષ્ટાંતરૂપે એજ શ્લોકાર્થ કહેવાય છે.) શ્રી હરિમાંજ જેનો રાત દિવસ પ્રેમ હતો એવાં દેવકી વસુદેવને કારાગ્રહમા નાખેલાં (એનો આઠમો ગર્ભ કસને મારશે અવુ સાંભળાને) તે દેવકીના સાતમા ગર્ભમાં બલદેવ હતા તેનું આકર્ષણ (સંકર્ષણ) કરી, ગોકુલમાં યશોદાને ત્યાં રોહિણીના ગર્ભમાં આવ્યા, પછી આઠમા ગર્ભમાં પ્રજુ પ્રકટવાના તેથી યશોદાને કન્યા પ્રસવી હતી. “તેને ઉચકી લાવી મને ત્યાં મુકી આવો” એવું શ્રી કૃષ્ણે કારાગ્રહમા ચતુર્ભુજ દરશન આપી કહ્યું, અને પછી બાળક રૂપ ધર્યું, વસુદેવે તેને ઉચકી આવવાનો-

વિચાર કરતાં પગની બેડીઓ તુરત તુટી પડી, બારણા ખુલી ગયા, અને પેહુરેગીરો બધા હથીઆરબધ ખૂબ ગાઢ નિદ્રાવશ પડ્યા છે. ચંદ્રમા ઉદય થયો છે, તેનો પ્રકાશ પડ્યો છે. જમનામાં પાણી ધુ-ટણુ જેટલા થઈ ગયા છે અને ગોકુળમાં જઈ યશોદા પાસે કૃષ્ણને સુવાડતાં માયા (કન્યા હતી તે) તેના હાથમા આવી જાય છે. એ જ રીતે પ્રભુ પર શુદ્ધ પ્રેમ રાખનારને થાય છે. તે કેવળ હરિષ્પ થઈ જવાથી માયા તો તેના હાથમા આવી જાય છે. **મોક્ષ કારણ સામગ્ર્યામ્ ભક્તિરેવ ગમીયસી ॥** મોક્ષ મેળવવાને સાધન સામગ્રી ઘણી છે, પણ તેમાં ભક્તિજ શ્રેષ્ઠ છે.

તુકારામ જાને સ્વદેહે અભગ પુત્ર પર વહકુંડમા પ્રભુ પાસે ગયા અને તે અભગ લોકોને માટે કાયમ રાખી **સતોનો કોધ** ગયા. એવા ભક્ત છે તે પ્રભુથી વધારે છે. એવા પણ **સુખપ્રદ છે**. સતની કૃપા થાય તે તો કસ્યાણુ કરે જ છે, પણ એવાનો કોધ પણ કસ્યાણુજ કરે છે, જેમ લીમડામાં કડુતા છે અને કેસરમા પણ સ્વાદે કડુતા છે. છતાં ચંદન, શ્રીખડ પકવાન, ખીરજ વગેરેમાં લીમડો કોઈ નાખતુ નથી, પણ કડવાટ છતાં કેસરને નાખે છે, કેમકે તેથી તે પદાર્થોની ઉત્તમતા સુદરતામાં વધારો થાય છે. **કેસરસ્ય કડુતાડપિ નિર્તાતરમ્યા ॥**

તેમ સતોનો કોધ પણ સુખપ્રદ છે. હરિશ્ચંદ્ર **હરિશ્ચંદ્ર.**

રાગની ઉત્તમ કાર્તિ, અતિથીઓપર માત પિતા જેવો પ્રેમ, તેમને જે માગે તે આપવામાં દાનશૂરપણું વગેરે સત્યાવલબન વિશે નારદના સુખથી ઇંદ્રની સભામાં વિશ્વામિત્રે સાંભળીને, પૂર્વ પોતે જે ક્ષત્રી હતા તેથી સ્વજાતિની ઉન્નતિ સહન કરી નહિ શકવાથી, તેતુ સત્ય એક ક્ષણમાં છોડાવવા પ્રતિજ્ઞા કરી, અને કૃષ્ણ કે જો હું નહીં છોડાવી શકું તો ૬૦ હજાર વર્ષતુ તપ આપવા કમ્બલ કીધું. ત્યાંથી ઉડીને રાગ પાસે જઈ

સધગ્રંજ માગી લીધુ. આખરે રાજા કાશીમાં જઈ ભંગીને ત્યાં વે-
 આયો, પુત્ર મૂવો, રાણીનો સ્મશાન ભુમિમાં વધ કરવા સૂધી (વિ-
 શ્વામિત્ર ઋષિ) લાવ્યા. છેવટે અત્યંત હદ વગરની વિપત્તિ હરિશ્ચંદ્રે
 સહન કરી, પણ વિશ્વનિયામક પ્રભુથી સહન થયું નહીં ત્યારે પ્રત્યક્ષ
 પ્રકટ થઈ દરશન આપી રાણીનો વધ કરતો અટકાવ્યો અને ધન્ય-
 વાદ આપ્યો. તે વખતે વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્ર પણ હાજર થયા.
 વિશ્વામિત્ર જાંખા પડી ગયા, વસિષ્ઠ જીત્યા તેથી ૬૦ હજાર વર્ષનું તપ
 વિશ્વામિત્રને છોડી દેવું પડ્યું. તાત્પર્ય એજ કે વિશ્વામિત્ર જેવા મહાપ્ર-
 તાપી ઋષીસંતનો ક્રોધ પણ પ્રેયસ્કર અને શ્રેયસ્કર થઈ પડ્યો, શ્રીહરિનું
 દરશન થયું અને દીર્ઘપ્રાણના તપનું ફળ વગર શ્રમે મળી રહ્યું. સો
 કામ છોડી ભોજન કરી લેવું, હજાર છોડીને સ્નાન કરવું, લાખ કામ
 છોડી દાન આપવું અને કરોડ કામ મૂકી દઈ હરિ ભજવા. બ્રાહ્મણ-
 ને આપવાને અમુક વસ્તુ કાઢી, પછી તે સારી છે એવું જોઈ વિચાર
 કર્યા કરે છે કે, એ આપીએ કે નહિં આપીએ, સારી છે તેથી ઘર-
 માં વાપરવાને રાખીએ. વળી કોઈ સૂઝ કહે કે, આપી દો, પ્રભુ
 આપણને બહુ આપશે. ત્યારે વળી આપવા વિચારે છે. પરંતુ એવા
 તર્કવિતર્ક રૂપ લક્ષ્મીને છોડી દઈ પ્રેમથી અને શ્રદ્ધાથી હરિશ્ચંદ્રની ઉદાર
 દિવ્યપ્રતિષ્ઠા પોતામાં પ્રકટાવી, દાન આપવું. સ્વપ્રેમ રાજ્યદાન આપેલું
 છતાં કમૂલ રાખ્યું અને તેની દક્ષણામાં ૩૧ ભાર સુવર્ણ આપવાને
 પણ મુખથી નકાર તો નહિંજ કાઢ્યો અને જાતે વેચાઈ પુત્ર સ્ત્રી વે-
 ચીને પણ આપ્યું, તો તેનું ફળ પ્રભુનું દરશન અને અચળ કીર્તિ
 પામ્યો. અંતરમાં સુદૃઢ અડગ એવી સાત્વિકી શ્રદ્ધા હોય છે તો તે
 સર્વત્ર વિજયી થઈને શ્રેયઃ પામે છેજ. શ્રદ્ધાવાન લભતે જ્ઞાનં ત્યાં
 દ્રષ્ટાંત અપાય છે.—એક શહેરમાં મેહેતાજીની નિશાળે બાળકો (વિદ્યાર્થીઓ) ભણે છે તે સાથે રાજકુવર પણ ભણે છે. રાજાની છોકરી
 ધરણવાની તેથી કુવરે મેહેતાજીને કહ્યું કે મારી બહેનના લગ્નમાં તમે

અધા છોકરાને તેડીને આઠ દીવસ આગળ આવી ખૂબ આનંદ કરજો. લગ્ન સમીપ આવ્યાં. મેહેતાજી ફક્ત ત્રણ દીવસ આગળ નિકળ્યા. રા-
 જનું નગર ચાર ગાઉ છેટે હતું. રસ્તે અધા છોકરાને સાથે લઈ ચાલ્યા
 જતાં એક ઝાડ ઉપર પક્ષી બેઠું હતું, તે જોઈ ગુરજી બોલ્યા કે,
 આ ઝાડ ઉપર તારે બેઠું છે. જે ઝાડ પર એ બેઠું હોય તે ઝાડ-
 ની ત્રણ પ્રદક્ષિણા જે કોઈ કરે તો તેને કંઈ પણ મહા ભારે લાભ
 થાય, પણ તે ફરવા ને ત્યારે. તે સાંભળી અધા છોકરા તેની પાછળ
 લાગ્યા. પ્રદક્ષિણા ફરવા માટે કે પક્ષી ઉડીને બીજે ઝાડે બેસે. સાંજ
 પડવા આવી. હજી એ માછલ જવાનું છે, તેથી અધાને તાણીને ગુર-
 જી ગયા. તેમાં નારાયણ નામે એક છોકરો ચંચળ અને તોફાની હ-
 તો તે સાથે બુદ્ધિમાન સત્યાગ્રહી હતો તે તો અડગ શ્રદ્ધા રાખી
 રહ્યો. ગુરજી કહે છે તે સત્ય છે અને હું તેમ કરીશ એમ મનથી
 ઠરાવી ગુરજીને કહે, મેં રસ્તો જોયો છે, તમે અધા જાઓ. હું તો
 તમે કહ્યું તેમ કરીશ ત્યારે આવીશ. મેહેતાજીએ બહુ સમજાવી ક-
 હ્યા છતાં સાથે નહી જતા મડલો રહ્યો. સાંજ પડતા સુધી તો પ-
 તો ન લાગ્યો, પણ રાત્રે એ પક્ષી આંધળું તેથી સાંજ થયા
 પછી જે ઝાડે તે બેઠું ત્યાંથી બીજે જઈ શક્યું નહીં. તે વખતે તે
 ઝાડની ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરી લઈ આગળ ચાલ્યો. રાત પડી ગઈ, ભૂ-
 ખ બહુ લાગી. રસ્તે એક માણીનું દેવળ આવ્યું ત્યાં જઈ મા-
 ર્ગીને કહે કે, મને ખાવાનું આપ, નહિં તો તારા ટાંટીયા ભાંગી
 નાખીશ, મને બહુ ભુખ લાગી છે. માર્ગી બહુ વિચાર કરે છે કે
 આજે છે તે ભાગી તોડી નાખે ખરો, પણ દયાપાત્ર છે. તેથી વૈ-
 તાળને બોલાવ્યો. રાત્રે બાર એક વાગ્યા હશે તે વખતે તેને હુકમ
 આપ્યો કે, ન્યાં રસોઈ થતી હોય ત્યાં આ
 ગુરુઆજ્ઞા પાળવાથી બાળકને જમાડી લાવ. વૈતાળે ભૂતોને
 મહુત લાલ, બોલાવ્યાં, તે તપાસ કરી આવ્યાં કે,

એ ગાઉ ઉપર રાગને ત્યાં રસોઈઆઓ પકવાન્ન વગેરે ખૂબ રસો-
ઈ કરી રહ્યા છે. હુકમ આપ્યો કે આને ત્યા લઈ જઈ જમાડી લાવો.
નારાયણ તો ઉઘી ગયો. રાગને ત્યા જે છોકરી પરણવાની હતી
તેને માટે એ લાખ રૂપીઆ આપીને ઘરજમાઈ કરવા સાડ સપ્તધી
વર્ગમાથી એક છોકરાને લાવી સુવાડેલો તે પલગ પાસે ભૂતો આવ્યાં
અને તે છોકરા સાથે પલગ ઉપાડી લાવ્યાં હતુમાન આગળ તેને
મુકી, પેલા નારાયણને તે પલગમાં નાખી ત્યાં તેજ જગે લઈ જઈ
મુક્યો. થોડીવારે રાગની છોકરી તે મેહેલમાં તપાસ કરવા આવી
કે, મારા બાપે એ લાખ રૂપીઆ આપી કેવો પતિ આણ્યો છે. આ-
વીને જુવે છે તો લગોડી, ફાટેલુ પેહેરણ, હલકી ટોપી, એવુ પે-
હેરી સૂતો છે, અરે આ શુ ! એમ બોલતી પલગ પર બેડી, તેવો
જ પેલો બેડો થયો. કુવરીએ અર્ધા શ્લોકથી પ્રશ્ન પુછ્યો તેનો ઉ-
ત્તર છોકરાએ અર્ધા શ્લોકથી આપી શ્લોક પૂરો કરી આપ્યો. તેમાં
કહ્યું કે બહુ ભુખ લાગી છે. કુવરી વિચારે છે કે, સ્વરૂપવાન, ચતુર
અને વિદ્વાન છે, પણ ભુખ્યો છે એ કેવી વાત ! તરત ઉડી પાચ-
સોનુ સુદર પીતાંબર, કલ્લા, સાકળાં, કડા કંદી ઘાલી પેહેરાવી, પા-
કશાળામાં લઈ જઈને જમાડી લાવી, તેજ બોટીઆં સાથે પાછો આવી
સુતો અને ઉઘી ગયો, તેવો ભૂતોએ પાછો મારતી પાસે લઈ જ-
ઈ ત્યાં મુકી પેલા એ લાખના અસક્તને તે પલગમાં નાખી પાછો
હતો ત્યા મુકી દીધો. બીજે દહાડે લગન સમીપ આવ્યા. પુત્રીએ
જેથુ તો પેલો કાળો અને મૂરખ જેવો દીડો. તરત દોડી જઈ પિ-
તાને કહે છે કે, બાપાજી ! આ મારો પતિ નથી. રાત્રે મેં જોયા,
વાતચીત કરી, જમાડ્યા, તે આ નથી. તે શિવાય જગતમા મારા
પિતા ભાઈ જેવા છે. રાગ ગભરાયો, કે અરે, વળી આ શું કૌતુક
છે ! સ્વપ્ન હશે. પુત્રી કહે, નહિ સાચુ છે. અત્રે પેલો નારણ ઉ-
ઠ્યો, જુવે છે તો વિચારે છે કે, અરે પાછો હું અહીંજ છું ! ઠીક,

રસ્તે ભય નડશે જાણી અંગે ખૂબ રાખ ચોળી આવો અને લાંગો-
 ડી મારી પોટલી ખભે ભેરવી ચાલ્યો. રસ્તે ચોર મળ્યો તે હુંટવા
 આવ્યો તેને કહે હમ તો જગતકા બાવા હૈ. પણ તુ બધાને મારી
 હુંડી ધરનાતું પોશણુ કરે છે, તેડા પાપ તુજ ભોગવશે કે તે બ-
 ધાનો ભાગ, તે પુછી આવ. પુછવા ગયો, ત્યાં ધરનાં બધાં બોલ્યાં
 કે, હમારે શુ, કરે તે ભોગવે. પેલો આવી પગે લાગ્યો અને ઘેર લઇ
 જઇ અરદાસ કરી એ રૂપીઆ દક્ષણા આપી, તે લઇને રાગના ન-
 ગરમાં ગયો. ખુમ પડી કે બધા લોક જમવા ચાલો. નારાયણ પણ
 નહાઇ ઘોઇ પાશુ તે પીતાંબર કડાં કહી પેહેરી બની ઠનીને ચાંદીનું
 તેજ પાત્ર લઇ ચાલ્યો. ઉચે મેડા ઉપર મેહેતાજી અને છોકરાને જોયા
 તેવો ઉપર ગયો. બધા છોકરા પુછે છે કે, અલ્યા નારા ! આ રોષ
 ક્યાથી ! નારાયણ કહે, ગુરૂની આજ્ઞા-વચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખી, તાસ
 રાત્રે છેવટે જો ઝાડે એડું તે ઝાડની ત્રણ પ્રદક્ષણા ફરીને આવ્યો તે-
 નુ ફળ છે. ખજાડદાર, હવે નારા ન કહેશે. હુ તો નારાયણરાવ છું.
 જુવો આજે હુજ રાગનો જમાઈ થઇશ. ગુરૂ કહે એમ નહી બોલ,
 કોઈ સાંભળશે. છોકરા પુછે છે કે, પણ આ ઠાઠ એકદમ ક્યાંથી ?
 નારાયણ કહે, તે પછી કહીશ. બધા જમવા બેઠા. પુત્રી પીરસે છે તે-
 માં પેલાને જોયો. તુરત પિતાને કહે, જુઓ પેલા મારા પતિ. રાગ
 તેને જોઇ બહુ પ્રસન્ન થયા, તેને લાવી બહુ અરદાસ માનપાનથી રા-
 ખી કન્યા પરણાવી અને પેલા એ લાખીઆને પાછો મોકલ્યો. રૂપીઆ
 આપેલા તેનેજ આપી દીધા. નારાયણજ તે રાગને પુત્રમાં પણ ગણે
 તો એકજ હોવાથી તે જમાત્રનેજ અતે રાજ પણ આપ્યું અને રા-
 ગ બનીને રાણી સાથે ન્યાય અને ધર્મથી રાજ કરતાં પ્રારબ્ધાંતે ઉ-
 ત્તમ ગતિ પામ્યાં. તાત્પર્ય કે, સત્યવક્તા શ્રાવિય બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરુના
 વચનમાં અડગ શ્રદ્ધા રાખી વર્તનાર પરિણામે વિજય પામી સુખી થાય છે.

આખી ઉમર કદાપિ સંસાર વ્યવહારની ખટપટમાં કાઢી ગુમા-

વી હોય અને તેથી ભયંકર ભૂલ ગાફલતાને લીધે અતિવ પશ્ચાતાપ થતો હોય તો તેવા મેતનાર મન્યન થય-

ભાન આવ્યું ત્યારથી હાં મનુષ્યે જરા ગભરાવાની જરૂર ન-
તો જાગી ઉઠો. થી. ભલે બંધી ઉમરગુમાવી પણ ભાન આવ્યું તો બે ત્રણ દિવસ પણ-અસ્પર્શ

એક દીલથી આડગ શ્રદ્ધા પ્રેમ અને ઇન્તેજનરી-ખતથી પ્રભુ તરફ મનોવૃત્તિ વાળી દે, તો તે પાર પડે છે. તે વિગે ડટાંત અપાય છે. માધવદાસ નામે એક શ્રીમાન શેઠ હતા તે બહુ કૃપણ હતા. ૭૫ વર્ષનો થયો, પણ ચપટી અન્ન, કે પૈસો, કે વસ્ત્ર કશું કોઈ વ્રાહ્મણને કે રાંકને આપેલું નહી, પરંતુ નારાયણની ભક્તિ હીક રીતે કરતો, અને રોજ માગતો કે, પ્રભો ! મને મુક્તિ આપજો, પ્રભુ વિચારે છે કે, હાથેથી કઈજ પરોપકાર-દાન-કરતો નથી, તો હું એને કેવી રીતે મુક્તિ આપું ! તેમજ સત્સંગ સેવન પણ કરતો નથી. તો મુક્તિના કોશળા મારી પાસે શું અમઘાજ ભરી મુક્યા છે કે ! છેવટે પરાણે પણ જો હું કાંઈ એખાના બે દાણા પણ ખાઈ આવું તો કાઈ આપુ. એમ વિચારી એક વખતે ડોસા જમવા બેઠા છે અને આખ મીચી પ્રભુને નૈવેદ્ય જમાડે છે. (મનોમય ભાવનાથી) તે વખતે ખીલાડીને વેશે પ્રભુએ આવી ભાણામાં મેં ઘાલી ભાતના બે દાણા મુખમાં લીધા, અને ડોસાએ આંખ ખોલતાં ખીલાડી દીડી. ખીલાડી તો તરત ના-હી; તેની પાછળ દોડીને પકડીને ડાચુ ડાખી મુખમાંથી તે બે દા-ણા કાઢી લીધા. પછી તે માધવદાસે વિચાર્યું કે મેં દશ લાખ મે-ળવ્યા, પુત્ર તો છે નહી, તો હવે મારે પ્રભુ ભક્તિજ કરવી. એમ ઠરાવી જગન્નાથજીમાં જઈ પ્રભુને નમી એકાતમા એક ગુફા જોઈ બેઠો, અને “રામ રામ જય રામ” એ નામોચ્ચાર એક મનથી ચલાવવા લાગ્યો. ખીજે દહાડે તો રામમય થઈ ગયો. રાત્રીએ અ-ગર ખીજા કોઈએ તેની ખબર લીધી નહી. ભૂખ્યો જોઈ શ્રી પ્રભુએ

લક્ષ્મીજીને આજ્ઞા કરી, કે રાજા ખચર લેતો નથી, ભક્ત ભૂખ્યો છે, માટે આજનો રાજભોગ ઉપાડી લઈ તમે માધવદાસ શેઠ. જાતે તેને જમાડી આવો. ચાંદીના થાળામાં સુવર્ણની વાડકી વાડકા સાથે ભોગ મુકેલો તેવો ઉપાડી દેવી લઈ ગયાં. તે તો એકતાર રામરૂપ બની ગયો છે. રૂવે રૂવે રામધ્વની ચાલે છે. તેને કશી ખચર નથી. તે જોઈ શ્રી લક્ષ્મીજીએ હસ્ત સ્પર્શ કરતાં આખ ખોલી જોયું. પગે દાખ્યો. પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રસાદ લઈ લીધો. થાળા વાડકાં યુવેરીયાંની વાડમાં નાંખી દીધાં. અત્રે મંદિરમાં મુખીઆજીએ ભોગ ધરેલો, તેની ઘડી પૂરી થતાં દ્વાર ખોલ્યાં, તો ત્યાં થાળ નહીં દીઠી. રડતો જઈ રાજાને કહ્યું. રાજા ડહોં હતો. તેણે જોયું, કે મુખીઆજી વૃદ્ધ છે, આજ સુધી દાનત બગાડી નથી, તેથી સાચુ હશે એમ માની તેવાંજ ખીજા પાત્ર આપ્યાં. ખીજે દહાડે પણ તેવીજ રીતે થયું. વળી ખીજાં પાત્ર આપ્યાં. અને પેહેરા ચોકીદારની રૂબરૂ થાળ મૂકી દ્વાર બંધ કરીને મુખીઆ એકા. દ્વાર ખોલતાં તેજ રીતે પાત્રો દીઠાં નહીં. કોટવાળે રાજાને કહ્યું. રાજા જાતે આવ્યા. મંદિરની આસપાસ હળ્મરો સિપાઈ મૂક્યા. રાજા જાતે ઉભા રહી જોતા રહ્યા. પાછું પૂર્વવતજ થયું. ચોર પકડાયો નહીં. દશ હળ્મરતું ઇનામ આપવા જાહેરનામા કાડ્યાં. એક ગરીબ બ્રાહ્મણ હતો. તે રોજ રાજા પાસે જઈ આજીજી કરતો, કે પ્રભો ! માફ દારિદ્ર બાળો. તે દિશા જવાને તે દહાડે કંઈ આડોળ નિકળી ગયો, તે તેજ રસ્તે જતાં ચંદ્રના પ્રકાશમાં વાડમાં પડેલાં પેલા નાખી દીધેલા ચાંદીના થાળા વાડકા ચળક્યા, તે જોઈ ત્યાં આવી ત્રણે દીવસના પડેલા તે લઈ દોડતો રાજા પાસે ગયો, અને વાસણો મુકી બોલ્યો, કે લાવો દસ હળ્મર, ચોર પકડ્યો. ત્યાં કોઈ રામ રામ ક્યાં કરે છે, તે ઢાંગી ચોર છે. તેણે વાડમાં નાંખી દીધેલાં લાવ્યો. તરત સીપાઈ દોડ્યા, તે પેલા

ભક્તને બાંધી લાવ્યા. રાજ્યએ મીઠાંના પાણીમાં ડોરડા બોળીને તે મારવા હુકમ આપ્યો. રામનામની ધુનમાં ડોરડા મારે છે, તેનું તેને ભાન નથી. ડોરડો માર્યો, સારે જગન્નાથજીની

ભક્ત મહિમા.

છાતીમાં લામો સોળ લાગ્યો, તે લોટોએ દર-શન કરતાં જોયો. બીજો પડ્યો, તે પણ તે-

ને કશું નહીં જણાતા જગદીશનેજ લાગ્યો. તે પણ લોકે જોયો, તેવા તરત દોડી જઈ રાજ્યને કહ્યું. રાજ્ય સાંભળી ભડકી બોલ્યો, કે અરેરે, કોઈ મહાત્મા છે. રાજ્યએ ક્ષમા માગી. ભક્ત કહે મારી કશી સત્તા નથી, રામ જાણે. રાજ્યને સ્વપ્ન આપી પ્રભુએ કહ્યું, કે તે એની તપાસ ન લીધી, તેથી મારે સભાળ લેવી પડી. મારે દીલે એનો હાથ ફેરવાવશે, તો માફ અંગ હતું તેવું થશે. તે વાત ત્યાં ભક્ત માધવદાસ પાસે જઈ કહીને પ્રભુની પ્રતિમા પાસે લાવ્યા. ભક્ત પ્રાર્થના કરે છે, કે અરે પ્રભો ! હું દીન બધો ! ભક્તવત્સલ સ્વામિન ! તારી કૃપા અને લીલા અતર્ક્ય છે. નાથ ! મારી શું સત્તા, શું ગજું ! હું શુ સમજી શકું ! તમે ભક્તનું મહાત્મ્ય વધારો છો, એજ કારણ છે. અહોહો, પ્રભો ! આપ જગતના ઇશ્વરને શરીરે મારો હાથ ફેરવાયી આરામ થયો ? ! જાણે હું મહા સમર્થ દેવનો પણ દેવ હોઉં ને, એવો ભાવ જગતને દર્શાવ્યો. હું કાઈ જાણતો નથી, આપજ કર્તા હર્તા છો, ચાહે તે કરવા સમર્થ છો. **કર્તુમ-કર્તુમન્યથા કર્તુ સમર્થ** છો. તાત્પર્ય, કે ત્રણ દીવસજ સર્વ સકલ્પ, મોહ, મમતા છોડીને એકજ મનથી પ્રભુમાં તક્લીન બની રહ્યો, તો આટલું ભારે સામર્થ્ય આવ્યું, અને પ્રભુ તેના થઈ ગયા, તો વર્ષો સુધી દીર્ઘ કાળ પ્રભુમાજ અથાયસો રહે, તો તે ભક્ત પ્રભુરૂપ સ્વયંસિદ્ધ બની રહી શાશ્વતિ શાંતિ પામે, એ નિર્વિવાદ વાત છે. **વિહાય કામાન્ય સર્વાંન પુમાંશ્વરતિ નિઃસ્પૃહઃ । નિર્મમોનિરહંકારઃ સ શાન્તિમધિગચ્છતિ ॥ ૧ ॥** મનમના

भवमद्भक्तो ॥ ॥ सर्व धर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ॥
 अहं त्वा सर्व पापेभ्यो मोक्षयिष्यामि माशुचः ॥ એ રીતે
 શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાંતર્ગત શ્રી હરિની પ્રતિજ્ઞા છે. અને તેજ રીતે પર-
 માત્મા પાળે છે—કરે છે, એવું જાણ્યા છતાં કાયાં હૃદયાંના કોઈક
 ભક્તજન વૈર્યની ન્યૂનતાથી, નિર્વાહ સી રીતે થશે, એવી શકાથી
 ભય ધરે છે, તેવા પ્રત્યે પ્રભુ પોતે સદ્ગુણ સતરૂપ ધરી પોકાર પાડી
 કહે છે, કે ભય ન રાખો, અભય થાવ, મોજનાચ્છાદને ચિંતા
 ત્રયા કુર્વતિ વૈષ્ણવા ॥ યોઽસૌવિશ્વંભરોદેવઃ સ્વભક્તાન્
 કિમુપેક્ષતે ? ! અરે ! અત્ર વસ્ત્રની ચિંતા, ભક્ત વૈષ્ણુવાદિ મારા
 ઉપર પ્રેમ રાખી રહેલા—મનેજ ઇષ્ટતમ જાણનારા છે, તેઓ ત્રયા (ન-
 કામી) કરે છે. કેમ ? જે આખા વિશ્વનુ ભરણુપોષણુ કરી રહ્યા છે, તે
 શું પોતાનાજ ભક્તને ભૂલી જશે કે ? ! કદિ નહીં ભુલશે. માટે પ્રભુના
 થઈ જાવ, પ્રભુમય જનો, પ્રભુમાં રહો, રમો, અને અભેદ ભાવે તમારું
 અહમમત્વ પ્રભુમાંજ હોમી (મમાવી—અર્પિ) દો, તો તમારે સ્થાને
 તત્સત્ પરમાત્માજ છે. અસ્તુ ઐ.

એક ગામમા વિષ્ણુદાસ નામે એક પરમ વૈષ્ણુવ હતો. તે
 શ્રદ્ધાથી પ્રેમપૂર્વક અતિથી આવે તેનો સત્કાર સેવા કરતો હતો. તે
 ગામે ચાર બ્રાહ્મણ આવ્યા તે પેલા વૈષ્ણુવનુ નામ કીર્તિ સાંભળી
 તેને ઘેર ગયા. તેમને આદરમાન આપી એસાડી પુછ્યું કે, મહારાજને !

‘ તમારે શું ભોજન કરવાની ઇચ્છા છે ? તે બોલ્યા
ભક્તની નિંદાથી કે લાડુતો બહુ મળે છે તેથી દુધપાક પુરીની
મહતિ હાનિ. ઇચ્છા છે. નાનું ગામ તેથી દુધ મળી શકે તેમ

ન હોવાથી પાસેનાં ગામે ચીઠ્ઠી લખી, એ આના
 માગ્યા છતાં આક આના આપરાનુ કહી તામડો આપી મજુર મોકલ્યો.
 તે ઘણો ખુશી થઈ દોડતો ગયો. ગામે જઈ ચીઠ્ઠી આપી. તેણે અધ-
 મણુ દુધ ભેગું કરી આપ્યું તે લઈને તે ઝડપથી આવ્યો. બહુ થાક-

વાથી ગામ નજીક આવી પાદરે ઝાડ તળે તામડો ઉતારી જરાક વિશ્રાંતિ લેવા બેઠો. ત્યાં પવનમાં જરાક ઝોક (ઉધ) આવી. તે દરમ્યાન એક સમડી સર્પને લઇ જતી હતી તે પેલા ઝાડ પર બેસી સર્પને નીચોવે છે તેનું વિષ પેલા ઉધાડા પડેલા દુધના તામડામાં પડ્યું. મળુર કશું જાણતો નથી. તે જાગ્યો તેવો તામડો લઇ જઇ સોંપી દીધો. વૈષ્ણવે પેલા બ્રાહ્મણને સોંપ્યો. તેમણે દુધપાક બનાવ્યો. ચારે જણ જમ્યા તેવા મૃત્યુવશ થઇ મુતા. વૈષ્ણવરાજ બહુ આશ્ચર્ય સાથે દલગીર થયો. છેવટે ગામમાંથી બ્રાહ્મણને બોલાવી ચારેને અગ્નિ સસ્કારાદિ કરાવી ઘેર આવ્યો.

હવે એ ચાર બ્રહ્મહત્યા કેને શિર લખવી તે વિષે ધર્મરાજને વિચાર પડ્યો. વૈષ્ણવ તો સાચી શ્રદ્ધાથી અતિથીને સેવે છે તે કશું જાણતો નથી. મળુર કશું જાણતો નથી. દુધ આપનારાનો પણ દોષ નથી. તેમ આત્મઘાત પણ થઇ નથી. કુદરતી બન્યું છે. ધર્મરાજે શંકર બ્રહ્મા પામે ખુલાસો પુછ્યો કે કેને માથે એ હત્યા લખવી. બેહુ કહે, અમે તો સહાર ઉત્પત્તિની વાત જાણીએ. ત્યારે વિષ્ણુ પાસે જઇ પુછ્યું. પ્રભુ હસીને કહે. વેશ બદલી ચાલો, બતાવું. તે ગામને ચોરે આવ્યા. ત્યાં ચોરાપર ગામના પટેલીઆ વગેરે બેઠા ગપસપ ચલાવે છે. તેને ભગવાને પુછ્યું કે, ભાઈ! અહીં કેમ વૈષ્ણવને ઘેર ઉતારો મળશે? એટલે તેમાંથી એક દીકાખોર નિદક બોલી ઉઠ્યો કે, જવ અમુક વૈષ્ણવ છે તેણે કાંસે ચાર બ્રાહ્મણને તો મારી નાખ્યા, હવે આજે તમારો બેનો વારો. પ્રભુ તરત ધર્મરાજ તરફ જોઇ બોલ્યા કે, લખો એ ચારે હત્યા એને માથે. કેમકે જાણતો નથી છતાં નિંદા કરે છે—ખોટો ચારોપ મુકે છે. તાત્પર્ય કે જાણ્યા વગર નિંદા કરવાથી આવી રીતે પાપ ભાગી થવાય છે, માટે ન કરવી.

છવરે જે કીધું છે અને કરે છે તે વગર સમજવું ખોટું

છે. એમ વિચારીને એક જાણ મોટા બગી-
 ઇશ્વર કૃતિમાં ચામાં મોટા લીમડા નીચે બેસી બેઠા ખાય
 ખામી નથીજ. છે, ને વિચારે છે કે આ લીમડાનું મોટું

પ્રયત્ન ઝાડ છતાં એને જીણી જીણી લીમોડી
 કરી; અને પેલા કોહોળાનાં વેલા ભોંય ઉપર છે તેને મણુ મણુનાં
 કોળાં બનાવ્યાં, એ કેવું ગેરવાજબી કીધું છે. ત્યાં પવનમાં ઉઘી
 ગયો. પવનનો સપાટો વધુ જોસમાં આવ્યો તેથી સો બસો
 લીમોડી ટપાટપ દીલપર આંખપર પેટપર પડી, તેથી તરત જગી ઉઠ્યો
 અને વિચાર્યું કે, ઇશ્વરે વાજબીજ કીધું છે. જો એને કોહોળાં લગાડતે
 તો હું છુદાઈને આંખ પાંખ વગરનો થઈ જતો. તાત્પર્ય કે, ઇશ્વરની
 કૃતિમાં દોષ છેજ નહીં. તે જ કરે છે તે સારાનેજ માટે સાફજ કરે છે.

પ્રલ્હાદ પ્રભુનો મહાભક્ત છે તે અનેક ઉપાયથી મરતો નથી તેથી
 હિરણ્યકશિપુ બહુ વિચારમા પડેલો જોઈ તેની બહેન હોલિકા આવી બોલી

કે, ગામને પાદરે મોટો લાકડાંનો ઢગ કરાવ,
 હોળી, ડોળ મને અગ્નિથી બચવાની વિદ્યા આવડે છે તેથી
 ઉત્સવમાં હેતુ. તે ઢગ ઉપર હું પ્રલ્હાદને ખોળામાં લઈ બેસીશ,
 પછી સળગાવી મુકવો. તેથી એ બળી જશે

અને હું બહાર આવીશ. તેને માટે કાલ્પનુ સુદ પુર્ણિમાનો દિવસ દરખ્યો.
 મોટો ઢગ કરાવી ઠરાવેલે દહાડે પ્રલ્હાદને લઈ બેઠી. લોક સળગાવી
 મુકાને ગયા. સવારે રાત્ર આવી જીવે છે તો પ્રલ્હાદ રાખમાં રમે છે
 અને બહેન બળી ખાખ થઈ છે. તેથી અસુરોએ ધુળ કાઢવ ઉડાવ્યા
 (તેમને ઘેર શોક થવાથી), અને વૈષ્ણવોને આનંદ થવાથી કુલ ડોળ
 રંગ ગુલાલથી ઉત્સવ કીધો. તાત્પર્ય કે, જ્ઞાનાગ્નિ લાગવાથી કર્મરૂપ
 કાષ્ટ સમૂહ ભેળી અવિદ્યા બળી જાય છે અને ભક્ત પ્રલ્હાદરૂપ અનુભવ
 પુત્ર કાયમ રહી મેળ કરે છે. તેથીજ રાત્રે પ્રલ્હાદના રક્ષણ હેતુથી
 વૈષ્ણવો શ્રીકૃષ્ણ કુલ ગુલાલ ધાણી વગેરે ચઢાવે છે, અને આસુરી એવી

અવિદ્યાને બળી જવા માટે કાષ્ટ નાખે છે. આસુરી લોક પોતાની અવનતિ સૂચક અપશબ્દ બોલી કુત્સિત ચેષ્ટા કરે છે. અને દૈવીજનો પોતાની ઉન્નતિ સૂચક ધ્યાન, ભજન, સયમ, સતગુરુ ઇશ્વરની સેવા કરે છે.

એક દરજ્જા હતો. તેની ન્યાતમાં રિવાજ કે, જમવા બેસે ત્યારે પુછે કે, કેમ ભાઈઓ ! મને જશ છે કે અપજશ ? તે પછી ન્યાતના અગ્રગણ્ય વૃંધ પુરૂષો બોલે કે ભાઈ ! તને જશ છે તો સતોપ માને. તે દરજ્જાને ત્યાં ન્યાત હતી. શેઠ લોકને

ભક્તિમાં બધું પુછીને લોટ થી ખાંડ લાવી લાડુ બનાવ્યા. **બરાબર જોઈએ.** તે વખતે ઘરમાં કમ કામ માટે ૦ શેર થી એક વાડકીમાં એક છોકરો લઈ ગયેલો. ન્યાત જમવા બેસી તે વખતે પુછ્યું કે, મને જશ છે કે અપજશ ? શેઠ લોક કહે, લોટ થી ખાંડ જે પ્રમાણે હતાં તેજ પ્રમાણે બધું નાંખ્યું છે ? દરજ્જા કહે પચ સમક્ષ સત્ય બોલવું જોઈએ, તેથી કહું છું કે, એક છોકરો ફક્ત ૦ શેર થી વાડકીમાં લઈ ગયેલો. બાકી બધું બરાબર છે. શેઠ લોક બોલ્યા કે, ભાઈ તને અપજશ છે. દરજ્જા કહે, તો જશ મને તેનો કંઈ ઉપાય ? શેઠ કહે, હા, બધા લાડુ ભાગી નાખ અને ૦ શેર થી નાખી ફરી વાળ. દરજ્જાએ તે પ્રમાણે કરી, ફરી પીરસી પુછ્યું ત્યારે બધાએ કહ્યું કે, ભાઈ ! તને જશ છે.

તુલ્યાર્થ કે, ભક્તિ કરવી તો તેમાં બધું બરાબર જોઈએ. શ્રદ્ધા, પ્રેમ, વિવેક, વિચાર, રાગદ્વેષરહિતપણું, વગેરે બરાબર હોવાં જોઈએ. તેમાં શ્રદ્ધા કે પ્રેમ વગેરે એકની પણ ન્યૂનતા હોય તો જશ મળતો નથી, અર્થાત્ યથાર્થ ભક્તિ કહેવાઈ શકતી નથી. માટે પૂર્ણ શુદ્ધ પ્રેમ અને અડગ શ્રદ્ધા રાખવી, તો પ્રભુની પ્રસન્નતા થઈ અપરોક્ષ દર્શન થાય અને ભવભયથી મુક્ત થવાય છે.

એક વાણીઓ કાંઈ પુણ્ય નહીં કરે. તે મોટો શ્રીમંત હતો. તેણે મરણ વખતે મરવાની તક્યારી વાળી ગાય આપેલી તે ઢોઢ

ઘડી જીવીને મરી ગયલી. યમરાજ પાસે તે વાણીઆને મુવા પછી ખડો કીધો ત્યાં પુછવાથી પેહેલાંથી પુણ્ય ભોગવી લેવાનું માગ્યું. ત્યારે ગાય બતાવી યમરાજએ કહ્યું કે દોઢ ઘડીમાં એ ગાયને તુ જે કહેશે તે કરશે. વાણીઓ કહે, હે ગાય! આ યમ-
વાણીઆએ પ્રભુ રાજને શિગડેથી માર. ગાય તો દોડી. યમ
ને છેતર્યા. અડગ દોડ્યા તે બ્રહ્મા પાસે ગયા ત્યાં વાણીઆએ તે બ્ર-
મહ્દા. હાને પણ મારવા કહ્યું. ત્યાંથી બધા ગયા શંકર

પાસે. ત્યાં શંકરને પણ મારવા કહેવાથી બધા વૈકુઠ ગયા. વિષ્ણુ કહે, ભાઈ! તે બધા દેવોને બહુ દુઃખી કીધા માટે તારે નરકમાં બહુ રહેવું પડશે. વાણીઓ કહે, તો બધાં શાસ્ત્રો વેદો પુરાણોમાં એક લીટી વધારો કે, પ્રભુનાં, શકરના, ઇશ્વરનાં દરશન કરે તેને નરકે જવું પડશે. પ્રભુ પ્રસન્ન થયા. નર્કેથી બચાવી કૃતાર્થ કીધો. વાણીઆએ વિષ્ણુને પણ છેતર્યા, એમ કહેવાનો હેતુ નથી, પણ અડગ ટેક-બ્રહ્મા રાખી તો પાર પડ્યો, એ હેતુ છે.

જયદેવ મહારાજ જગન્નાથ પુરીમાં રહેતા હતા. તે હમેશાં પ્રભુનાં ભજન કીર્તનમાજ લાગેલા રહેતા. કોઈ જગે વિના પ્રયોજને જતા નહી. એ રીતે ઘણાં વર્ષ વહી ગયા. આસપાસના ગામનાં લોકો, પોતાનું ઘર પાવન કરવા પધારવાને, ઘણીવાર આગ્રહ કરતા રહેલા તેથી તેઓને ઘેર ગયા. ત્યાં મહીનો

જયદેવ સ્વામિ. રાખી રથમાં બેસાડી વિદાય કીધા. મહારાજ તો નિરપૃહ હોવાથી તેને તો કશું નહિં જો-
ઈએ. તેથી તેમનાં પત્નિને આપી દેવાને વસ્ત્ર અલંકાર વગેરે તે રથનાં ભંડારીઆમાં ભર્યાં અને નોકરને સાથે મોકલ્યો. તે અલ-
કારાદિ મુકતાં ચાર ચોરની નજરે પડેલું. તેથી સમય સાધી જંગલ-
નાં મધ્ય ભાગમાં રથ આવ્યો ત્યાં સામા આવી ઉભા. મહારાજને કહે, ઉતરો. ઠીક, ઉતર્યા. બધું લૂટી લઈને ગયા, પણ વિચાર્યું કે

જીવતો રહેશે તો રાગ પાસે પકડાવશે તેથી પાછા ફરી મારી નાખવા આવ્યા. પણ તેઓમાનો એક જણ કહે, મારશો નહિં, ભગત છે, પણ હાથ પગ કાપી કુવામાં નાખો. તરત છરો કાઢી ટુંડા લુટા કરી કુવામાં નાખ્યા અને ચોર તો ગયા. રાગ ઘોડા પર સ્વાર હુવો તે રસ્તેથી ઘોડી વારે જતો હતો તેણે કુવામાંથી ગોવિંદ માધવ એવા ભજનનો અવાજ સાંભળ્યો. પાસે આવી તપાસ કરાવી કહાવ્યા, તો જયદેવ મહારાજ. ઘેર લઇ જઈ ખરદાસ કરી. રાગએ પ્રાર્થના કરી કે “કાંઈ સેવા ખતાવો.” મહારાજે કહ્યું કે. જે અતિથી અભ્યાગત આવે તેનો સત્કાર કરી, તે રહે ત્યાં મુઠ્ઠી તેને ખવાડી, માગે તે આપી વિદાય કરવા. આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાનું શરૂ થયું. પેલા ચારે ચોર દારિદ્ર ટાળવાની ઇચ્છાથી સાધુ વેશે ત્યાં આવ્યા. જયદેવને જિએ ખેંડેલા જોતાં ફાળ પડી બોલ્યા કે હવે તો મુઠ્ઠા. અડી ક્યાં આવ્યા. પેલા જયદેવ તો જિએ ખેંડેલા ત્યાંથી ગળડી પડી ગડગડ ગળડતા આવી ચારેને પગે લાગ્યા. આવું જોઈને રાગ પણ

અપકાર પર

ઉપકાર.

પગે લાગ્યો રાગએ પુછવાથી કહ્યું કે, મારા ગુરૂ છે. તેથી તે ચારને ખૂબ ભાવથી ભોજન કરાવે છે, છતાં મર્જુના ભયથી તે ચારે તો સુકાતા જાય છે. છેવટે જગા જવા દ્રવ્ય માગવાથી તે આપી વિદાય કીધા, જયદેવને તો ભજન કરતાં હાથ પગ ટુટ્યા અને હતા તેવા થયા. એકાગ્રતા પૂર્વક શ્રી હરિમા એક તાનતા થવારૂપ યોગનું અદ્ભૂત સામર્થ્ય છે, તેમાં માત્ર હાથ પગ ટુટ્યા, એટલું જાણી આશ્ચર્ય પામવાનું કશુંજ નથી. શુદ્ધ સકલ્પ તથા પ્રભુ પ્રેમ અને યોગ, એનું બળ અપાર છે. તે મલીન ચિત્તવાળા હાલના વિપ્રયાસકૃત મિથ્યાભિમાનીને ધ્યાનમાં આવે તેવું નથી તેથી તેવા મૂઢજનો ભલે નહીં માનો, તેથી કાંઈ યોગ અને ભક્તિનું બળ કાંઈ અન્યથા થવાનું નથી. જયદેવની કીર્તિ દેશાંતરેગાં વ્યાપી. **ગુણઃ કુર્વન્તિ દૂત-**

ત્વં, દૂરેપિ વસતાં સતાં ॥ સત્યુરૂપો ભક્તે દૂર વસતા હોય, પણ તેમના સદ્ગુણો છે તેજ દૂર બનીને કીર્તિ ફેલાવે છે. હરિશ્ચન્દ્રે પણ વિશ્વામિત્રે આપેલું બધું દુઃખ સહન કરીધું, અને સત્યને પકડી રાખ્યું તો, વીરબાહુ અંત્યજના પરવશ નોકર થઇ પડેલા તેમાંથી એકદમ મટી-પલટાઇ જઇ પ્રભુ દર્શન પામી વિજય મેળવી, હતો તે કરતાં અનંત ગુણ સુખી થયો હતો.

અદ્વાવાન લભતે જ્ઞાનં ॥ બે ગુણક આખી જીદગીભર નિંદા કર્મ કરીને કોઇ પુણ્ય સસ્કારથી વૈરાગ્ય થવાથી રામદાસ સ્વામિ સમર્થ પાસે આવી તારક મંત્ર માગ્યો. સ્વામિએ જોયું કે, ગુણક છે -અધિકારી નથી, પણ પગે પડી શરણે આવી છે માટે અનુગ્રહ કરવો જોઇએ. તે બેહુ જાણી રોજ આવે, અને શરણે થઇ એજ પ્રાર્થના કરે. મહીનો એક પછી એક દિવસ સવારમા બોલાવી તેવી તરત હાજર થઇ. સમર્થ કહ્યું કે, કોઇને પણ એ મંત્ર કહેવો નહી. એકને કહ્યું કે ત્હારે “રા” જાપ્યા કરવું. પછી બીજાને બોલાવીને કહ્યું કે ત્હારે “હ” જાપ્યા કરવું. બેહુ જાણી શ્રદ્ધાથી, બધી લાલસા વાસના છોડી દઇ, જાપે છે. તેમ કરતાં સાથેજ

ગુરુ વચનમાં મૃત્યુ આવ્યું અને બે વિમાન આવ્યાં. ઊર્ધ્વ-
અશ્રદ્ધાથી અધો ગતિ થઇ, ચાલી. બેહુ ઘણી પ્રસન્ન થઇ કે
ગતિ. ગુરુએ તારી. વાહ વાહ! સ્વામિ મહારાજ!
હાથે ગયાં છે ત્યા વાત કરે છે કે હવે કામ

તો થઇ ગયું. એક જાણી બીજાને પુછે છે કે, હવે કહેને, કે શું મંત્ર હતો? પેલી કહે, તું કહે. તે બોલી કે, મને રા કહેલો. બીજા બોલી કે મને હ કહેલું. તરત બેહુ ચમકીને બોલી કે, બાવાએ કપટ કરીધું. એતો રાંડ બતાવ્યું. આ રીતે શ્રદ્ધા છુટી જતાંજ તરત નીચે પડ્યાં.

તામર્ય કે, શ્રદ્ધા દઢ જોઇએ, તે સાથે શુદ્ધ પ્રેમ ભક્તિ હોવી જોઇએ. તો પાર પડાય છેજ. ધ્રુવી શ્રદ્ધા અને ભક્તિ દઢ હતી તો

પ્રભુએ પ્રકટ થઇ દરશન આપી અવિચળ પદ આપ્યું. ધ્રુએ કહ્યું કે, રાજ વૈભવ વગેરે માયિક ક્ષણિક સુખ-એવી માયાને હું શું કર. ખુદ તમો માયા પતિ મળ્યા પછી, તેજ મૂઠો કે તમારી માયાએ જેને મોહ પમાડેલા છે તેજ, નાશવાન પદાર્થ માગે છે. પ્રભો! મારો ગુરૂ પાકો છે. મારે ઇદ્રપદ પાણુ નથી જેમનું. મને તો તે પદ આપો કે, **યદ્દગત્ત્વાનનિવર્તેતે તદ્દામપરમમમ**, જ્યાં ગયા પછી પાછા આવવું પડતું નથી એવું તમારું પરમ ધામ આપો. પરમાત્મા સર્વત્ર વ્યાપક છે. જેની જેવી શ્રદ્ધા ભક્તિ હોય છે તેને તેજ રીતે ત્યાંજ પ્રકટ થઇ આપે છે.

જ્ઞાનેશ્વર અને નામદેવ તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યા. તે મારવાડ તરફ આવ્યા. મધ્યાહ્ન થઇ રહેલા છે. બેહુને ઘણીજ તૃષ્ણા લાગી છે.

એક કુવો દીઠો. ત્યાં ગયા તો નજીક લીલું તૃણ **ભક્તિનો પ્રભાવ** દીઠું. પાણી પીશું, એમ કરી બેઠા. દોરી લોટો **યોગથી વધુ છે.** કાઢ્યો. મારવાડના કુવા ત્યાં દોરી ક્યાં પહેચે!

ઘોડા ફાડ્યાં, બાંધ્યાં, પણ પોચ્યું નહીં, ત્યારે થાકીને વિચારે છે, કે ત્રણ બહુ લાગી છે. જ્ઞાનેશ્વર તો સર્વ જ્ઞાનિઓમાં સુખ્ય જ્ઞાનરાજ કહેવાય, તેમણે કહ્યું, કે હું કુવામાં જઇ પી આવું. સૂક્ષ્મ રૂપ ધરી પી આવ્યા. નામદેવ ભક્ત હતા. તે કાંઇ એવી રીતના યોગસામર્થ્યવાળા ન હતા, તેથી તેને કહે, કે લોટો લાવો. સૂક્ષ્મ રૂપથીજ ભરી લાવું. નામદેવ કહે, નહિ મહારાજ! તમે લાવીને પાશો, ત્યારે મારો વિકૂલ શું નહીં પાવા આવે કે? તરત બજન કરવા માંડ્યું, અને જળ માટે પ્રાર્થના શરૂ કરી. થોડી વારે કુવામાંનું પાણી ઊંચું આવ્યું, અને ઉભરાઇ જઇ પ્રવાહ વેહેવા લાગ્યો. નામદેવ બજન કરે છે, તેની તજેથી પ્રવાહનો રેલો ચાલ્યો, તથા શીતળ લાગ્યું. તેમણે આંખ ખોલી જોયું, તો પાણી ઉભરાઇ જાય છે. નામદેવ કહે, જ્ઞાનરાજ મહારાજ!

આપ પણ જળપાન કરીશો. જ્ઞાનદેવ પ્રમત્ર થયા, ભક્તિના પ્રભાવને વખાણ્યો. બેહુ નત્ર અને રાત્ર થઈને બેઠા છે, ત્યાં વિદ્યુત્ત પ્રભુ આવ્યા. અને બોલ્યા, કે કેમ નામા ! નામદેવે પગે પડી સ્તુતિ કરી માગ્યું, કે પ્રભો ! હવે ત્યારે એમજ કરો, કે આ કુવો આમ ભરેલોજ રહે. “અસ્તુ” કહી પ્રભુ અતરધ્યાન થયા. બેહુ મત આગળ પ્રવાસે ચાલ્યા. તે કુવો આજે પણ ભરેલો રહે છે. તેમાંથી પાણી કાઢવાને દેરી લોટો નથી જોઈતો. તાત્પર્ય, કે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામાદિ યોગ કરનાં ભક્તિનો પ્રભાવ કેવો છે, તે સૂચવે છે.

તે શવાઃ પુરુષાઃ લોકે, યેષાં હૃદિ ન કેશવઃ ॥ કેશ-
વાર્પિત ચિત્તાસ્તુ, કેશવા નતુ તે શવા ॥ જેના હૃદયમાં
અહર્નિશ પરમાત્મા કેશવનું ધ્યાન રમણું થતું નથી, એવા જેઓ
છે, તેઓ આ લોકમાં મુડાં (શબ) છે; પણ જેઓનાં મન
કેશવ પરમાત્માને અર્પણ થયલાં છે, તેઓ તો કેશવ પરમાત્માજ
છે, તેઓ શય (મૃતક-મુડાં) નથી.

એક ગામમાં એક મૂર્ખ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. પુનેમે ૧૫

લાકડી એક ખુણે ભેગી થાય, ત્યારે પડવેથી

પ્રભુમા શ્રદ્ધાથી એક એક લાકડી ખીજે ખુણે નાખે. તે જોઈ

લાલ વિશે. * કદ તીથી આજે થઈ તે લોક પુછે તેને કહેતો.

એક-સત આવ્યા જાણી શરણે ગયો. સેવામાં રહી ગીતા શીખવા

માંડી. તેમાં આવ્યું કે, અનન્યાશ્ચિત્યંતો મામ્ એ જનાઃ પર્યુ

પાસતે ॥ તેષાં નિત્યાભિ યુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહં ॥

આ શ્લોક શિખ્યો કે ખીજેજ દહાડે ચાલી નિકળ્યો. ભગવાને કહ્યું

તે સાચું છે, માટે તેનું હુતો ચિત્તવન કરીશ. એ ત્રણ વરસ વહી

ગયાં. પેટ ભરાતુ નથી. કુથે માગતો નથી. છેવટે સમજ્યો કે આ

શ્લોક કોઈએ હડસેલી ધાડ્યો છે, કૃષ્ણનું વચન નથી. તેથી હરતાળ

ખીસી તે શ્લોકના મુખપર મારી. તેજ વખતે ભગવાને તુરત વિદ્યાર્થી બની, સુવર્ણ થાળમાં રત્ન ભરી, તેને ઘેર જઈ સ્ત્રીને ખુમ પાડી કે, હું ભટજનો, જેના મુખ પર હરતાળ મારી તે, શિષ્ય છું. તે-મણે મોકલ્યું તે તમારે માટે લાવ્યો છું. સ્ત્રી વિચારે છે કે, એના તે વળી શિષ્ય શા ? ! જેમ પુશ થઈ ગઈ. મોટો મહેલ બંધાવ્યો ગાડી ઘોડા નોકર ચાકર રાખ્યાં. પેલા ભટજ થાકીને ઘેર ગયા. ઝુંપડી નથી જડતી. સ્ત્રીને મહેલ પર જેમ ગભરાયો કે બ્રહ્મ થઈ પણ તે તો તરત આવી પગે લાગી બોલી કે, તમે કોઈ શિષ્યના મુખ પર હરતાળ મારી છે તે આવીને રત્નો આપી ગયો તેમાંથી આ બધું થયું છે. બ્રાહ્મણ તો પ્રેમથી રોમાંચ ખડા થવાથી રડી પડીને પ્રભુની ક્ષમા માગી બોલ્યો કે, પ્રભો ! આપે શ્રી કૃષ્ણ રૂપે કહેલું તે ખરું છે. સમજીને તેજ શ્લોક રટતો ઘેર રહ્યો. પ્રાણાંતે પ્રભુએ દરશન આપી ઉગાર્યો. માગવામાં ભક્તિજ માગી. તાત્પર્ય કે, નિશ્ચય દ્રઢ હોય તો કાર્ય સિદ્ધ થયુંજ છે એમ જાણો.

દુધમાં ઘી વ્યાપક છે, તલમાં તેલ વ્યાપક છે, પણ હાથ નાખી જોવાથી તે ઘી તેલ મળતુ નથી. ક્રિયા કરવાથી છેવટે મળે છે. તેમ પરમાત્મા સર્વ વ્યાપક છે, તે ઉપાસના રૂપ ક્રિયાથી પ્રકટ થઈ ભક્ત કાર્ય કરે છે જ.

ત્રણ વસ્તુ દુર્લભ છે, તે પરમાત્માના અનુગ્રહથી મળે છે. તે મનુષ્ય પાણું, મુમુક્ષુપણું, અને સત્પુરૂષનો આશ્રય. મુમુક્ષુત્વમાં વિવેક વૈરાગ્યાદિ ચાર સાધનની જરૂર છે. તે ચારમાંજ, ઉદારતા, આત્મ નિવેદન ભક્તિ, અને પરોપકારિત્વનો, સમાસ થાય છે.

એક રાજા કાશીની યાત્રા જવા નિકળ્યો, તેણે ઢાંઢેરા ફેરવ્યો. રાજાને ખરચે કાશી જવાનું સાંભળી ધણા

શ્રદ્ધાથી દાતરડું જ લોક સાથે થયા. તે ભેગો એક ગરીબ કડી-
પુછ હતી તેનાં આરો પોતાની પાસે દાતરડું અને દોરડીના
દાનથી રાજા ક- બે બંધ હતા તે પુછ લઈ નિકળ્યો. કાશીમાં
રતાં વધ્યો.

જઈ ગંગા પર રાગ્યએ સ્નાન કરી સવા લ-
ક્ષ રૂપીની દાનનો સકલ્પ કીધો. હજારો આહ્વાણ જમાડ્યા, તેમને
ખૂબ દક્ષણા વસ્ત્રાલંકાર આપ્યા. ખીજા ગ્રહસ્થ લોકે પણ પોત-
પોતાની શક્તિ-ગજન પ્રમાણે દાન પુણ્ય કીધું. તે જોઈ કહીઆરો
મદમદ કંઠે થઈ જઈ સ્નાન કરી ગંગાની પ્રાર્થના કરે છે કે હે માતા !
હું શુ પુણ્ય કરું, મારી પાસેતો કશું નથી. વળા બોલ્યો કે, હે
પ્રભો ! “તુને કુચ્છ દિયા નહિ”, મે ને કુચ્છ કીધા નહિ, કહો
કિસકા અન્યાય,” એમ કહી આર્દ્ર હૃદયનો બની જઈ ગંગા કી-
નારે ખૂબ રડ્યો. બોલે છે કે, આ પવિત્ર તીર્થને મલીન કરવાને
સારજ હું આવ્યો; કેવો પાપી છું. હે માતા ! તું તારજે. એમ ક-
હેતાં યાદ આવ્યું કે, પાસે દાતરડું દોરડી છે. એક સુત્ર વિદ્વાન પુન-
ણે બેડો હતો તેની પાસે જઈ નમ્ર ભાવે પ્રાર્થના કરી કે, મારી પાસે
કાંઈ નથી, ફક્ત આ દાતરડું ને બે બંધીઆ છે. તે દયા કરીને લઈ
મને પાવન કરો. આહ્વાણ વિચાર કરે છે કે લોકો દાન કરે છે તે
નહી લઉં, પણ એની પાસે કશું નથી, અને શ્રદ્ધા ભક્તિ સાચી છે.
તે જોઈ આહ્વાણ કહે, ભાઈ ! રાગ દાને, અને પ્રજા સ્નાને (પવિત્ર
થાય છે.) શીકર નહી. ખીજે જન્મે બહુ સુખી થશો. કહિયારો કહે,
મારે તો ખીજા જનમની પણ અપેક્ષા નથી, આટલું લોક આ-
હ્વાણ કહે, વાહ વાહ ! ખરો છે. ઠીક. આહ્વાણે દાન લીધું, આહ્વાણ
કહે, આ લોકોનું દાન તમે કર્યું તે લેવાથી મારૂં પાપ તો મંગાની
કૃપાથી બળી જશે, પણ તેં તો ત્હારું સર્વસ્વ આપ્યું છે તેથી તને
ઉત્તમ ફળ મળજો. પછી બધો સગ ધર તરફ જવા નિકળ્યો ત્યાં
રસ્તે બધા લોકો રાગ્યનાં દાન પુણ્યનાં વખાણ કરી રહ્યા છે તે સાં-

ભળી રાગ્ન કુલાય (પ્રસન્ન કુલાય) છે. કડીયારાના પુણ્ય પ્રભાવથી બધા સગના માથા ઉપર છત્ર રૂપે મેનાડમર થઈ રહેલું છે તેથી સમ્પત્ત તાપ તડકો કોઈને બાંધ કરતો નથી. કડીયારો એક મુકામે રસ્તે ઝાડ તળે પડેલો તેને તાવ આવેલો, તેને ત્યાં રહેવા ઈર્ષ બીજા બધા લોકો તો ઉપડી ગયા. ત્યારેતો છત્ર જણાવ્યું નહિં અને સમ્પત્ત તાપ લાગવું માડ્યો. તે જોઈ કોઈ કહે, પુણ્ય પરવાર્યું કોઈ કહે કોઈ રહી ગયો, વગેરે. તપાસ માટે માણસ મોકલ્યો. કડીયારો પણ તાવ ઉતરવાથી ઉડીને ચાલ્યો આવે છે, તે પેલા સીપાઈને સામે મળ્યો. કડીયારાને માથે છત્ર છે. એલું આવે છે, તેને દૂરથી જોઈ એક બ્રાહ્મણ રાગ્નને કહે છે કે, રાગ્નજી ! મેધાડમરનું છત્ર આપના પુણ્યથી નહીં હતું પણ પેલા કડીયારાનાં પુણ્યથી છે, તે પ્રત્યક્ષ જોઈ લો. રાગ્ન ઘુસ્સે થયો કે, શુ ! મારાં પુણ્ય આગળ તે કડીયારાનું તે પુણ્ય શુ અને વાત શી ? બ્રાહ્મણ તો તેજ ખરો, કે જે સત્ય હોય તે કહી દે. રાગ્ન જાણી ખોટી ખુશામત કરી ખોટી ઉપમા આપીને લોભ વશ રહે છે તે ખરો બ્રાહ્મણ નહીં કહેવાય. પછી ગમે તેમ થાય, ખરું કહે છે. પેલા જેને માથે છત્ર હતું તે એ આવી પહેંચતાં બધા સગને માથે બની રહેલું જોઈ, બ્રાહ્મણ કહે, જુવો રાગ્ન, આ કોનાં પુણ્યથી છે ? રાગ્ન ખુશ થયો. બ્રાહ્મણને ઇનામ દક્ષણ આપી પ્રસન્ન કીધો. કડીયારાને પુછ્યું કે તે શું પુણ્ય કીધું ? તે બોલ્યો, “કશું નહીં, બાપજી. દાતરડું દોરડી માત્ર પાસે હતું તે આપી દીધું. મારું જીવન એજ હતું. તમે તો લાખો રૂપીઆ આપ્યા, ત્યાં હું તે શામા ” પેલો બ્રાહ્મણ કહે, રાગ્ન ! તણુ લાખની માદી છે તેમા એક લાખ ખરચ્યા તે સર્વસ્વ ન કહેવાય. અને એણે તો, હવે કાલે ધાસ શા વડે કાપીશ, તેનો વિચાર ન કરતાં આત્મભોગ આપ્યો છે.

તમે આવ્યા ત્યારે શુ લાવ્યા હતા ? પ્રારબ્ધવશાત્ આવી મળ્યું તે ભોગવવું છે, તો પરમેશ્વર ઉપર આધાર રાખી અવશેષ પ્રારબ્ધ ભોગવો.

શુદ્ધ પ્રેમ અને સાચી શ્રદ્ધાથી અભિમાન વૃત્તિને ડાખી દઇ એકાગ્રતાથી અલ્પકાળ પણ પ્રભુનું સ્મરણ ચિત્તવન ધ્યાન પૂર્ણ વદન થાય, તો પણ તે મહત્કલ આપે છે.

મુક્તા (મોતી) છે તે ગુણ એટલે દોરામાં પ્રોવાયલાં હોય તોજ કંઠમાં શોભે છે, તેમ મુક્ત-જ્ઞાની સતો પણ હરિગુણ કીર્તનરૂપ દોરામાં પ્રોવાયલા હોય તો અર્થાત્ પ્રભુ ભજનથી શોભે છે.

દોરી જેવા સાધારણ ગુણથી પણ તુચ્છ એવા પતંગને વિષ્ણુ પદમાં (આકાશમાં) ગતિ મળી, તો આપણે પણ હરિગુણનો આશ્રય કરીશું તો આપણી પણ વિષ્ણુ પદમાં (ગિર્ધ્વ) ગતિ થશે, અને સૂર્ય મહાન ભેદીને બ્રહ્મ લોકમાં જઇ શકીશું. એવા ભક્ત થઇશું તો લોકોની દ્રષ્ટિ આપણા તરફ ખેંચાશે.

અંતસ્તિમિર નાશાય શબ્દબોધો નિરર્થકઃ ॥ અતરતું અજાન (તમ) નાશ થવાને શબ્દ માત્રથી થયલો બોધ નકામો છે. જેમ “દીવો સળગાવો” એટલું બોલ્યાજ કરવાથી-વાત કરેથી અધાર જતું નથી, પણ શ્રમ લઇને તે પ્રત્યક્ષ સળગાવો તોજ અધાર જાય છે.

આંધળો ધીમે ધીમે ચાલે છે તેની સાથે તેને દોરનાર દેખતાએ પણ ધીમેથી ચાલવું પડે છે. તેમ નહીં ગુરૂ નેતા છે. તો આંધળો પડી જાય, તેમ અધ તુલ્ય અજ્ઞાન બાળક (શિષ્ય) માટે ગુરૂએ કરવું પડે છે.

અનેક પ્રકારની વિદ્યા કહેવાય છે ખરી, પણ વાસ્તવે તો તે બધી અવિદ્યાજ છે. સ્વપ્નના રોગ માટે સ્વ-અવિદ્યાથી અવિ-મનોજ વૈદ કામ આવે છે. અવિદ્યાના નાશ ધાનો નાશ. માટે જે વિદ્યા છે તે પણ અવિદ્યાજ છે, પણ તે અવિદ્યા વડેજ તે અવિદ્યાનો નાશ થઇ શકે છે. કાંટાથીજ પગમાં ભાંગેલો કાંટો કાઢી શકાય છે, પછી

તે સાધનરૂપ કાંટા પણુ નકામો હોવાથી ફેંકી દેવાય છે,

પ્રભુ કહે છે કે,—હમ મનનકે ભક્ત હમારે,—હમં જો મેરા
ભક્તકા દૂપ કરે, સોહિ જનુ મૈ વૈરી હમારે—

ભક્ત મહિમા. હમં અર્થાત્, પ્રભુ કહે, મારા ઉપર વિરોધ કરે
તે હું કદી સહન કરું, પણ ભક્ત સાથે કોઈ દ્વેષ
કરે તે હું સહન કરી શકતો નથી. તેને હું મારોજ શત્રુ માનું છું.

દુર્યોધનાદિ દુર્જનો કે જ્ઞેઓ, મહામોહ રૂપ અથા ધૃતરાષ્ટ્ર-
ના કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદાન્ધિપ પુત્રો હતા તેમણે પાંડવને
લાક્ષાગ્રહમાં બાળી મુકવા પ્રપચ કરેલો, તેમાંથી મુક્ત થવાને કૃષ્ણ
કૃપાથી વિદુરને પ્રેરણા થવાથી ગુપ્ત માર્ગ કરવા યુક્તિ—તજવીજ ક-
રેલી, તે દ્વારા ગંગા કીનારે લાવી મૂકી ગંગા પાર ઉતારવા સાધન
કરેલું, તેમ શરીર છે તે પણ લાખના ભૂવન જેવુંજ ક્ષણમાં સળ-
ગી જાય તેવું છે એટલે પ્રાણુ રહિત ક્ષણમાં

સદ્ધર્મરૂપ ગુપ્ત

માર્ગ.

થઈ જાય છે તેથી તેનાથી એટલે પુનઃ જ-
ન્મ મર્ણુથી મુક્ત થવાને સદ્ધર્મરૂપ ગુપ્ત મા-
ર્ગ તત્ત્વચાર રાખવો અને તે દ્વારા પ્રથમ

બહાર નિકળવું. (અહંમમત્વ પૂર્વક સ્થાપેલી આસક્તિ છોડી દેવી.)
પછી પાપ રહિત થઈ જ્ઞાનરૂપ ગંગાને પામી ગુરૂ કર્ણધાર પાસે
વિદ્યારૂપ નૌકામાં બેસી સસાર મહા નદી પાર જવું. પરંતુ પ્રથમ
બહાર નિકળો ત્યારે અને. સંસારાસક્ત બની અટકી રહો તો કુકાર્ધ
જવું પડેજ, એટલે ભવાટવિ છુટે નહીં, માટે મોહ છોડી નિકળી નહાસો.
એટલે, મત્સ્ય સેવી, દેહાત્મ ભાવ પલટાવી (કલટાવી) નાખી, સર્વ
કામના (ધમ્મજા માત્ર)થી રહિત બન્યા રહી, સમ્યક્દાનંદ ધન નિજ
આત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરી રહેશો તો દેહાન્તે પુનરાવૃત્તિ રહિત
મોક્ષ અથવા વિદેહ કૈવલ્યને પામશો.

इति शिवम् ॥ ॐ तत्सत्.

શ્રી જ્ઞાન સૂર્યોદય.

ઉપાસના પ્રકરણ.

કાર સ્વરૂપ દર્શન

આ તત્વસારરૂપ દિવ્ય ગ્રંથના પ્રારંભે શિષ્ટ સંપ્રદાયાનુસાર પુનઃ નમસ્કારાત્મક મંગલાચરણ કરીને ગ્રંથનો આરંભ કરાય છે.

नमस्तस्मै गणेशाय, ब्रह्मविद्या प्रदायिने ॥

यस्यागस्त्यायते नाम विष्णु सागर शोषणे ॥ १॥

ॐकारश्चाथ शब्दश्च द्वावेतौ ब्रह्मणः पुरा ॥

कंठंभित्वा विनिर्यातौ, तस्मान्मां गलिका बुभौ ॥ १॥

हरिः ॐ शान्तिरस्तु ॥ शिवमस्तु ॥ अथारंभः ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पुणत्पुर्णमुदच्यते ॥

पुणस्य पुणसादाय पुणमेवाव शिष्यते ॥ ॐ शान्ति ३॥

वेद, शास्त्र, पुराण, दर्शन, स्मृति, सूत्र, भारत, भागवत, रामायण,
योगवासिष्ठ, उपनिषद्, गीता, वज्रेभां **एकमेवाद्वितीयं** अथा

સમિચ્છાનંદ એકરસ પરબ્રહ્મસ્વરૂપ આત્માનું પ્રતિપાદન છે. તે વેદ, સૂત્ર, ઉપનિષદો, ગીતા, વગેરે સર્વતુ ગુપ્ત રહસ્ય (હૃદય-તત્ત્વ) સ્વય પ્રકાશ તત્ત્વનું આનંદધન પરમાત્માનું અખડ અસ્તિત્વ છે. તેનું સ્વરૂપ નિર્વિકાર શુદ્ધ જ્ઞાનમય આનંદધન છે. એવા તે પરમાત્માને બાણુવા બેવાની જિજ્ઞાસાથી કોઈ સુત્ર જિજ્ઞાસુ સાત્વિક શ્રદ્ધાયુક્ત પ્રેમપૂર્વક પ્રશ્ન કરે (પુછે) કે, તે પરમાત્માદેવને (અપરોક્ષપણે હમને) બતાવો; તો, તેવા દૈવી સંપત્તિ વિભૂષિત સુત્ર અધિકારી વીર વ્યક્તિ રત્નને માટે (તેવા સુત્ર સત્પાત્ર જિજ્ઞાસુને ઉદ્દેશીને) તે સદ્ગુરુ પરમાત્મ તત્ત્વ સ્વરૂપાભિન્ન મહાપુરૂષો અને સઘ્ઞાસ્ત્રો, સત્ય મંથુર અને પ્રીય એવી ગિરા ગંગાથી શાતિનું બાન કરાવતા રહી, અભયપ્રદાન કરવાને પરમ કૃપાપૂર્ણ દ્રષ્ટિથી, શ્રદ્ધાયુક્ત પ્રેમપૂર્ણ શ્રોતાને, સપૂર્ણ કૃત્યકૃત્યતા પ્રાપ્ત કરવા સપ્રેમ પ્રવૃત્ત થઈ રહે છે.—

અદ્રશ્યમચિત્યમવ્યક્તરૂપં । એવા અદૃશ્ય અરૂપ, અચિંત્ય, દૃશ્યથીપર, મનવાણીથીપર, અવ્યક્ત છે તે મનવાણીનો વિષય થઈ શકે તેમ નથી તો પછી દ્રષ્ટિનો વિષય કેવી રીતે હોઈ શકે ? ! નહીજ થાય. અથવા, તું પોતેજ તે આત્મા છે એવા તને, તારા આત્માથી બિન્ન વસ્તુ તરીકે શી રીતે બતાવાય ? ! **અયમાત્મા બ્રહ્મ.** એ આત્મા બ્રહ્મ છે. એમ શ્રુતિમાતા પ્રત્યક્ષ બતાવે છે. જેમ કોઈએ કહ્યું કે, પેટમાં દુખે છે. તેથી સમજાય છે કે, દુખાણાનું અસ્તિત્વ છે, પણ દેખાતું નથી; તો યતો વાચો નિવર્તેતે અપ્રાપ્ય મનસા સહ .. એવું સ્વરૂપ શી રીતે બતાવી શકાય ? ! તેથી અભિમાન ગલિત થઈ **સર્વસ્વલ્લિપ્તબ્રહ્મ નેહનાનાસ્તિકિંચન ॥** એવી બ્રહ્મ દૃષ્ટિ સર્વત્ર બની રહે છે.

ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किंचजगत्यां जगत् ॥

ॐ मित्येत्तदक्षरमिदं सर्वं ॥

સર્વ ઈશિ પરમાત્માથીજ પૂર્ણ છે અથવા સર્વત્ર સર્વ રામહિ રામજ છે. તેમાં અન્ય કોઇતુ કઇપણ ભિન્ન અસ્તિત્વ છેજ નહિ, એમ છે તો પણ જિજ્ઞાસુને તેનું જ્ઞાન થવા શ્રુતિયુક્તિ અનુભવથી પ્રકારાંતરે કહેવુ ઉચિત વિચારી કહેવાય છે.

ૐ છે તેજ આ સર્વ છે. તે વિષે ઉપ બ્રાહ્મ્યાનગ્નણવા યોગ્ય છે.

ધરમાં કોઇ ચાંડાલને આવવા નથી દેતુ, તો દેવના મંદિરમાં કોઇ પેસવા દેશે ખરો કે? નહીંજ. તેમ મહા નગર જેવાં શરીર રૂપ ભવ્ય દેવાલયમાં હૃદય રૂપ અતર મંદિર છે તેમાં તે સાક્ષી ચેતન દેવની સ્થાપના છે, ત્યાં કામ, ક્રોધ લોભ મોહ મદાદિ ચાંડાલો પેસીગય તો મંદીર અભડાઇ જઇ અપવિત્ર થાય છે (હૃદય મલીન-કલુષિત થાય છે.) તેથી તેવા દુષ્ટોનો સ્પર્શ નહિ હોય-તેમની છાયાં પણ ન ન લેવાય તોજ મંદિર શોભે છે અને પવિત્ર રહે છે. માટે હૃદય મં: મંદીરને, અહિસા દયા, ક્ષમા, સતોષ વિવેક શાંતિ વૈરાગ્ય જ્ઞાન, પ્રેમ શ્રદ્ધા વગેરે દૈવી સપત્તિથી વિભૂષિત કરી, તેની નિર્મળતા સરળતા અને શોભા જેમ અને તેમ વધારવાથી સમર્થ શ્રી હરિગુરૂંની કૃપા થાય છે. પરમ તત્વ રૂપ દેવ છે તે મન વાણીથી કહી શકાય તેમ નથી; અર્થાત, કોઇ શબ્દ કે અક્ષર તે કહેવા માટે નથી. નાદ રૂપ કે ઘાટ કશું નથી. તેથી જાણે આ ભવાટવિરૂપ ભવ્ય જગલમાં ઉભા છીએ, અને સ્તુતિ પ્રાર્થના કરીને પોકારીએ છીએ કે, હે પ્રભો! હે પરમાત્મન! આપ અરૂપ છતાં હમે આપને જ્ઞેધ શકીએ, એવી કૃપારૂપ શીતળતાની વૃષ્ટિ કરો.

એ પ્રકારથી સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ થાય છે. નિર્ગુણ અને સગુણ. એક પુરુષનાં એ નામ છે. ભગવાન અને વાસુદેવ. વાસુદેવ કહેશે તો પણ તે એજ ભગવાન છે, અને ભગવાન કહેશે તો પણ તે વાસુદેવજ છે. સ્વરૂપ એકજ-વસ્તુ એકજ. ફક્ત નામ બુદ્ધાં છે.

તે રીતે તે દેવને નિર્ગુણ કહો અગર સગુણ કહો; અગર બેહુ નામ કાઢી નાખો તો પણ પરમાત્માજ રહેજે-છેજ. બેતુ નામ બે વિદ્યા છે. **ત્રે વિષ્ણુ વેદિતવ્યેહિ શબ્દ બ્રહ્મ પરંચયત્ ॥** બે વિદ્યાજ જાણવા યોગ્ય છે. શબ્દ બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ. નિર્ગુણને પરબ્રહ્મ કહે છે, અને સગુણને શબ્દ બ્રહ્મ કહે છે. તે નિર્ગુણ સગુણ નામની બેહુ કલ્પનાથી પરતત્વમાં વિદ્યા વગેરે કાંઈ કહેવાનુંજ નથી. મનવાણીથી રહિત તત્ત્વતુ નામ નિર્ગુણ, અને તેનુંજ નામ સગુણ છે.

નિર્ગુણ }
સગુણ } પરમાત્મા.

એવા મનવાણીથી રહિત પરમાત્માને તમે નિર્ગુણ સગુણ નામ શી રીતે આપી શક્યા ? ઓળખવા માટે. ઓળખવાની નિશાની-સંજ્ઞા-પ્રતિક રૂપે કલ્પીને આપ્યાં છે. વેદ ભગવાને એધાણી આપી કે કાંઈક નિર્ગુણની લક્ષણાથી જાણ, અને કાંઈક સગુણની લક્ષણાથી જાણ. જેમ, આપણે કહીએ છીએ કે પેલા વૃદ્ધ, તાજ પડી ગયલા, બ્રહ્મ તેજવાળા પ્રસન્ન વદન શ્વેતવાળવાળા છે, તેજ તે મહા પુરુષ છે. એવી રીતે ઓળખવાની સંજ્ઞા છે. એમ નામ વિનાની ઓળખાણુ વેદમાં આપી છે કે, **તસ્યવાચકઃ પ્રણયઃ તદુપાસ્યં ॥** તે પરમાત્માનો વાચક પ્રણુવ (ૐ) છે, તે ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. પરમાત્માનાં નામનો જપ કરવો તે સાથે તે નામી (નામવાળા) તુ ધ્યાન સ્થિર અને શાન્ત નિર્મળ મનથી કરવાનું છે. તેથી નામીનો અપરોક્ષ થાય છે. તે પ્રણુનું નામ હરકોઈ મનુષ્ય સાત્વિક શ્રદ્ધા યુક્ત શુદ્ધ પ્રેમથી જાપી શકે છે. ૐ એ તે પરમાત્માનું એકાક્ષર નામ છે. તેને એકાક્ષર બ્રહ્મ કહે છે (ગીતા જુવો) તેજ રીતે રામ, કૃષ્ણ, હરિ, હર, શિવ, વિષ્ણુ, ગુરુ, દત્ત, વગેરે દ્વિઅક્ષર બ્રહ્મ છે. ગોવિન્દ, માધવ, મુકુન્દ, શંકર, ગોપાળ, વગેરે

ત્રિઅક્ષર અક્ષર છે. નારાયણ, વાસુદેવ, ભગવાન, મહાદેવ, રમાધવ, ઉમાધવ, મૃત્યુંજય, જગદીશ, વિશ્વનાથ, સિદ્ધેશ્વર, પ્રભુશ્વર, વગેરે ચાર અક્ષર અક્ષર છે. પુરુષોત્તમ, પરમેશ્વર, જગદીશ્વર, ઔકારેશ્વર, વગેરે પચાક્ષર અક્ષર છે, મહાકાળેશ્વર, વગેરે પચાક્ષર અક્ષર છે. તે વગેરે અનેક નામો છે. તે એકાક્ષર અક્ષર (ૐ) નામથી અનેકાક્ષર અક્ષર સુધીનાં નામોમાંથી ગમે તે નામનો જપ, ઉપર કહ્યા પ્રમાણે, કરવાથી તે પ્રભુ (દેવ) નો સાક્ષાત્કાર થાય છે. વ્યાખ્યાનકાર, સતો. આચાર્ય, વગેરે કહે છે કે, ચારે વર્ણના સ્ત્રી પુરુષોએ ભરમ રુદ્રાક્ષ તુલસી ગોપીચદન અગ ઉપર ધારણ કરીને શુદ્ધ પ્રેમ યુક્ત સાચી શ્રદ્ધાથી નિઃશક બનીને ઐ, રામ, શિવ, કૃષ્ણ, ગોવિન્દ, નારાયણ, વગેરે નામનો જપ (ધ્યાન પૂર્વક) કરવો તેનાથી પાપ માત્ર બળી જઈ જ્ઞાન થતાં પરમપદરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે. માટે ઐ ની ઉપાસના કરવી. ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ થવો તે યોગ કહેવાય છે. ઉપાસના કરનાર યોગીએ નિદા, અપમાન વગેરેથી ખેદ પામી પાછાં હઠવાનું નથી, કેમકે જેમ જેમ નિદા થાય, અપમાન થાય, તેમ તેમ ચિત્તમાનો મળ વિક્ષેપરૂપ ધુળ કચરો ધોવાઈ જવાનો લાભ મળે છે. તે સહન શક્તિની કસોટી છે. તેજ યોગીઓનું લુપણ હોવાથી શોભાપ્રદ છે.

તસ્ય તેનો, એટલે, નિર્ગુણનો કહો, સગુણનો કહો, અગર પરમાત્માનો કહો. **વાચક:** પ્રતીક-સન્ના-પ્રણવ ઐ. હમે કાંઈપણ વર્ણન કરવા સમર્થ નથી, પણ સમુદ્રમાં ચકલી ચાંચ બોલે છે તદ્વત્ એક અક્ષરમાં કહીએ છીએ કે, એ પરમાત્માનું નામ ઐ છે. એ સન્ના છે. અગ્રેજીમાં પણ વિદ્વાનો લખી ગયા છે કે, Om is the initial of God ઐ છે તે શ્રી પરમેશ્વરની સહીનું નિશાન છે.

શરીરનાં ભૌતિક વગેરે બીજાં બધાં તત્ત્વોમાં ઉંચામાં ઉંચું તત્ત્વ બુદ્ધિ છે, તેની નીચે મન છે, તેની નીચે ચિત્ત છે, તેની

નીચે અહંકાર છે. તે અહંકારની નીચે તેની તમેગુણરૂપ શાખા-
માંથી આકાશ, તે નલ નીચે વાયુ, તે નીચે તેજ, તે નીચે જળ,
તે નીચે પૃથ્વી છે. હવે એ પૃથિવ્યાદિ ભૂતોનાં કાર્યરૂપ શરીરમાં
અહમમત્વ માનનારા-અજ્ઞાનરૂપ આવર્ણ્યથી પોતાનાં સત્ય સ્વરૂપને
નહીં જાણનારા મિથ્યાભિમાની જનો ! વિચાર કરો કે તે પૃથ્વી
તત્ત્વથી બુદ્ધિ તત્ત્વ કેટલે દૂર છે ? ! તે બુદ્ધિ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે,
તે વૃદ્ધાવસ્થાની માફક તદ્દન શીથીજ-અવિદ્યા (અજ્ઞાન) મય છે.
એ બુદ્ધિથી પરે મહત્ત્વ છે તે બુદ્ધિનું તત્ત્વ છે. જેમ માખણનું
તત્ત્વ ધી કહેવાય છે તેમ છે. તેથી પેલી વૃદ્ધા-જ્ઞાન કરતાં સૂક્ષ્મ
છે, તે પણ જ્ઞાન તો છે. તે ઉપર અવ્યક્ત તત્ત્વ છે, એટલે,
અતિ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ. તેથી વિશેષ ખુલાસે પુનઃ કહીએ તો, બુદ્ધિ-
વૃદ્ધા-જ્ઞાન તે પ્રથમ કહી તે, મહત્ત્વ તે યુવાન, અને અવ્યક્ત
તે બાળક, એમ સમજો. એકજ વિષય (વ્યવહાર) ને તે ત્રણે
પકડી રહેલી છે. બાળકીમાં બીજ છે. કામ કોંધાદિ વ્યવહાર બીજ
છે પણ તેમાં સ્થૂળ ભાવ બંધાયો નથી તેથી સૂક્ષ્મ છે. એ
અવ્યક્ત (બાળકી) પ્રપચનું મૂળ છે, પણ તે પ્રપચ વૃક્ષનું દર્શન
તે બાળકીમાં નથી. યૌવનમાં તેદર્શન થાય અને વૃદ્ધામાં શાખા પત્ર
ફુલ ફળાદિ ફેલાઈ જાય. તે અવ્યક્તનું અધિષ્ઠાન છે. જે સત્ય વસ્તુ
તે અધિષ્ઠાન છે, અને તેમાં અધ્યારોપકરાય તેને અધ્યસ્ત કહે છે.
બ્રાહ્મણ હોવા છતાં તેનામાં શૂદ્રની કલ્પના કરવી, તે અધ્યારોપ અથવા
અધ્યસ્ત કહેવાય છે. તે પરમાત્મા જેને નિર્ગુણ તથા સગુણ કહી
ગયા, તેનેજ અમૂર્ત (નિર્ગુણને), અને (સગુણને) મૂર્ત કહે છે.
દ્વાવેશ બ્રહ્મણો રૂપે, મૂર્ત ચામૂર્તેવ इति ॥ ઓળખવાને
સાર આરોપીને કહેલું એ બધું વાણીના વિલાસ માત્ર છે.

પરબ્રહ્મ પરમાત્મા

ૐ

નિર્ગુણ—સગુણ

અમૂર્ત—મૂર્ત

નિરૂપાધિક—સોપાધિક

દ્વૈતાદૈત રહિત (નિર્વાણ)—એક (અક્ષર)

ત્રિકાલાતીત—મહાકાળ

તે પ્રભુ મનવાણીથી અપ્રાપ્ય હોવાથી તેનું ધ્યાન શી રીતે કરવું ? કેમકે ધર્મ અર્થ કામ, એ ત્રણમાં તો કદી જરૂર ન પડે, પણ મોક્ષ માટે તો પરમાત્માને જાણવાની અપેક્ષા છેજ. તેથીજ તેનો વાચક પ્રણવ ૐ એમ વેદે કહ્યું છે. એ ૐ તેજ નિર્ગુણ સગુણ અથવા અમૂર્ત અને મૂર્ત કહ્યું છે. નિર્ગુણ છે તે અક્ષર પદ્ધતી રહિત ત્રિકાલા આધ્ય નિરૂપાધિ છે, અને ઉપાધિવાળું પણ એજ ૐ રૂપ નિર્ગુણ તત્વ છે. તત્વજ્ઞાન થયેથી સ્વયં ૐ થઈને રહે છે. સગુણ છે તે એક, અક્ષરરૂપ કહેવાય છે, ત્યારે નિર્ગુણ છે તે અનંત અને અક્ષરાતીત કહેવાય છે. બેહુ લક્ષણા ઉઠાવી દેતાં પરમતત્ત્વમાં સ્થિત થવાય છે. ૐ માં નિર્ગુણ સગુણ બંને શબ્દોનો સમાવેશ છે. વસ્તુ એકજ, પણ એક છોડેથી બીજે છોડે આવવા જેવો માત્ર ફેર છે. પાઘડી કે ટોપી પેહેરી, તેથી પાઘડી ટોપી રૂપ ઉપાધિવાળો તે સગુણ અને તે ઉપાધિ વગરનો તે વખતે નિર્ગુણ, પણ પુરૂષ તો તેનો તેજ. પણ નિર્ગુણ ક્યારે કહેવાય ? જીવત્વથી તમે જોઈ રહ્યા છો તે આ જગત જેવાં અનંત દાદિ જગતને, પરમાત્મામાં કેાઈ કાળે નથીજ, એવી દૃષ્ટિ થાય, તે કેવળ નિરૂપાધિક સ્વરૂપનો અનુભવ થાય તે વખતે; અને જેમાં અનંત બ્રહ્માંડ ઉપજે, દેખાત, ક્ષય પામે, એવાં વિશેષણાત્મક તે સગુણ છે. રાણી અને નોકર વગરનો

રાગ્ન એકાંત મેહેલમાં સુતો છે, એ એક કાળ, અને એજ રાગ્ન
ખીજે દહાડે દશેરાની સ્વારીમાં દસ હજાર ઘોડા રથ હાથી સાથે
નિકળ્યો છે. તે પણ એજ રાગ્ન. સાંજે પાછું લશ્કર બધું સઉ
સઉને ઠેકાણે. તે એજ સગુણ, તેજ એ નિગુણ ઐ પરમાત્મા છે.
પરમાત્માનું સ્વરૂપ અતાવતાં વેદમાં નેતિ નેતિ કહ્યું, તે નિર્ગુણનું
વર્ણન કીધું છે. નેતિ નેતિ કહેવાથી તેને શૂન્યત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી.

એવા પ્રભુને શ્રદ્ધા ભક્તિ ચુકત પ્રેમ સહિત ધ્યાનથી
જાણો. ન કર્મણા ન પ્રજયા ન ધનેન અમૃતત્વમાનશુ પ્રજા,
કર્મ કે ધને કરીને અમૃતત્વ (મોક્ષ) પામી શકાય તેમ નથી. ત્યારે
શું સંધ્યા વદન નહિં કરવું ? જરૂર કરવું જોઈએ. અહરહઃ
સંધ્યામુપાસીત શ્રુતિ કહે છે કે. દરરોજ સંધ્યા કરવી. શામાટે ?
અતઃકરણમા રહેલામજરૂપ દોષ (પાપ)નો નાશ થવા માટે. પુણ્ય
કર્મ કામનાથી કરનારને સ્વર્ગદિપ્રાપ્તિનો સંભવ છે, પણ કામના
રહિત જે કરે છે તેમાં અતઃકરણનાં મજદોષ (પાપ) નાશ પામે
છે. કર્મથી એટલે સંધ્યા પૂજા, અતિથી સત્કાર, ગુરૂ અને માતા
પિતાની સેવા, વગેરે પુણ્ય કર્મ અથવા કર્તવ્ય શુભ કર્મથી સાક્ષાત
મોક્ષ થતો નથી, પણ ચિત્તની શુદ્ધિદ્વારા મોક્ષનું કારણ છે,
અર્થાત પરપરાએ કારણ છે. માટે અહ્યાર્પણ પુદ્ધિથી કર્તૃત્વ
બોકનૃત્વનું અનિમાન છોડી દઇ કર્મ કરવા. તેથી કર્મ ઉડી જઇ,
પાપનો નાશ થવાથી ચિત્ત શુદ્ધિ થઇ, જ્ઞાનનો અધિકાર આવશે
કેમકે જ્ઞાનાદેવ હિ મુક્તિસ્થ્યાત્ નાન્યથા વિરવંદિની
જ્ઞાનથીજ મોક્ષ છે, હે વીર લોકોએ વદન કરવા ચોગ્ય ગાગિં !
ખીજા કોઇપણ ઉપાયથી મોક્ષ થતો નથી. એવી રીતે મુનિયાત્ત-
વલ્કયે ગાર્ગિને તથા પોતાનાં પત્નિ મૈત્રેયીને કહેલું છે. તે શ્રુતિ
જેથી ખીજી શ્રુતિ પણ કહે છે કે ઋતેજ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ જ્ઞાન
વગર મુક્તિ નથી. માટે પુણ્ય કર્મથી ચિત્તગત મજ-પાપ નિવૃત્ત

થાય છે, અને ચિત્તની એકાગ્રતા પૂર્વક ધ્યાન ધારણા સમાધિ સંયમાદિ ઉપાસનાથી વિક્ષેપદોષ (ચિત્ત આંચલ્ય) મટે છે. માટેજ ઓમિત્યે કાક્ષરં બ્રહ્મતદક્ષરમુપાસીત. અર્થાત્ ઓમ એ શબ્દ બ્રહ્મરૂપ એકાક્ષર છે, તેની ઉપાસના કરવી.

પાણીમાં બિંદુઓનું કુડાણુ ○ કાડીને માળાનો આકાર કલ્પીલે, તો તેની અદર બહાર પાણી છે અને બિંદુ અથવા માળા રૂપે પણ પાણીજ છે બીજું કંઈજ નથી. **एक मेवा द्वितीयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन.** નો પૂર્ણ એક અખંડ વ્યાપક બ્રહ્મમાં પ્રકૃતિની જગ્યા ક્યાં? તે પ્રકૃતિ વળી ક્યાંથી આવી, કે તેને લઈને સર્ગુણ કહેવું પડ્યું.

વાસ્તવ દૃષ્ટીએ તો પ્રકૃતિ નામની કોઈ પ્રથક વસ્તુનો ઉદ્ભવ છેજ નહિ, કેવલ એક અખંડ નિર્ગુણ તત્ત્વજ પૂર્ણ છે, ઓમ ને પુરુષ (અથવા નારાયણ) કહેવામાં આવે, તો ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લયના હેતુ વાળી (તેની શક્તિરૂપ) પ્રકૃતિને લઈને-તે પ્રકૃતિની અપેક્ષાથી તે પુરુષ કહેવાય છે, અને એ ઓમ પુરુષની અપેક્ષાથી તે (શક્તિ) પ્રકૃતિ કહેવાય છે. એ પ્રકૃતિનો લય ઓમ પુરુષમાં છે. જગનની ઊંચા જેમ જગમાં સમાયલી છે તેની માફક પ્રકૃતિ છે તે પુરુષમાં સમાયલી છે, ચંદ્રની શીતળતા જેમ ચંદ્રમાં, સૂર્યની ઉજ્જ્વળતા જેમ સૂર્યમાં સમાયલી છે, તેમ પુરુષમાં પ્રકૃતિ સમાયલી છે. સૃષ્ટિના ઉદયકાળે પ્રકૃતિને ખડી કરવી પડે છે. પ્રકૃતિનો ઉદય અવિચાર સિદ્ધ છે. બ્રહ્મમાં વાસ્તવે ઘટતોજ નથી. જગતરૂપ મોડું તાણુત ડુબાડવાને પ્રકૃતિ રૂપ મોડું તળાવ છે. અને તે પ્રકૃતિ ઓમ પુરુષમાં સમાય છે. અદ્વૈત બ્રહ્મ દૃષ્ટિ સિદ્ધ ન હોય તે કાળે જગત, પ્રકૃતિ, વગેરે બાસે છે. તે કદળી ગર્ભવત્ કહ્યું છે, ક્રમકે કેળનો ગર્ભ હોતોજ નથી, પણ કેળમાં પાંત્રાનાંજ પડ ઠેઠ સુધી નિકળ્યા કરે છે. કદળીમાં ગર્ભ હોય, તો ઓમ પુરુષમાં પ્રકૃતિ સાચી-

ભિન્ન હોય. પ્રકૃતિ નામની કલ્પનાને લઇને પુરુષ નામ કદ્યું. ઐને વિશે પ્રકૃતિ, એવી કલ્પના, અને પ્રકૃતિમાં અધુ જન્મત, એ પણ કલ્પના. આ જગત આપણો સ્વપ્ન કાળ છે, તે સ્વપ્ન રહેશે ત્યાં-સુધી સાચું ભાસશે. સ્વરૂપમાં જન્મતિ થતાં. તે સ્વપ્ન જુદું સમજાશે.

જીવરૂપ તાબુતને પુરાડવા સગુણને તળાવ કલ્પ્યું. તે જીવ ભાવ બુદ્ધિ ગમેથી, અર્થાત્ અનંત. બ્રહ્મમાં જીવત્વ હુબાવેથી અધુ બ્રહ્મજનમય થશે, પ્રકૃતિને આ જગતનું ઉપાદાન કારણ કહે છે, અને પુરુષને નિમિત્ત કારણ કહે છે. માટી અને કુંભાર વડે ઘડો થાય છે. માટીમા ઘડો ન હતો, કુંભારમાં પણ ન હતો, પરંતુ કુંભારની કલ્પનામાં હતો. ઘડો એવું તો એક કલ્પિત નામ છે. પ્રકૃતિ જન્ય સર્વ બોલ્ય છે, અને જીવ બોલતા છે. તે બેહુ મિથ્યા છે. તથા તે બેના સયોગથી થતો આનંદ પણ મિથ્યા છે. સેહેજે ત્રિપુટી મિથ્યા છે.

પરમાત્મા-

નિર્ગુણ	સગુણ
અમૂર્ત	મૂર્ત
નિરૂપાધિક	સોપાધિક
દ્વૈતાદ્વૈત કલ્પના રહિત	એક-અક્ષર
ત્રિકાલાતીત	મહાકાળરૂપ
નિરૂપાધિકાળ	ઉપાધિકાળ
{ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, લયના } { હેતુથી રહિતરૂપ કાળ }	{ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લયના હેતુરૂપકાળ }

નિવૃત્તિ લે, તો તેનો વખત નિર્ગુણ-પ્રવૃત્તિનો વખત સગુણ.

(આપણે હાલ સગુણકાળમાં છીએ પ્રવૃત્તિમાં હોવાથી).

નિવૃત્તિ સ્વરૂપ કેવળ-પ્રભુ પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપ તે, બુદ્ધિ, ઇંદ્રીઓ, તેના પરાયણતા સ્વિકારવી તે કાળ દેવના વગેરે કાંઈ પણ કામ કરતા હોય તે કાળ.

રાણી, નોકરો વગર એકથોરાજા પ્રકૃતિ અને તેનાં કાર્ય સહિત સ્વયં હોય તેમ પ્રકૃતિ વગર સ્વયં પુરૂષ (સગુણ, રાણી નોકરો એકથો પુરૂષ હોય તે કાળ. સહિત રાજા હોય તેમ.)

પુરૂષમાં ભેદ નથી, પુરૂષ તો તે એકજ સિદ્ધ (ચિદાનંદમય) છે. પ્રકૃતિનાં નામો, સ્ત્રી, પ્રધાન, પ્રકૃતિ, માયા, વગેરે છે તે એકજ અર્થસૂચક છે. જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલયનો હેતુ એજ છે. એક જણ દુધનો પ્યાલો ભરીને જતો હતો. રસ્તેજ તેને પીવાની ઇચ્છા થઈ, તે વખતે કલાલની દુકાન પાસે હતો. પણ તેની કાંઈ તેને ખબર નહીં તેથી વિચાર કીધા વગર ત્યાંજ ઉભો રહી પી ગયો. બીજા લોકે તે જોયું અને આંગળી ખતાવી કહેતા જાય છે કે, જોયું!!? એણે દારૂ પીધો. એવો મિથ્યા અપવાદ મુકયો. પણ એ બીલકુલ ખોટી વાત છે. તેમ, પ્રકૃતિની અથવા જગતની ઉત્પત્તિની કલ્પના બ્રહ્મા કરે, તો તે ખોટીજ છે. પુરૂષ એકલો જગત કરતો નથી, તેમ કંઈ સાધન વગર જગત કરાતું નથી. કુભારને પણ ઘટ વગેરે કરવામાં ચક્ર લાકડી વગેરે સાધન જોઈએજ છે. જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લયમા હેતુને માટે પ્રકૃતિ ખતાવી છે. વાસ્તવે પ્રકૃતિનો જો સ્વિકાર કરે તો મિથ્યા અહંમત્વાદિ બધનથી રહિત થવારૂપ મોક્ષ ઘટે નહિ—જુઠો થઈ પડે. કેમકે પ્રકૃતિમાં વિકારભાવ રહેલો છે. રાજા કચેરીમાં જઈ બેસે છે ત્યારે તે પ્રધાન, કારકુનો, સીપાઈ વગેરે સાથે છે. તે રાણીના મહેલમાં એકલો જાય ત્યાં સુધી રાજાપણું હોવાથી રાજાજ કહેવાય. રાજાની અપેક્ષાથી રાણી, અને રાણીની

અપેક્ષાથી રાજ કહેવાય, પણ એકલો સ્વયં એકાંતમાં ગયો ત્યાં કોનો રાજ?! તે વનમાં એકલો ગરીબ વેશે ઉભો છે ત્યાં કોણુ ઓળખે?! સત્તા વગરનો છે તેમ નિરૂપાધિ કાળમાં મોક્ષ છે. સધળી સમૃદ્ધિ રાણી મહેલ ફેળ વગેરે બધું કોની સત્તામાં છે? રાજની. બધાંએ તે રાજને આધીન છે, અને બધાં રાજનોજ હુકમ માને છે. તે બધી ઉપાધિને લઈને રાજ નામ પડ્યું છે. તેમ પ્રકૃતિ, જગત, વગેરે ઉપાધિને લઈને ઐ પરમાત્માનું નામ સગુણ પડ્યું છે. તેની સત્તા તે બધાં પ્રકૃતિ તેગેરે તત્વો ઉપર છે—તેના હુકમ—કબજામાં છે. તે એ મળી બધાંને ઉત્પન્ન કરે, પાળે, લય કરે, તે ઉત્પત્તિ વગેરે ત્રણે કામ કરવામાં સગુણ બ્રહ્મરૂપ રાજ છે તે પોતાની સત્તા પ્રકૃતિ રાણીને આપે છે, તેથી તે પ્રભુની સત્તા વડે પ્રકૃતિજ તે ઉત્પત્તિ પ્રલય વગેરેકામ કરે છે.

આત્માનંરથિનં વિદ્ધિ શરીરં રથમેવચ ॥ બુદ્ધિઃ તુ સારથીં વિદ્યાન્ મનઃ પ્રગ્રહ મેવચ ॥ આત્માને રથી જાણુ, શરીરને રથ જાણુ. બુદ્ધિરૂપ પ્રધાનના હાથમાં મનની લગામ છે અર્થાત બધીજ લગામ છે, પરંતુ સત્તા તેા રાજની છે. રાજએ અધિકાર સોંપ્યો કે તમને અમુક હદ સુધી પગારના માણસ રાખી લેવાનો તથા દસ હજાર સુધી દડ અને ફાંસીની સજા કરવાનો અધિકાર આપ્યો છે. તેથી રાજ કંઈ તે સત્તા વગરનો થયો નથી. પ્રકૃતિને ઉત્પત્તિ લય વગેરે કરવાની સત્તા આપી, તેથી તે રાજ-પ્રભુની સત્તા કંઈ જતી રહી નથી.

પ્રશ્ન:—જગત રચવાનો હેતુ શું?

ઉત્તર:—તમે પોતે બધા જેઓ પોતાને બદ્ધ માને છે- જીવ માને છે, તેમાં બદ્ધ માનવામાં તમારો જે હેતુ છે તેજ જગત રચવાનો હેતુ છે, અર્થાત અજ્ઞાન. સદેવ સૌમ્યેદમગ્ર

આસીત્ સતજ પ્રથમ હતુ, તેજ છે, ખીન્નું છેજ નહી.

પ્રશ્ન:—પ્રકૃતિ જડ છે તે સત્તાત્મક શી રીતે થાય ? સ-તાનો અમલ કરી શકે એવાં તત્વો તેમાં રહેલાં છે, જેમ, પથરનો ગોળો અને લોખંડનો ગોળો છે તે એક ગોળા અગ્નિમાં મુક્યા- તેમાં અગ્નિની સ-તાને ધારણ કરવાના તત્વો લોખંડના ગોળામાં ઘણા હોવાથી તેજ યોગ્યતા ધરાવનાર છે. તેથી તે ગોળો તાદાત્મ્ય ભાવને પામે છે. પથરનો ગોળો પણ ગ્રહણ કરે છે ખરે પણ લોખંડના જેવો તન્મય થઇ ન શકે; કેમકે લોખંડ કરતાં, પથરમાં અગ્નિની સ-તા ધારણ કરવા લાયક તત્વો ઓછાં છે. બરફરૂપ પ્રકૃતિ છે તે પાણીમાં મુકવાથી પાણી થઇ જાય છે. વાસ્તવે પ્રકૃતી અથવા બધન કશું નથી. જેમ જુઠાની માને જુઠો પરજ્યો તેની જનમાં જુઠા (વંજના પુત્રો-હજારો) જનૈયા ગયા તેવું વળ પુત્રવદ્ છે. **નનિરોધો નચોત્પત્તિઃ, નૈવદ્વો નચસાધકઃ ॥ નમુમુશ્ચુર્નૈર્વૈમુક્તઃ** इत्येषा परमार्थता. ॥ આત્માને શર (બાણ) અને ઐ ને ધનુષ્ય બનાવીને અસ્તિપદ પરમાત્મામાં લક્ષ (નિશાન) રાખો-બાણ બેચી નિશાન પર લગાવો. બંદુકની નળી ઉપર માખી હોય છે તેમ ઐ ના મધ્યનું બિંદુ છે. ॐ એ બિંદુમાં થઇને મધ્યમાં દ્રષ્ટિ સ્થાપો. **પ્રણવો ધનુઃ શરોઽઽત્મા** ब्रह्मतल्लक्षमुच्यते ॥ બાણ તાક્યા પહેલાં વચમાં નડતી અડચણો (ઝાડ, ડાળા, છાપરૂં વગેરે) કાઢી નાખવાની જરૂર છે. તેમ બ્રાંતિજન્યદેહદૃષ્ટિ દેહમાં અહંમત્વ તથા રાગ દ્વેષ સહિત વિષયાસકિતરૂપ અડચણો નડે છે તે પ્રથમ કાઢી નાખવી જોઇએ.

ૐ પરમાત્માને શરીર ઇંદ્રી મન વગેરે નથી, પણ પ્રકૃતિનું લોકતાપણુ પ્રાપ્ત થવાથી કર્માતુંસાર રૂપ ચક્ષમા ચડાવ્યા. નેત્રમાં તેજ હશે તો ચક્ષુમાં આવશે. કર્મ બળરૂપ ચક્ષુમાં વિદ્યા નામનો દૈવી ગુણ આવે તો સ્વરૂપ જાણવા વિચાર થાય. અને રજતમના

મહીન ચશ્માથી રાજસી તામસી ગુણ આવે, એટલે વિષયોમાં રાગ મોહ વગેરે થાય.

પ્રકૃતિ, પ્રધાન, માયા, સ્ત્રી, શક્તિ, ત્રિગુણાત્મિકા, મિથ્યા, કલ્પના, વ્રાંતિ, અવિદ્યા, મહાલક્ષ્મી, મહાપ્રાણી, મહાસરસ્વતિ, દુર્ગા, દેવી, ચિતિ, ભગવતિ, અબ્બા, વગેરે નામો એ પ્રકૃતિ (માયા-દેવી) નાં છે તે ઉપાસના અર્થે છે. એ કેવળ જડ નહિં. જેનો આકાર-ધાટ ન થઈ શકે તેમ ભાગ પણ ન પડી શકે. તે કેવળ જડ. માટી છે તેના ભાગ પડી શકે અને આકાર બધાય છે તેથી ને કેવળ જડ નહીં. પ્રકૃતિ એવી છે. તેમા કંઈ જડતાનો અંશ છે-ખરી રીતે જડ નથી. સગુણ એટલે પુરુષતત્ત્વ અને પ્રકૃતિ તત્ત્વ, એ બે થવાથી દ્વૈત થાય છે તેથી બે તત્ત્વ સત્ય નથી; પણ પુરુષ સત્ય, અને પ્રકૃતિ કલ્પિત છે. તેથી અદ્વૈત કાયમ રહે છે. પથરના વાડકા-માંથી દીવાનો પ્રકાશ બહાર નહિ નિકળે, કાચની હાડીમાંથી પ્રકાશ બહાર પડશે, તેથી પ્રકૃતિ સ્વભાવથી જડમાત્ર છે. **જાડયાંશં પ્રકૃતિ રૂપં વિકારી ત્રિગુણં ચ તત્ ॥** વિકાર એટલે, પ્રકૃતિ મટીને વિકૃતિ થાય છે; એટલે ત્રણ ગુણવાળી થાય છે. ત્રણ ગુણની જનની એ પ્રકૃતિ છે, પણ પુરુષની સત્તાવિના નહિ, તેથી પુરુષને પિતા માનો. **સત્ત્વ રજસ્તમ સામ્યાવસ્થા પ્રકૃતિઃ ॥** ધડી, ગોળ, ધી, એ ત્રણ મળે ત્યારે લાકડું કહેવાય. તેમ ત્રણ ગુણ મળે ત્યારે પ્રકૃતિ કહેવાય (સમાનાવસ્થા). પુરુષના ભોગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) માટે પ્રકૃતિ છે. બુદ્ધિ વગર જ્ઞાન નહીં થાય. તે બુદ્ધિ રાજસ તામસ હોય (અવિદ્યારૂપે) તો નીચે નાખે-જીવપણામાં રાખી સંસારમાં ફસાયલો રાખી અધઃપતન કરે, અને સાત્વિક હોય તો જીવ ભાવ છોડાવી બ્રહ્મરૂપ કરી મુકે છે.

દેહ, જગત, વિષયાદિમાં મોહ પામેલો છે તે જીવ કહેવાય છે

અને તેમાં નિર્મોહ અસંગ સાક્ષીરૂપે છે તે શિવ છે. “હું નથી” એવું પોતાને જ “નથી” માનનાર કોઈ હોય તો તે મૂર્ખ છે. એજ વદતોબ્યાધાત દોષ, એટલે મારાં મુખમાં જીમ નથી એવું કહેનારના જેવું છે. તે વિતંડાવાદ કરે છે. તેથી સૂક્ષ્મરૂપ છે, તેને બિંદુ કહીએ તો ચાલે. તે ચિન્માત્ર છે. તે “એક” પદની સાથે માયાનો સંબંધ છે. કેવડું બિંદુ છે, ત્યાં કહ્યું, કે અળોરળીયાન સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ. અને એજ બિંદુ છે, તે મહતોમહીયાન મોટામાં મોટું ચક્રરૂંડું થયું, છતાં તે બિંદુરૂપજ છે, બિંદુમયજ છે.

પાદોઽસ્ય વિશ્વામૂતાનિ ત્રિ પાદસ્યામૃતં દિવિ (+)
એ રીતે બ્રહ્મના ચાર પાદ (ભાગ) કલાયા. તેમાંનો એક પાદ જગત (વિશ્વ) હોતો હવે, અને ત્રણ પાદ અમૃત-બ્રહ્મ છે. સીપમાં રૂપું તેમ બ્રહ્મમાં જગતકલ્પાયું છે. એનું જ નામ માયા-પ્રકૃતિ છે. રૂપુ શામાં કલ્પાયું ? સીપના ખુણામાં-અજ્ઞાનતારૂપી એક ખુણામાં એ કલ્પના ઘટી-થઈ. શીતળતા રૂપી કલ્પના જળમાં ઘટી, તેમ વિશ્વરૂપ કલ્પના બ્રહ્મમાં ઘટી. બ્રહ્મના એક દેશમાં માયાની કલ્પના. સૂર્યની સામા ઉભા રહીએ તો છાયાં પછવાડેજ રહેશે સૂર્ય માથે આવતો જાય તેમ ઘટતી જાય, અને અર્ધ ચંદ્રાકારેથઈ જાય. પ્રકાશ તરફ એટલે સામે છાયા હોયજ નહીં. તેમ, માયારૂપ છાયાં અથવા અવિદ્યા જ્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં નથી હોતી, પણ પછવાડેજ હોય. તે પાછળ પડતી છાયાં તરફ ઉભા રહીયે, અને સૂર્યરૂપ જ્ઞાન-આત્મા તરફ પીઠ કરીએ, તો તે છાયાં માયા દેખીનેજ ભડક્યા કરાય. કે તર્ક વિતર્ક ઉઠાવ્યા કરાય. માટે હે સજ્જનો! પડછાયો જોઈ રહ્યા છો તેમાં કલ્પના કરો છો, હવે પ્રકાશ તરફ (આત્મ તત્વ-જ્ઞાન તરફ) ફરી જવ.

બિંદુનો પ્રકાશ ઉત્તરે હોય તો છાયાં દક્ષિણે, પૂર્વે હોય તો પશ્ચિમે, દક્ષિણે હોય તો ઉત્તરમાં છાયાં, અને પશ્ચિમે પ્રકાશ હોય

તો પૂર્વે છાયાં પડે (○) એમ— ૦ ૦ (૦ ૦) એમ
 નામ રૂપાકારનો મોહ છે તેજ માયા, અને તેનો મોહ નહિં, તો
 એનું નામજ મોક્ષ. ઊર્ણ નાભી (કરોળીઓ) છે તે પોતાનાંજ
 મુખમાંથી લાળના તંતુ કાઢે છે, તે લાંબા લાંબા ઝાડના ઉપર પ્રસારે
 છે, અને પાછો છેલ્લેથી ગળી જતો મૂળ સુધી ગળે છે ત્યારે એકલો
 બેસે છે. તે તંતુની જળમા ઉડતાં જીવ જતુઓ ફસાય છે, તેમ,
 પ્રકૃતિરૂપ લાળના તંતુ આ જગતરૂપે પ્રસારીને પાછો મરજી થાય
 ત્યારે ગળી જઇને (પુરૂષ-પ્રભુ) એકલો બેસે છે. છાયાં છુટી નથી પડતી.
 બિંદુ કાઢવામાં આવે છે તો તેના સૂક્ષ્મતર ભાગતોર થાય છેજ—
 હાય છે. બિંદુનું સૂક્ષ્મપણું પણ કોઇક આકારને બતાવે છે.
 આકારનું રૂપ બહાર દેખાય તો પણ તે બિંદુજ છે. તેમ પ્રકૃતિ
 છે તે અલ્પરૂપજ છે. પુરૂષ પ્રકૃતિ અભેદ છે. પુરૂષ સર્વ દેશી અને
 પ્રકૃતિ એક દેશી છે. પુરૂષ પ્રકૃતિની એકતા વગર જગતની
 ઉત્પત્તિ થતી નથી; તેજ રીતે આત્મું આત્મું છે (અહીં તેમજ તમે
 જુઓ છો) તમારો આત્મા ઓળખાય કે તરત પરમાત્મા ઓળખાશે.
 નામ અને રૂપ એ બે બાવ ભુલાય ત્યારે અસ્તિ ભાતિ પ્રીય, એટલે
 સત્ચિદ્ આનંદ ધન પ્રભુ જડે છે. તે નિર્મોહ સ્થિતી છે. નામની
 સંજ્ઞામાં રૂપનો મોહ રહે છે કે, એ કેવી હશે કે કેવે! હશે વગેરે.
 હડકાઇ કુતરી જેમ હાઉ હાઉ કરતી ફરે છે તેના મોઢાંમાં
 સપાટામાં જે આત્મું તે સપડાય છે; અને ગફલતી માણસજ
 સપડાય છે. તેજ રીતે ગાંદેલ જન માયામાં ફસાય છે. પણ જે
 જાગૃત નર છે તે તો કર્મ ઉપાસના હરિસ્મરુરૂપ લાકડી ઢોકે છે
 તેથી કુતરીના પગ-સપાટામાં નથી આવતા; અર્થાત્ દેહ હું છું
 અગર મારો છે, એવા મોહમાં તે ફસાતા નથી. હું તો સચ્ચિદાનંદ
 સ્વરૂપે સ્થિત છું, એવું ભાન સદા જાગૃત રાખે છે તેને માયારૂપ
 કુતરી કરડો શક્તી નથી.

પુરૂષને જળરૂપ સમજો, અને બરફને પ્રકૃતિ માનો. બરફ છે તે પાણીજ છે છતાં બરફનો કટકો જોઈ નામરૂપની કલ્પના આરોપણ કરાશે કે આ તો બરફ છે. જળ કાંઈ પથરાઈ નથી, અને બરફ પથરા જેવું છે. પુરૂષરૂપ જળજ છે, પણ તેમાં બરફનો ગડો થતાં નામરૂપ બદલાઈ ગયા. એ પ્રકૃતિ છે પણ તે જળજ છે (બ્રહ્મજ છે.) આત્મા છે તે પુરૂષ અને શરીર છે તે પ્રકૃતિ છે. કાષ્ઠ, બોધલર, લોદુ, કાયલા, પ્રાણરૂપ વરાળ, વગેરે છે તે કાંઈ આત્મા નથી, જે તત્વગતિ આપી ચલાવે છે તે શક્તિજ તત્વરૂપ છે. પુરૂષ પ્રકૃતિ સ્વભાવે એક છે. એ પ્રકૃતિને અવ્યા-કૃત અને અવ્યક્ત પણ કહે છે. મહત્. પરમવ્યક્તં અવ્યક્તાત્ પુરુષઃ પરઃ ॥ પુરુષાન્નપરકિંચિત્ સાકાષ્ટા સાપરાગતિઃ ॥ એ અવ્યક્ત છે તે શુદ્ધ-નિર્દોષ પાંચ વરસની બાળકી જેવી છે. તેને શુદ્ધ સત્યા કહે છે.

રસ ઝ્વાતિ રસઞ્ચેતિ રાસઃ ॥ રસો વૈસઃ ॥

ખાડના મધ્યમાં મીઠાસ છે, કે મિઠાસની અદર ખાડ છે, એ કથન માત્ર છે. તેમ, ખાડરૂપ બ્રહ્મ છે, અને મિઠાસરૂપ પ્રકૃતિ છે. અર્થાત્ અબ્રહ્મ એકજ છે. તે રીતે પુરૂષ પ્રકૃતિ, સૂર્ય ઉજ્જ્વળતા, જળ અને શીતળતા, કૃષ્ણ પુરૂષ અને જ્ઞાનવૃત્તિ રૂપ પ્રકૃતિ એ નામ માત્ર બે કહેવાય છે, ખાડ અને મીઠાસવત્, વસ્તુ ગત્યા બે નથી. એકલાં સત્યમાં જગત હોય નહીં, તેમ એકલા અસત્માં નથી, પણ બે ભેગાં થયેથી છે. એનું નામ સ્વપ્નાવસ્થા છે. કાંઈક જગતા કાંઈક જિંધતા, એવા વખતમાં સ્વપ્ન દેખાય છે, તે રીતે સનૂ અસત્થી જગત ભાસે છે. નિરામય નિર્લેપ એવી અવ્યક્ત પ્રકૃતિરૂપ બાળકી ઋષિ રચના કાલે હતી. એક વંઝાને બાર પુત્ર હતા, આઠ પુત્રી હતી, પચાસ ઉટ મોટાં શી ગડાવાળા હતા, ચલ્લી જેવડા હજાર હાથી હતા, લખોટા જેવડા માથાના લક્ષ અશ્વ હતા.

તે બધાં મરૂ બૂમિમાં ગયાં ત્યાં પાણી વગરના તળાવમાં છુટી મુવા. એ વાત જોવી છે તેવી સ્રષ્ટિ રચના છે. જુઓ.-પ્રત્યક્ષ દીવો છે. તે આવર્ણુ રહિત સ્વયં સિદ્ધ છે. તે દીવા પર કાચનો ઝોળ-આવર્ણુ મુકાયું છતાં કાચ નિર્મળ સ્વચ્છ હોવાથી દીવો બરાબર દેખાય છે. તેમ પ્રકૃતિરૂપ ઝોળ (આવર્ણુ) છે તે સગુણ બ્રહ્મ સાથે રહે છે પણ તેને તે કાંઈ કરી શક્તી નથી. આચ્છાદન કરે છે, પણ શુદ્ધ નિર્મળ હોવાથી તે નહીં જોવું છે તે મૂળ પ્રકૃતિજ હવે ચાવનરૂપ ધરે છે. બાળક જેમ જુવાન થાય છે તેમ અવ્યક્ત હતી તે મહત્ત્વજ્ઞાને પામી તેથી તેનું નામ મહત્ત્વ થયું, તેમાં કંઈ વિકાર આવ્યો. જનમ્યા ત્યારે નાતું શરીર અને મોટા થયા પછી વિકાર વધ્યો. શરીરમાં હાડકાં માંસ કોહી વગેરે વજન વધે છે, તેમજ વિચાર પણ વધે છે. પ્રકૃતિ દ્વિવિધાવસ્થા ॥ માયાંતુ પ્રકૃતિ વિદ્યાત્ માયિનં તુ મહેશ્વરઃ ॥ ત્રણ ગુણના બાવ વગરની બાળકી અવ્યક્ત હતી તેજ તે ત્રણમાંના મુખ્ય સત્ત્વ ગુણવાળી મહત્ત્વ થઈ, તેથી શુદ્ધ સત્ત્વ એટલે સતિ છે.-સ્વતત્ર વિચરનારી નહીં-પતિની આજ્ઞામાંજ રહેનારી છે.

કેવળ દીવો છે તે-નિર્ગુણ સ્થાનાપન છે. ઝોળના આચ્છાદનવાળો દીવ છે તે સગુણ નિર્દોષ છે. પછી તે ઝોળ ઉપર ઝીણા કાગળ વીંટી આચ્છાદન કીધું તોપણ દીવાનો પ્રકાશ તો (ઝાંખો-થોડો) દેખાશે; અંદરથી દીવો છે એમ સ્પષ્ટ જણાશે. એ સત્ત્વગુણરૂપી ઝીણા કાગળરૂપ મળ અઢ્યો. દીવો તો છે તેજ છે, માત્ર જેનારને તેટલો ઝાંખો દેખાય છે. એ કાગળ જેટલું આવર્ણુ નિકળી જાય તો, હતો અથવા છે તેમજ અપરોક્ષ થાય. પ્રકૃતિ જેટલી મહત્ત્વજ્ઞાને પામી તેટલી ઝાંખી પડી. પાંચ વરસની બાળકીને ત્રણ ગુણવાળી કહો. અગર ત્રણ વગરની કહો, તો વાંધો નથી.

ૐમાં તત્વ છે તે આત્મા અને આકાર છે તે પ્રકૃતિ છે. મહતત્વમાં ત્રણે ગુણ છે, તેમાં સત્વ સુખ અને રજતમ ગૌણ છે. લીમડાનો અકુર નિકળી નાનો છોડ થાય તેમાં કડવાશ નથી આવતી, વૃદ્ધિ પામતા આવે છે. મહતત્વ એ શુદ્ધ સત્વા માયા છે. ઇશ્વરને સાક્ષી કહે છે તે સાક્ષી ઇશ્વર તદ્રૂપ છે. હિરણ્યગર્ભ અને વિરાટને નાનામાઇ કદપો તો તે એથી તે ઇશ્વર મોટાભાઈ છે. એ એ પણ ઇશ્વરજ કહેવાય. (ગૌણ)

હવે મહતત્વ નીચે ઉતરી એટલે સતિપણમાંથી ઉલટાઈ તેથી એતુ નામ અવિદ્યા પડ્યું. એતુજ નામ વિદ્યા હતું પણ એના ઉપર રજતમે છાંયા-આવર્ણ કરવાથી તે એહુ તે અવિદ્યાના ધરમાં પ્રધાન બન્યા, અને વિદ્યા નામ જમને અવિદ્યા નામ પડ્યું. રજતમે પોતાના નોકરો મૂકી દીધા. તે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, એછ ને લીધે બાપડો દુખાઈ બેઠો (કેમકે સત્વનું બળ તે છ મળીને ચાલવા નથી દેતા.) એ પ્રકૃતિ રજ તમમાં વ્યભિચારી થઈ (પલટાઈ-ઉલટાઈ) કે સ્રષ્ટિ કરી.

પ્રાણ (જીવ)માં સત્વ ગુણ છે. તેથી તે સુમુક્ષુ અધિકારી છે. તૈજસ, તે વિષયી જીવ. અને વિશ્વ તે પામર જીવ છે.

મૂળ સ્વયંદીપ; નિર્મળ જ્યોત્સ સાથે દીપ, તે સગુણ બ્રહ્મ માનો; ઝીણો કાગળ-પડદો આવતાં તે ઇશ્વર બ્રહ્મ; તેની આસપાસ લાલ કપડું અને કાળું જાડું કપડું વીંટવા રૂપ આચ્છાદન આવ્યાથી તે દીપ દેખાશે નહીં. એજ અવિદ્યાનો પ્રતાપ. તેથી હવે એ પડદો કાઢી નાખીયે. કાગળનો પડદો પણ કાઢી નાખો, જ્યોત્સ પણ કાઢી લો, તો સ્વયંદીપ (બ્રહ્મ) છેજ.

—પરમાત્મા-૩૬

૫—નિર્ગુણ—

સગુણ—પુરુષ
 ૪—ધૈર્ય—સાક્ષી
 શિવ.
 { હિરણ્ય ગર્ભ } { રજ } શુદ્ધસત્વ મુખ્ય છે. તેના
 { વિરાટ } { તમ } પેટામાં ડબાયલા રજ તમ
 એ ગૌણ છે.

૩—(સત્વ) પ્રાણ } (અધિકારી)
 ૨—(રજ) તૈજસ } જીવ (વિષયી) અવિદ્યા
 ૧—(તમ) વિશ્વ } (પામર)

જેમ જેમ પ્રકૃતિ ભાગ (ગ્રાડયપાણું) વધતો ગયો, તેમ તેમ તે પુરુષને ઢાકતો ગયો. (આંક૫) નિર્ગુણ સર્ગુણ ૩૬ થી (ના. ૪) સમષ્ટિ ધૈર્ય સુધી આવતાં, મહત્ત્વ રૂપે થતી પ્રકૃતિ ચારઆની (25 per cent) જેટલી વધી ગઈ. જે કે અવ્યક્ત એવું અધ્યા-રોપ અપવાદથી કહેવાય છે તે છતાં, અને મહત્ત્વમાં આવતાં આઠઆની (50 p. c.) વધે છે, અને અવિદ્યામાં આવતાં બાર આની વધે છે. તે પણ સત્વાંશવાળા અધિકારીમાં ચાર આની જેટલી ધર્મવાસના હરિગુરુ ભક્તિ રહે છે તેથી બાર આની (75 p. c.) પરંતુ અવિદ્યાવશ પામર અને વિષયીમાં તો એટલે રજ તમમાં આવતાં પુરાસોળ આના (100 p. c.) પરંતુ પુરેપુરે પુરુષને ઢાંકી દે છે તેથી એવા મૂઠ જનો તો કેવળ અધિકારમાંજ પડ્યા છે. તેમને ધર્મ, દયા, દાન, ગુરુ ધૈર્ય આત્માની ઇચ્છા ભક્તિ, એ કશું હોતું નથી, છતાં તેવા જીવો તેમાંજ મોજ માને છે, એજ તેઓની દુર્દશા છે. તે અજવાળામાં ઉભેલા જીવનુક્ત સતો નેઈ શકે છે, તેથી તેવા જીવોને ઉપર લાવવા-તારવાને તે સતો

મથે છે. એવા દુઃખી જીવોને અધિકારીનાં સુખનીજ ખબર નથી, તો મુક્તની મોજ તો તે બચારાં નહીંજ જાણે, એમાં કહેવુંજ શું !

પુરૂષ છે તે તો વિશ્વ (જીવ) સુધી એકજ રહ્યો છે. નેટનું (જળવાળું) કપડું આંખ આંકું રાખીને સૂર્યને જુવો, પછી મલમલનું કપડું આંકું રાખીજુવો, પછી માજરપાટનું. પછી જીનનું કપડું આંકું રાખી જુવો, તો પ્રકાશ ઓછો ઓછો જણાતાં આભાસ દેખાશે. અને લેધર કસોથ (રજ તમ રૂપી લેધર કલાથ) આંકું રાખી જેતાં સૂર્યનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ નહીં જેવાશે, અને આભાસ પણ નહીં દેખાશે. જેને અજઘરની કીમત નથી, તે કેસરની શું કીમત કરવાનો છે ! કુસકાં ખાનારને કમોદની શી ખબર; ! બ્યારે તે બધી નીચડાં ધરની ઉપાધિઓ ખસેડતો જાય અને અધિકારી થાય, તો સગુણુ ઝૂં ની ઉપાસનાથી ચઢી જાય. હિરણ્ય ગર્ભ અને વિરાટ સુધી ચઢી, તેનાં ધરની રિદ્ધિ સિદ્ધિમાં મોહ પામી અટકી ન પડે તો ઉંચે જાય. કેટલાક ઇશ્વર પદની અપેક્ષા નથી કરતા. પૂરા નિર્મોહ અને અનાસક્ત રહી સ્વયં બ્રહ્મપદે જઈ અટકી તેમાં અભેદ ભાવે થાય છે. વિદ્યા ઉપાધિવાળો સાત્વિક (ઇશ્વર) છે, તે પણ ઉપાધિ તો ખરી. તેથી ક્ષીણેપુણ્યે મર્ત્ય લોકં વિશંતિ અર્થાત્ ત્યાંથી વૈકુઠ સ્વર્ગોદિમાં જઈ પુણ્ય ખાઈ રહે છે કે તરત ત્યાંથી પાછો આવે છે, તેથી નિષ્કામ બની સગુણુ ઝૂં બ્રહ્મનીજ ઉપાસના કર્તવ્ય છે, એમ વેદમાં અને ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે. ઓમિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ ॥ ઓમિત્યેતત્ ॥ ॥ ઓમિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ વ્યાહરન્ મામનુ સ્મરન્ ॥ યઃ પ્રચાતિત્યજન્ દેહં સયાતિધરમં મર્તિ ॥ વિરાટને બ્રહ્મ કહે છે. હિરણ્ય ગર્ભને વિષ્ણુ—અતર્યામિ કહે છે. ઇશ્વરને મહેશ્વર કહે છે. તે બ્રહ્મ ઉત્પત્તિ કરે છે, વિષ્ણુપાળે છે, ને મહેશ્વર—રૂદ્ર સંહાર (લય) કરે છે, તે લય કરવાનું કામ, તમો ગુણુ વગર ન અને, એમ

માનીને રૂઢને વિશે તમોગુણ કલ્પે છે. દરેકનો લય તમમાં હોય છે.

ધૈશ્વરની ત્રણે કોટિ તથા છવકોટિ, બેહુ કલ્પિત કોટી-સ્રષ્ટિ છે. અવ્યક્ત છે તે પરા, ધૈશ્વર પસ્યન્તિ, હિરણ્યગર્ભ મધ્યમા, અને વિરાટ છે તે વૈખરી વાણી રૂપ છે. કુડલિની છે તે નાભિ-કમળનું મૂળ છે. ધૈશ્વર શુદ્ધ સત્વ, હિરણ્યગર્ભ રજસ (ગુણ) અને વિરાટ તમસ. પિતામહ બ્રહ્માનું અર્થ સ્વરૂપ સર્વ છે. ચંદ્રમાને માતા કહે છે. શકરશ્વેત છે. પાર્વતી પીત વર્ણ છે. યુનો અને હળધર મળતાં જેમ લાલ રંગ થાય છે, તેમ શ્રી શકર પાર્વતીથી ગણપતિ લાલરંગના-સિંદુર ચઢે છે. શુદ્ધ સત્વ ધૈશ્વર અને અશુદ્ધ સત્વ હિરણ્ય ગર્ભ, રજ વિરાટ છે. એ ત્રણે મળી ધૈશ્વરજ. એકજ એ સગુણ ઐ પુરૂષ છે. તદેવાનુ પ્રાવિશત્ તે પ્રકૃતિમાં પ્રવેશ કરતો હવો. તે માયા પ્રકૃતિ જગતનાં ખીજ રૂપ છે તે અનિર્વચનીય છે. અવ્યક્તના કાળમાં જગતની ઉત્પત્તિ નથી, પણ વિશ્વનું ખીજ તેમાં છે. સદેવ સૌમ્યેદમગ્ર આસિત ઉત્પત્તિ પૂર્વે આ અધું સત્ રૂપ હતું, અર્થાત્ અપચીકૃત સમષ્ટિ જગત હતું. પછી પચી કૃતવ્યષ્ટિ જગત ઉત્પન્ન થતાં પહેલાં સન્માત્ર (ધૈશ્વરોની પણ ઉત્પત્તિ-કલ્પના પહેલાં) હતું, એમ વેદ કહે છે. તેથી જાણો કે વેદ છે, તે અપૌરુષેય સિદ્ધ છે. બોલવું, જાણવું, એ પણ વેદ છે. વૈખરીથી પરા સુધીનો અધો વેદ છે. વેદ એટલે જ્ઞાન-જ્ઞાતવ્ય-જ્ઞાનરસ. તે અનાદિ છે. વેદનો કોઈ કર્તા નથી. ધૈશ્વર પ્રણીત છે. ન ચ વેદાસ્ય કર્તારઃ વેદ. સ્મૃત્વા ચતુર્મુખઃ ॥ યો બ્રહ્માણં વિદધાતિ પૂર્વં યોષ્ઠે વેદાંશ્ચ પ્રહિણોતિ તસ્મૈ ॥ સ્રષ્ટિના આદિકાળમાં મેં બ્રહ્માને વેદો આપ્યા (દિવ્યમૂર્તિ જ્ઞાનમય મૂર્તિ બ્રહ્માને). અધા દેવતા શબ્દ માત્ર છે. શબ્દ બ્રહ્મજ છે. વિદ્ ધાતુ છે. તે વિદ્જ્ઞાને એટલે જાણવું. તે શું જાણવું ? બ્રહ્મજ. જેણે બ્રહ્માનાં હૃદયમાં વેદનો પ્રકાશ કીધો તે કોણ ? તંહદેવમાસ્મ બુદ્ધિ પ્રકાશ

સુમુક્ષુ વૈ શરણમહં પ્રપદ્યે ॥ જ્યોતિ સ્વરૂપ જ્ઞાનાત્મા તે દેવ
(ૐ) આત્મા છે. તે બુદ્ધિનો પ્રકાશ કરનાર છે. તે ૐ ક્યાં છે ?
એજ તારો આત્મા છે-તેજ તુ છે-તેજ તારૂ સ્વરૂપ છે. નિશ્ચ-
સિત વેદાઃ ૐ પુરૂષ પરમાત્મા સગુણ અનનો તે (વેદ)સ્વાસોશ્વાસ
છે. સદેવ સૌમ્યેદમગ્રાસીત પછીની ઇકોહં બહુસ્થામ્ એ
શ્રુતિ છે. સગુણ પુરૂષમાં અહંનું ઉત્થાન જોડાવાથી બહુ હોતું હતું
-ત્રણ રૂપ થતું હતું (પ્રકૃતિના સબધને લઇને ત્રણ રૂપ થયું)

ૐ ની ઉપાસના વિષે કહેવાય છે.

૦ આ બિંદુ છે. એજ રીતે ધણાં બિંદુ કાઢ્યા અને જોડી
દીધાં તો લીટી થઇ. ——— લીટી એવું નામરૂપ કલ્પ્યું પણ તે
બિંદુઓજ છે. બિંદુમાં લીટી છે. બિંદુ પુરૂષ અને લીટી રૂપે પ્રકૃતિ દેખાય
છે. આત્મા છે તે બિંદુરૂપ પુરૂષ, અને શરીરરૂપે પ્રકૃતિ છે. આત્મા
બધા શરીરમાં વ્યાપક ચેતન છે. પગમાં કાંટો વાગે કે મગજમાં
ખચર થઈ જાય છે. લીટીમાં અનેક બિંદુ વ્યાપ્ત છે, તેમ પ્રકૃતિ
શરીરમાં ચેતન વ્યાપ્ત છે. અનંત અક્ષ છે તેજ એક અક્ષ છે
શરીર વ્યક્તિ ધણાં અનેક જણાય, પણ એકજ આત્મા છે, લીટી
રૂપે દેખાતો પ્રાકૃત (પ્રકૃતિનો) પ્રદેશ (ભાવ) છે તેને બિંદુરૂપે (આત્મભાવે)
જુલે તો આત્માજ છે. બિંદુ નહીં હોતો. લીટી હતીજ નહીં-
થતીજ નહીં. ચિન્માત્ર પરમાત્મા છે. તે જગતનો મૂળ પાયો-અધિષ્ઠાન
વસ્તુ છે. અનેક બિંદુનું એકરૂપ પણ કોઇપણ આકારે ભાસે છે, તેમ
પરમાત્માનું અનંતપણું જગતરૂપે ભાસે છે તો પણ તેમાં જગતરૂપે
જોઇ મોહ કરવાનો નથી. બિંદુમાં લીટી, એ કલ્પના છે, તેમ, પર-
માત્મામાં પ્રકૃતિ, એ કલ્પના છે. તે જીવોનું બાહ્ય-બહુપણું દેખા-

ડવાને માટે છે. જીવ છે તે સ્વરૂપે તો બ્રહ્મજ છે. જે અવ્યક્તમાંથી થયું તે તેમાજ લય થાય છે.

જેણીમેરથી છાયાં પાડો તે અર્ધચંદ્રાકાર છાયા પડે છે, ગિંદુના કોષપણ ભાગમાં અર્ધચંદ્રાકૃતિ છેજ. ((), (), () શક્તિ કિંત્વે કદેશભાક્. મૂળ તત્વને અધિધાન કહે છે, તેમાં જે કલ્પિત હોય તેને અધ્યસ્ત કહે છે. તે સત્ય વસ્તુમાં અવસ્તુરૂપ જુકાનો આરોપ છે તે અધ્યારોપ કહેવાય. અને તે અધ્યસ્ત-મિધ્યાને જુકા છે તેવું જાણી લેવું.-આધ કરવો, તે અપવાદ કહેવાય છે. તે મૂળ વસ્તુ પૂર્ણ વ્યાપક હોવા છતાં તેમાં અધ્યારોપાપવાદ થયો. જેમ બ્રહ્મણ દાર નથી પીતો છતાં, આં દાર પીએ છે, એમ કહે છે તેનું નામ અધ્યારોપ છે. એ કલ્પનારૂપ અધ્યારોપ છે. એ કલ્પનારૂપ અધ્યારોપ કોણે કર્યો? પુછનારેજ. તમે નીચે ઉતરી પડી જીવપદે આવ્યા છો તે જીવપણને કુબાવી દેવા પ્રકૃતિની કલ્પના કરવી પડી છે. દોરીમાં સર્પ શાથી કલ્પાયો? અવિચારથી-અજ્ઞાનથી. કોણે કલ્પ્યો? જ્ઞેનારાએજ (અજ્ઞાનેજ) શુદ્ધ બ્રહ્મ વસ્તુમાં અજ્ઞાન શી રીતે સંભવે? નહીજ હોય, પરંતુ તમે તેવી બ્રહ્મીભૂત સ્થિતીમાં નથી, તેથી અજ્ઞાન મટાડવાને માયા વગેરેની કલ્પના છે. અત્તરના વ્યાપારીને અ-તરનીજ ગધ આવ્યા કરે છે, તેમ જીવન્મુક્ત યોગીના સહ-વાસમાં રહેનારને તેના ઓજસનો લાભ એટલે સદ્બુદ્ધિરૂપ ગધ આવે છે, અથવા સ્વરૂપમા અડગ સ્થિતીવાળાને સન્નિધાનદધન સ્વરૂપની શાંતિનીજ ખુમારી ચઢેલી રહેવા રૂપ અપૂર્વ અખંડ સુખરૂપ ગધ આવ્યા કરે છે.

એ ઉપાધિરૂપ અજ્ઞાન તે શુદ્ધ બ્રહ્મમાં શા માટે કલ્પ્યું? મેં કલ્પ્યું નથી. મારા સ્વરૂપમાં અજ્ઞાન છેજ નહિ. ત્યારે તમે કલ્પો છો કેમ? તમારે માટે. તમે બ્રહ્મ દ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત કરી હો તે તો કલ્પના કરવાની જરૂર ન હતી. તેથી એતો વધ્યા પુત્રનો વરધોડો કાઢું

છું. કાંઈ થયું નથી કે થતું નથી. તમે મનરૂપ કાગળ ઉપર અનેક મકલ્પોરૂપ ચિત્રો કાઢવાનું છોડી દો, તો હું પણ તમારે માટે પ્રકૃતિ વગેરેની કલ્પના છોડી દઉં. તમારે વિશે કાંઈ છેજ નહીં, જે ચારે બાજુએ પ્રકાશ જુએ છે તેને છાંયા છેજ નહીં. તમે આ સંસાર કલ્પી યાદ્યો છે તેમ ઠાસવાને મન વાણીથી બંધી યુક્તિ કલ્પના છે. અધિકાર જેમ કમી, તેમ પ્રકાશ વધારે. શ્રોતા વક્તા શ્રીહરિજ છે. કોણ કોને કહે સાંભળે છે! બ્રહ્મ તત્વમાં અજ્ઞાન અને જ્ઞાન બેહુ કલ્પિત છે. પછી “તેમા અજ્ઞાન ક્યાંથી આવ્યું.?” એવો પ્રશ્નજ નકામો છે. સૂર્યમાં કદી અધિકાર હોયજ નહીં, તેમ પરમતત્વમાં અજ્ઞાન સાંભળેજ નહીં.

મનોમય જાળાં બધાંઈ ગયાં છે તે જોવા અને કાઢી નાખવા આંખ ઉઘાડવા સારૂ શાસ્ત્ર, વેદ, ગુરૂ, સતો પ્રબોધે-જ્ઞાન આપે છે. આંખ ઉઘાડે તો જાળાં દેખે, તે દેખે તો દુઃખરૂપજાણી તેને કાઢી નાખવા ચલ કરે.

મણિકર્ણિકા ગગાથી કાશી વિશ્વનાથ ૫૦૦ કદમ છેટે છે, એમ પુછવાથી કહ્યું ખરૂં, પણ કેટલું છેટું છે તેની પુછનારને શું ખાત્રી! પણ ત્યાં લઈ જઈ કારી વિશ્વેશ સમીપ મુકી દઈએ, તો પ્રશ્નજ રહેશે નહીં. નથી જાણતા તેમાંજ એટલે અજ્ઞાનમાંજ પ્રશ્ન થાય છે. એનું નામજ અજ્ઞાન. સ્વરૂપે સ્થિતી કરી રહીએ તો કોઈ પ્રશ્નને અવકાશ નથી.

અવિદ્યાના વ્યવહાર ગયા વગર માત્ર મુખેથી “હું બ્રહ્મ છું” એમ બોલવાથી સુખ આવતું નથી, યથાર્થ અનુભવમાંજ સુખ છે. સ્વપ્નમાં શ્રીખંડપુરી ખીરજ લાડુ વગેરે ખાધું એમ કહેવાથી, પેટતો ખાલીજ હોય છે, તે કઈ તૃપ્તી થઈ નથીજ. તેમ, અહંમત્વ રાગ દ્વેશ છોડ્યા વગર ખરો આનંદ મળતો નથી. તત્વજ્ઞાનીનાં મન વાણી

વિરમી જાય છે તેથી તેને કહેવાની જરૂર નથી, પણ તેમ રહેવું-
તેથી નિઃસંકલ્પ અલ્પરૂપ સ્થિતિએ રહેણી રાખવી, એજ તેને માટે
તો અવશેષ રહે છે.

કાગડો વિષ્ટામા અને બગલો માંછલામાં પ્રીતિવાળો રહે છે,
તેમ વિષયી જીવો સ્ત્રીરૂપ વિષ્ટા સુધ્યા કરવામાં અને પામરો દ્રવ્યાદિ
તુચ્છ પદાર્થોના મોહથી તેમાં પ્રીતિવાળા રહે છે. પણ અધિકારી
હસો તો મુક્તતારૂપ મુક્તા ચરવામાંજ જિજ્ઞાસા રાખે છે (જીવન-મુક્ત
થવા માટે). એકમેવાદૈત અલ્પમાં અહ (મિત્ર) છેજ નહીં. અહ
ઉત્થાન થવું એજ દૈત. એ અહ થતાં ત્વં થયું, તે ત્વથીતત્ થયું,
પછી ઇદં થતાં વેલો લાંબો ચાલ્યો. માટે અહ સ્ફુર્ણના ઉદય
પહેલાંનાં અધિષ્ઠાન અલ્પમાં પ્રાતિજન્ય ખોટા જીવભાવના અહને
સમાવી દઇ સમરૂપે થઇ રહેવું એજ અતિમ કર્તવ્ય છે.

જેને દોરડી સમજાઇ છે તેને સર્પની પ્રાંતિ હોયજ નહીં. તેમ,
અસંગ આત્મ સ્વરૂપ સમજાયુ છે તેને દુઃખરૂપ જગતનું જ્ઞાન
હોયજ નહીં. દોરડીને બદલે સર્પની કલ્પના છે, તેમ પુરૂષને બદલે
પ્રકૃતિની કલ્પના છે. તે પુરૂષમાં પ્રકૃતિ, જો, વાસ્તવે હોય, તો
મુક્તિનો સંભવજ અને નહીં. મુક્ત (છુટો) હશે તે બદ્ધ બીજને
મુક્ત કરી શકશે. પ્રકૃતિ ચુકતજ હોય તો પુરૂષની ઉપાસના
કરવાનું વેદ કહે નહીં. તાત્પર્ય કે, તે પુરૂષ તો અસંગ નિર્ગુણ
સત્ય સિદ્ધ છે તેની ઉપાસના કરવાની છે,

સ્ત્રી પુત્ર ધન ધરા ધામદામ વગેરેમાં મમત્વ રી લઈ
દૃઢ બંધન માન્યું છે, તે બંધનથી છુટવા સારૂ ઉપાસના છે.
તે શ્રદ્ધા પ્રેમ અને એકાગ્રતાથી થવી જોઈએ. જ્યાં સુધી શરીર
છે ત્યાં સુધી વસ્ત્ર પહેરવામા આવે છે, અને વસ્ત્ર પહેરીએ ત્યાં
સુધી તેને ધોઈને સ્વચ્છ ઉત્તરણ રાખવાની જરૂર છે. તેમ, મનપુદ્ધિ

ધારણ કરી રહ્યા છીએ ત્યાં સુધી કર્મ ઉપાસનારૂપ ક્ષાર (ખારો) સાથુ માટી વગેરેથી તે યુદ્ધરૂપ વસ્ત્રને ધોતા રહેવાની જરૂર છે. અને તે અતઃકરણનો સદ્ભાવ શરીર પર્યંત કાયમ હોય છે, તેથીજ દેહ રહે ત્યાં સુધી કર્મ ઉપાસના કર્તવ્ય કહી છે.

યુદ્ધભૂમિ—રણભૂમિમાં ઉભેલા સૈનિકોમાં કેટલાક તો તરવારોનો અળકાટ જોઈ થરથર કપતા દેખાય છે, કેટલાક ધડાકાભડકાના અવાજથી ચડક્યા કરે છે, કેટલાક ભાલા ખરડી બાણ તોપ વગેરેના ભયથી ગભરાય છે, કેટલાક વિચારે છે કે, આગળ ધસીશું તો રગડાઈ જઈશું. પરંતુ શિરને સાટે એટલે મરણને પગ તળે રાખી અડગ ખડા રહેનાર શુરવિર બહુ થોડા હોય છે. તેમ, બ્રહ્મવિદ્યા-જીવનમુક્તિરૂપ વિજય સુખ પ્રાપ્ત કરવા બહુ અડગ દ્રઢતા હોવી જોઈએ. કુરધારા પર ચાલવા જેવું છે.

કેટલાક એવો વિચાર કરે છે અને બોલે છે કે, બધાં મરતે તો હું નિરાંતે ભજન કરતે. પણ ભાઈ! એ મોટી ભુલ છે. શું તમે બધાંને ઉત્પન્ન કીધાં છે? તેઓને મારી નાખવાની શું તારી સત્તા છે? આ સ્તિ તારી નથી. જુદો અલ્પમત્તવાળો શા માટે બની રહ્યો છે? તુજ મરી જા ને, કોઈ નડતું નથી. અર્થાત્ તુજ જીવતો મર-અલ્પમત્ત તારૂં મારી નાખ, અણુછતો વિચર; કીનખાપના બળી રહેલા તારા જેવો થા, ભાત ભલે દેખાયા કરે, તો તૂ મુક્ત છેજ.

આ જીવરૂપ રામદાસમાઈ બેઠા છે, અને સમીપમાંજ સામા શિવરૂપ શ્રી રામચંદ્ર બેઠા છે તેને મળવું છે. પણ વચમાં હિમાલય પર્વત છે. તે ઉપરથી ગંગા વહે છે, વાઘ છે, ઝાડી છે, પથરા છે, તે બધો વિકટ ભાગ ઓળંગીને પેલી બાજુ જવાનું છે તે ભયકર છે. પણ યુક્તિ વાપરી કળ બળથી બેઠા રહીને સામુંજ સામુંજ

ફેડી મોઢું બાકોઈ પાડી હાથ મેળવી લઈ સરી જઈ શિવશ્રીરામને મળવું; તો બધી ઉપાધી, ભય, માર્ગ, શ્રમ, કશુંજ નહે નહીં. પછી ભલે ગંગા તે ઉપર વેહેતી રહી, ભલે વાદ્ય ભમતા રહ્યા, ભલે ઝાડો ઉભાં રહ્યાં, તેમાં તારે શૂં તેમ સસાર આડખર ગમે તેટલું ગમે તેવું ભલે રહ્યું, તુ તારે અહ મમત્વ આવર્ણ્ય ભેદી છેદી સ્વસ્વરૂપમાં મળી સુખી થા. ૐ.

જાગ્રદાદિ વિમોક્ષાંત. સંસારોજીવ કલ્પના ॥

જાગ્રતથી લઈને મોક્ષ સુધી બધો સસાર જીવની કલ્પના છે. બ્રહ્મમાં જગતની ઉત્પત્તિનો સભવ નથી, તેમ પ્રકૃતિ પણ જડ અશ હોવાથી તેમાં પણ નથી, પાણી છે તેજ બરફ છે. તેમ, આત્મા છે તેજ પ્રકૃતિ રૂપે છે. આકાર જોઈ બરફ નામ આરોપ્યુ. તે સૂર્યનો ઉદય થતાં અથવા પાણીમાં નાખતા અસન્ન રૂપે પાણી હતુ તેવુંજ થઈ રહે છે. તેમ, જ્ઞાન સૂર્યનો ઉદય થતાં શરીર પ્રકૃતિ નહીં દેખાતા આત્માજ દેખાશે. અથવા વૃત્તિને બ્રહ્મસ્વરૂપ મહોદધિમાં લીન કરતાં પરમ તત્ત્વમય થઈ રહેશે. પણ હવે પ્રકૃતિ કલ્પી, તો સયોગ કરવાને વાધો નથી. વધ્યા પુત્ર કલ્પ્યો તો હવે વિવાહ પણ કરી દેવો. તે ત્રિગુણમય પ્રકૃતિનો સયોગ થવાથી ત્રણ ગુણરૂપ ત્રણ બાળક પ્રકટયા. જેવી પ્રકૃતિને વાડી અર્ધચંદ્રાકાર કહી, તેવાજ ત્રણે ગુણ થયા. ઘડો માટીમાથી થયો તે માટીજ છે. પણ કુંભાર ન હોય તો ઘટ આકૃતિ ન બને. તેથી કુંભાર અને માટી, બે (ઘટના) કારણ બન્યાં. કુંભાર છે તે નિમિત્ત કારણ છે અને માટી ઉપાદાન છે. કુંભાર પોતાની ઇચ્છા આવે તેમ કરે. ઘડો, ગાગર, કોડીઉ કે કોડી, દ્વારે તે કરે. તે સ્વતંત્ર છે. માટી પરાધીન (કુંભારને વશ) છે,

શુકે વ્યાસને કહ્યું કે બધા પુરાણાદિ ભણ્યો છું. વ્યાસ કહે, ઠીક, તો કહે કે.—

યોષિતા કિં ન કુર્વતિ કિં ન મક્ષતિ વાયસાઃ॥

મધપા. કિંન જલપતિ કિં ન કુર્વતિ દુર્જનાઃ॥

સ્ત્રી બધું કરે છે, જીવતાં મુડાં ખાય (પતિ સંબંધીને સંતાપી લોહી પીએ છે), પતિ પુત્રને પણ ઉડાવે (ભારી નાખે), વગેરે. અબલ્લા યત્ર પ્રવલ્લા વાલ્લેરાજા નિરક્ષરો મંત્રી॥ જ્યાં સ્ત્રીનું રાજ્ય તે ધરમા, રાજ્ય જ્યાં બાળક-નાદાન બુદ્ધિનો અને મૂર્ખ પ્રધાન હોય ત્યાં બધું ઉધું વળે છે. એવી સ્ત્રી છતાં તે નહીંજ કરી શકે એવું શુ? શુકે બધા પુરાણ પોથીનાં પાતાં ઉથલાવી જોયા અને થાક્યા. છેવટ વ્યાસે કહ્યું કે, ભાઈ, બાપ્યા પણ ગણ્યા નહીં. સ્ત્રી બધું સાહસ કરે, પણ પ્રજાની ઉત્પત્તિ માત્ર તેનાંથી થઈ શકતી નથી. પુરૂષનો સયોગ થાય તોજ પ્રજાની ઉત્પત્તિ કરી શકે છે. કાગડો બધું ખાય, પણ પોતાની વિષ્ટા નથી ખાતો. દારૂડીઆ ગમે તેમ બકે પરંતુ દોટું ધન કહી દેતા નથી. અને દુર્જનો બધું કરે, પણ શ્રદ્ધા ભકિતથી સત્સંગ નથી કરતા.

હવે પ્રકૃતિમાંથી પુરૂષના સયોગથી ત્રણ ગુણ ઉપજે છે તે ગુણો. ૦ ૦ (૭) ૧૦ બિંદુ છે તેમાંજ પ્રકૃતિ મળી છે-સયોગ છે. તેમાંથી (૦) એ રીતે આકાર રૂપે સત્ત્વ ગુણ નિકળીને ઉપરથી વક્ર-અર્ધચંદ્રાકારે ગયો. પછી તેજ બિંદુમાંથી બીજો તમેજ ગુણ અર્ધચંદ્રાકારે નિકળી નીચે ગયો (૭) તે ઉકાર રૂપે તમેજ ગુણ, અને એજ પુરૂષ પ્રકૃતિના સયોગરૂપ બિંદુમાંથી (૧૦) મકાર રૂપ રજોગુણ નિકળ્યો. ત્રણે ગુણ, જેવી પ્રકૃતિ અર્ધચંદ્રાકાર છે તેવા, અર્ધચંદ્રાકાર વાકા અ, ઉ, મ, રૂપે નિકળ્યા, અને પાછા લય પણ તે બિંદુમાંજ થાય છે. ઊં અ, ઉ, મ, અથવાં અકાર, ઉકાર, મકાર, જે ફાંટા નિકળ્યા તે ભુસી નાંખો તો બિંદુજ રહે. સૃષ્ટિ સર્જનનો કાળ આવે ત્યારે પાછા એ રીતે બિંદુરૂપ પુરૂષ પ્રકૃતિ સયોગમાંથી ત્રણે ફાંટા નિકળે છે. પુરૂષ તો એકજ અસંગ શુદ્ધ

છે, પણ પ્રકૃતિ મિશ્ર થવાથી બે થયાં. તેમાંથી ત્રણ ગુણ નિકળ્યાં; એટલે ૧-૨-૩-૪-૫ સુધી સખ્યા કલ્પાદિ (ગણાદિ).

ચિન્માત્રરૂપે પુરૂષ એકજ અદ્વૈત, અને પ્રકૃતિ સાથે બે છતાં પણ વસ્તુતો એકજ. જેમ, બે આંખ છતાં પણ દેખાવ એક છે. નાકનાં બે છિદ્ર (નસકોરો) છે, પણ શ્વાસ એકજ છે. કાન બે છતાં શ્રવણ ક્રિયા એકજ છે. તાત્પર્ય કે, બે દેખાય છે, કહેવાય છે, છતાં એકજ-અદ્વૈતજ સિદ્ધ છે. બહારથી દેખાતુ જગત વાસ્તવે પરમાત્માજ છે. ઉત્પત્તિ કાળમાં બે, તે બેમાંથી ત્રણ, તે મળીને પાંચ, છતાં સત્ય તો એક આત્માજ છે. તેના ચાર પાદ કલ્પ્યા છે. એક પ્રકૃતિ અને ત્રણ ગુણ. તે પ્રકૃતિને તુરીયપાદ અને ત્રણ ગુણ-રૂપ જીવ, જગદાદિ ત્રણ અવસ્થાને ત્રણ પાદ કહ્યા છે. તે ત્રણ અવસ્થાવાળો જીવ અને એક ઇશ્વર, એ કલ્પિત છે. એ ત્રણના દેવ ત્રણ છે. ઉપરનો જે સત્ય ગુણ છે તેના દેવ હિરણ્ય-ગર્ભ-વિષ્ણુ છે. તમોગુણના દેવ ઇશ્વર, અને વયમાંથી નિકળેલા રજોગુણના દેવ વિરાટ એટલે બ્રહ્મા છે. એ ત્રણે એક સરખી રીતે પ્રકૃતિમા (પ્રકૃતિ પુરૂષ યોગમાં) લય થાય છે. ઝંકારની ઉપર અર્ધમાત્રા છે તેને નાદ કહે છે, અને બિંદુને અનુનાસિક કહે છે. તે લોકને સમજાવવા ખાતર કાઢે છે, તેથી ખુલ્લુ પાડ્યું. એ ઝંકારો નિરૂપ્ત્યાન કાળ. આગળ ક્રૂંકત “ૐ” એ રીતેજ લખતા હતા. હવે જીવો ધ્યાન માટે ઝંકારી ગતિ ફેર કરાય છે. acb

ૐ એ ઉત્થાન કાળ છે. સુતેલા હતા તે બેઠા થયા તેવું છે. તે કાળમાં આદિ પુરૂષથી પ્રકૃતિ જીદી નથી, તો ગુણ પણ જીદા નથી. એનાં a અને b બિંદુભાગ છે તે ગંડસ્થળ છે, અને c છે તે ડોકુ-મધ્યનું મીકુ છે. દરેક પ્રાણીમાત્ર ઝંકાર રૂપજ છે. તેમાં મનુષ્ય માત્ર ઝંકાર રૂપ છે તે પ્રત્યક્ષ જીવો. ઉભા રહીને અથવા બેસીને, બે હાથને મસ્તક

(અક્ષરરંધ્ર) ઉપર વાળો. માથું છે તે મધ્યનું બિંદુ છે, અને ω એ તરફ (માથા ઉપરથી બેડું હાથ ઊંચા લેતાં) ગંડરથળ છે. અને ગળા નીચેથી જુ જે ઠ રન્નેગુણ શાખા નિકળી છે તે, ગળાંની નીચેથી કુડલિની સુધી છે. આધારચક્ર જ્યાં જનનેદ્રિ (ઉપસ્થ) છે ત્યાં સ્ત્રિની ઉત્પત્તિ કર્તા અક્ષરદેવ છે. બિંદુ, અર્ધમાત્રા, (એટલે પુરૂષ પ્રકૃતિ) અને ત્રણ ગુણ મળી પૂરૂં ઉચ્ચારનું સ્વરૂપ પચમાત્રી છે.

અ, ડ, મ, તેમા અર્ધાં અ (૧), પછી અરધો ડ (૧), એ એ અરધા મળી (૩) થયું. અને અરધાને મ એટલે (૧). એ સાથે ઉચ્ચ થયું. એ રીતે બધાં સ્વર વ્યંજન વગેરે સર્વ એ ચાર માત્રામાં છે. જુ આવું બેડેલું ઓંકાર સ્વરૂપ છે તે સર્ગુણ અક્ષર છે, અને ઉચ્ચ આમ સુતેલું સ્વરૂપ છે તે નિર્ગુણ અક્ષર છે.

તમારું મૂળ શું? તમારા બાપ (જનક-પિતા); તેમનું મૂળ તેના બાપ. તેનું મૂળ તેના પિતા (તમારા પ્રપિતામહ). એમ ચાલ્યાં જતાં છેવટ ખરું અસલ પ્રથમનું મૂળ અક્ષર છે તે ગુણોના ધરા છે તેથી ગુણેશ છે. ગુણ નહીં હોત તો બિંદુરૂપ પુરૂષને ગુણેશ શી રીતે કહેતે?! એ સંજ્ઞા છે. એ પુરૂષની સ્તુતિ વેદપુરાણાદિમાં કહી છે. ત્વં બ્રહ્મા ત્વં વિષ્ણુ રુદ્રસ્ત્વં સુર્યસ્ત્વં વાયુસ્ત્વં વરુણસ્ત્વં૦+—

અનેક દેવ ઋષિમુનિ મનુષ્ય પશુપક્ષી વગેરે સર્વેમાં બિંદુ વગરનો કોષ નહીં; અર્થાત્ આત્મતત્ત્વ બધાંમાં અનુગત વ્યાપ્ત છેજ. તે તત્ત્વરૂપ પરમાત્માની સ્તુતિ છે. મકાર છે તે રન્નેગુણ છે તેમાથી જગતની ઉત્પત્તિ આદિનું સ્વરૂપ જુ એવું છે, તેથી એ ગુણેશનું બધાં શુભાશુભ કામમાં આદી પૂજન, સર્વ કાર્યની નિર્વિઘ્ન સિદ્ધિને અર્થે, થાય છે. આદિ અતે ગણેશનું મંગલ કરાય તેમાંજ ગુણો, પ્રકૃતિ, અને પરમાત્મા, સર્વ

આવી ગયું; અર્થાત્ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ શિવ, ગણેશ, દેવી સૂર્ય, આવી ગયાં. બ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચ રુદ્રશ્ચત્રેધાજાના ચદાજ્ઞયા ॥ ગુણત્રય વિમાગાત્સ ગુણેશદિતિ પપ્રથે ॥

ત્રિપુડ્ કરી વચમા ચાંલ્યો કરે છે તે પણ ઓંકારનીજ રેખા, અને ઉપર અર્ધમાત્રા બિદુરૂપ ચાલ્યો છે. મનુષ્ય તગેરે સર્વ ઔરૂપ ઓંકારમય આદૃતિવાળા છે. (હ્ર આ રીતે) ધ્યાન કરવાનું મસ્તક બિદુ છે. ઔ એજ ધ્યાનમય, જો તમસ રજસને નહીં છેડતા ઉચે સત્વગુણમાજ રહો તો બિદુરૂપ પુરૂષમા (ગુણેશમા) જતાં વાર નથી, (બુઓ આદૃતિ ૧, ૨, ૩)

અધઃ શૂન્યં તારકંચ ઉર્ધ્વ શૂન્યંતુ દંડકં ॥ કુંડલ્યં આદ્ય શૂન્યંચ સર્વ શૂન્યાર્ધ ચંદ્રકં ॥ ઉપલા જે ફાટાને શૂન્ય નીચે આવેલું છે (વચમાનું) તે તારક છે સત્વગુણની અણીથી-છેડાથી જોતા મૂળ શૂન્ય તે નીચેથી આવ્યું છે. કેમકે તે બિદુ શૂન્યમાથી નિકળીને તે ઉપર ગયો, તેથી શૂન્ય તે નીચેજ આવેલું છે. દડકના છેડાની ઉપરથી વચલું શૂન્ય છે, તે અર્ધ ડાના છેડા ઉપરનું શૂન્ય તે દડક છે. શૂન્યના મૂળમાથી નિકળી છે તે કુંડલ્યં. અને અર્ધચંદ્રિકા તે સર્વ શૂન્ય છે.

ત્રિદુ ચૈવ મહાશૂન્યં પ્રણવો વિશ્વતો મુખં ॥

અર્ધમાત્રા ઉપરનું બિદુ તે મહાશૂન્ય છે. એ રીતે ઔ છે તે વિશ્વનું મુખ છે.

તારકંચ ભવેત્ પૂર્વ
દંડકં પશ્ચિમા દિશા
કુંડલ્યં દક્ષિણં પ્રોક્તં
અર્ધચંદ્ર તથોત્તરં ॥

તાત્પર્ય કે, ઔકાર સર્વવ્યાપક સર્વરૂપ છે.

અકારો વાસુદેવશ્ચ ઉકારસ્તુ મહેશ્વરઃ ॥

મકાર સૂર્ય હત્યુક્તઃ શક્તિર્નાદાત્મિકામતા ॥

વિંદુરૂપો ગણેશ સ્યાત્ ઐકારઃ પંચદેવતા ॥

અકાર છે તે વાસુદેવ ભગવાન વિષ્ણુ છે. ઉકાર છે તે મહેશ્વર છે. મકારને સૂર્ય કહેા, અને નાદ-અર્ધમાત્રાને શક્તિ કહી. વિંદુરૂપે ગણેશ-ગુણેશ છે. એ રીતે ઐકાર છે તે પચાયતન દેવતારૂપે છે.

નિત્ય નૈમિત્તિક કાર્યોમા પચાયતન દેવતાનુ સ્મર્યું પૂજન થાય છે. ગ્રહ મખાદિ કર્મમા નિર્વિઘ્નતા સિદ્ધિ માટે ગણેશ પૂજન કરાય છે. સ્વસ્તિ વાચન કલશ સ્થાપનાદિમા પચાયતન પૂજન છે. અગ્નિનુ પૂજન છે તે વિષ્ણુનુજ છે. ૩૬ કલશ સ્થાપન થઇ ૩૬-શકરનુ પૂજન છે. સૂર્યાદિ નવ ગ્રહ દેવતાનું માતૃકા સ્થાપન તે શક્તિનું પૂજન છે. ઈશ્વરનુ પુજન થઇ રહે છે કે, સેવકગણુ વગેરે એટલે દશ દિગ્પાળોનું પૂજન થાય છે તેમાં તેને નૈવેદ્યમાં બાકળા આપે છે, અને દેવોને મેવો મીઠાઇ પકવાનનું નૈવેદ્ય ધરે છે. તાત્પર્ય કે, પચાયતન દેવની ઉપાસના ધરમાં વૈદિક છે.

છોકરાને છોકરાંનુ કામ પડે તેથી તેવા બાળકોને બોલાવવા, ભેગા થઇ રમવા, કે મળવા, તેનાં જોવડાં છોકરાં આવે. બધરાને માટે ઐરા આવે, વૃદ્ધને મળવા વૃદ્ધ આવે છે. તેમ, ઘટતી જરૂરીઆત પ્રસંગે, તેવા તેવા પ્રસંગને વેદ ઉપાડી લે છે. ત્રણના પ્રતિપાદનની જરૂર વખતે ત્રણનુ કરે, ચારની જરૂર પડે ત્યાં ચારનું કરે, (દેવી પુરાણમાં ચારનું કરેલુ છે.) પચમાત્રિક આમકારનું પ્રતિપાદન હોય ત્યારે તે અંગોસહિત (સાંગ) પૂર્ણ બ્રહ્મનુ પ્રતિપાદન જાણવું. ડોકાંની ઉપરનું એટલે, મસ્તકનું પ્રતિપાદન હોય તો, તેથી કાંઇ “ઘડ નથી” એમ સમજવાનું નથી, જરૂર જેટલો યથાર્થ ફાટો લે છે.

અ+ઉ=ઓ+મ=ઓમ+ — નાદ મળે છે ત્યારે ઓમ (ૐ) થાય છે. નાદ, એટલે, સ્વર-સુર-અવાજ-ધ્વનિ. જે કાનમાં આંગળી ધાલી સ્થિર થઈ શ્રવણ કરતાં નાદ સભળાય છે. તે ૐ સોહં, સોહ, થયા કરે છે, એ ક્રિયા થતીજ રહે છે.

જ્યારે ૐ એટલેથીજ (ખિદુ વગર) ઓ મ બોલાય છે તો ઉપર ખિંદુની શી જરૂર ? જે નાદનો ઉચ્ચાર કરો, તેવાણી વગર ન થાય. અને ખિદુરૂપ આત્મા જે વાણીનો પ્રકાશક-પ્રેરક છે તે, જો નહોતો તો કેાણુ બોલે ? એતન સત્તા વગર વાણી પ્રકાશી ન શકે-બોલી ન શકાય. તેથી તમે પોતેજ તે માથે અવ્યક્ત પ્રકૃતિની જોડ કહી, તેનાથી ત્રણ ગુણ. તમે કયા ગુણ પ્રાધાન્યમાં વરનો છો તે તમારેજ વિચારી લેવું. જુદા જુદા કર્મ સંસ્કારને લીધે તેવા તેવા ગુણવાળા હોવાથી તેને અનુસાર વર્તાય છે. ત્રણ ગુણ સહિત પ્રકૃતિને ખુલાવી નહી દો, ત્યાં સુધી તમે તરી નહિં શકો. માટે ચાર પથરા કુઆવી દો, તો તમે આત્મા-શેષ મુક્તજ છો-તરેલાજ છો. તમેગુણનો રજેગુણમાં, રજનો સત્વમાં અને સત્વનો પ્રકૃતિમાં લય કરો, અને પ્રકૃતિનો આત્મામાં લય કરો.

પુષ્પદંતાચાર્ય ગંધર્વે પાંચ દેવના મહિમ્ન લખ્યાં છે, તેઓ કહે છે કે,—

મણેશં ગાણેશા શિવમિતિ શૈવાશ્ચ વિદ્યુધાઃ
રવિ સૌરાઃ વિષ્ણુ પ્રથમ પુરુષં વિષ્ણુ ભજકાઃ ॥
વદંતે કે શાક્તાઃ જગદુદયમૂળાં પરશિવાઃ
ન જાતે કિં તસ્મૈ નમઃ ઇતિ તત્ પરબ્રહ્મ સકલં ॥

અર્થાત્—ગણેશના ભક્તો જેને ગણેશ કહે છે, શૈવો જેને શિવ કહે છે, સૂર્યના ભક્તો જેને રવિ (સૂર્ય) કહે છે, આદિ પુરુષ વિષ્ણુના ભક્તો જેને વિષ્ણુ (નારાયણ) કહે છે, કેટલાક

શક્તિ (દેવી)ના ભક્તો દેવીને જગતના મૂળરૂપ કહે છે, તેથી શુ છે તે હું નથી જાણતો, તે સર્વરૂપ પરબ્રહ્મને નમુ છું. -

ગુણો બધામાં જુદા જુદા ન્યૂનાધિક હોય છે, પણ પુરુષ પ્રકૃતિ જુદા નથી. (નિરાલભોપનિપત જુઓ). **બુદ્ધિરૂપા બ્રહ્મ શક્તિરેવ પ્રકૃતિઃ બ્રહ્મણઃ સકાશાત્ ॥** બ્રહ્મની સમીપમાં રહેનારી બુદ્ધિરૂપા બ્રહ્મની શક્તિ છે તેજ પ્રકૃતિ છે. શર્કરા રૂપે પુરુષ છે અને મિઠાસરૂપે પ્રકૃતિ છે, તે જુદા નહીં પડે. અભેદજ છે. મનુષ્યાકૃતિ ચીતરી. તેની લીટીઓ બધી બિદુઓજ છે, તેનો આકાર બધાયો. હવે તેમાંથી બિદુ ભાગ રહેવા દો, અને આકાર ભાગ કાઢી નાખો, કહો એમ બનશે કે ? કદી બનેજ નહીં. આકાર છે તે બિદુઓજ છે. આકાર તો કલ્પિત છે. મીઠાશ કાઢી લઈને શાંકર પાછી નહીં અપાય. **નાના વિધ જગત્ વૈચિત્ર્ય નિર્માણ સામાધ્યાત્ ॥** નાનાવિધ જગત વૈચિત્ર્યને રચનાના સામાર્થ્યવાળી તે પ્રકૃતિજ, તે પુરુષના બળ-વીર્યને ઝીલવાવાળી છે. બધા વિચારની જનની બુદ્ધિજ છે, તે મોહોરદાર છે. તે બુદ્ધિ બાઈ દરવાજે ખોલશે તો પ્રભુનું દર્શન થશે. અજ્ઞાન કમાડને ખોલવું છે. — બુદ્ધિનો પતિ પુરુષ (ગણેશ) છે. તેજ પુરુષ સાક્ષી એટલે શિવ છે. તેજ અતર્યામિ વિષ્ણુ છે. તેજ પુરુષ બુદ્ધિનો પ્રેરક (પ્રકાશક) હોવાથી સૂર્ય છે. અને પાચમી તે બુદ્ધિ પોતે શક્તિ.

ગુણ-ગુણનો પતિ ચિદાત્મા તેને ગણેશ કહે છે. તેઆત્મા. સાક્ષી-અસગ દ્રષ્ટા જ્ઞાતાતે, શિવ કહેવાય, તે આત્મા. અતર્યામિ સ્વરૂપ અંતરનો જ્ઞાતા વ્યાપક તે વિષ્ણુ, તેઆત્મા. બુદ્ધિનો પ્રકાશક-પ્રેરક સૂર્ય-તત્સવિતા નારાયણ, તે આત્મા. શક્તિથી શક્તિવાળો અભિન્ન છે, તે બુદ્ધિરૂપ શક્તિ ચિતિરૂપ, તે આત્મા.

ત્રણ ગુણરૂપ નળ છે. તે ત્રણે નળોમાં પાણી રહે છે. જળરૂપે પુરુષ-જ્ઞાન તત્ત્વરૂપ આત્મા છે. નળનો આકાર તે પ્રકૃતી છે. એકજ આત્મા દેવ છે તેજ પાંચ નામથી પંચાયતન દેવ કહેવાય છે. બીજું કોઈ જુદું નથી-જુદા જુદા પાંચ છે એવું નથી પુરુષ પ્રકૃતીમાંથી જેવા ત્રણ ગુણ થયા, તેવી તેની ત્રણ શક્તિ પણ થઈ. (જુઓ આકૃતિ ૪ થી.)

સ્વાભાવિકી જ્ઞાન બલ ક્રિયાચ ॥

એ ત્રણ ગુણી (ગુણોની શક્તિ)ના ત્રણ ગુણ સ્વભાવ કહ્યા. જ્ઞાન, બળ, ક્રિયા. એ રીતે સત્ત્વગુણી વિષ્ણુ સાથે, રાજસી પ્રકૃતિ લક્ષ્મીનો સબધ કરાવ્યો રજ્જેગુણી બ્રહ્મા સાથે, તમેગુણવાળી શક્તિ સાવિત્રીનો સબધ કરાવ્યો. જે એ શક્તિ તમેગુણવાળી નહીં હોય તો ગર્ભ ધારણ નહીં કરી શકે. તેમ લક્ષ્મી રજ્જેગુણ વાળી છે, ને વિષ્ણુ સાત્વિક છે. એની મર્યાદા ભેગી ન થાય તો શાંતિ ન થાય. લક્ષ્મીથી રજ્જે ગુણ પ્રકાશે (માન, મોટાઈ, ગર્વ. મદ વગેરે.) અને રૂદ્ર (શિવ) કેવળ સાત્વિક છે, છતાં સંહાર ક્રિયાના કામને લીધે તમે ગુણવાળા કહે છે, તેથી મહાદેવ મહા ક્રોધી છે, અને પાર્વતી કેવળ સાત્વિક છે, એવા તમે ગુણમાં વીર્ય નહીં. તે યોગી છે અને પાર્વતી સાત્વિક છે, તેથી એને સતતિ હોયજ નહીં.

એ રીતે ત્રણ ગુણો, તેઓની શક્તિ-પત્નિઓ, અને તેઓના સ્વભાવ ગુણ જે જ્ઞાન, બળ, ક્રિયા, તે કહ્યું. એ બધી અપંચીકૃત સ્પષ્ટિ કહી. એમાં પંચ ભૂતોનાં બીજ, સુષુપ્તિવત્ છે. સ્થૂળભૂતો નથી.

ગુણ પ્રકૃતિ છે તે ઉત્પત્તિ સ્થિતી લય કર્યા કરે છે. અને પુરુષ-સાક્ષીરૂપે જોયા કરે છે. વાસ્તવે તો કોઈ કાંઈ થતું, પાળતું, જતું, કે મરતું નથી. એક બિદુરૂપ પરમતત્ત્વજ-સત્ય-કાયમ અખંડ છે. પરંતુ જ્યાં સુધી બ્રહ્મરૂપે સ્થિતી થાય નહિં ત્યાં સુધી

શાસ્ત્ર પુરાણો સત ગુરુ પુનઃ સયમાદિ સાચાં છે. બ્રહ્મરૂપે-સ્વરૂપે નિરાવર્ણુ અખડ દ્રષ્ટિ સ્થિતી થયા પછી તમારે તેની જરૂર ન જણાશે ત્યારે તમારા છોકરાંને તેની જરૂર છે તેથી ભલે તમને તે ખોટા-નકામા થયા હોય પરંતુ તેમ ખોટાં કહેતા પાલવે તેમ નથી, ગળ-થુથીની હવે તમે દાળ ભાત રોટલી શાક ખાનારને જરૂર નથી, પણ તમારાં છોકરાંને તેની જરૂર છે. તમે બ્રહ્મરૂપે-સ્વરૂપે સ્થિત થતાં તમારા કર્મ છુટશે, પણ બીજા પુત્રો શિષ્યો જિજ્ઞાસુઓ વગેરેને નિષ્કામ કર્મ જપ તપ ધ્યાન સયમાદિની જરૂર છે. શા માટે? તમારા જેવાં જ્ઞાની-અનુભવી-સ્વરૂપસ્થિતીવાળા થવાને સાઈ. આપણે પગથીઆં ચઢી માળઉપર જઈ સુખ શૈયામાં સુતા, માટે શું સીદી-દાદરને ભાગી તોડી ફેંકી દેવા કે? ચઢી આવવાની ઇચ્છા વાળા બીજા માટે રહેવા દેવાની જરૂર છે.

બિદુ છે તેજ લીટી રૂપે છે. તેજ મનુષ્ય પશુપક્ષી પર્વત વગેરેની ચિત્રેલી આદૃતિ રૂપે છે. તેમ, પરમાત્મા પુરૂષ છે તેજ અર્ધમાત્રા (પ્રકૃતિ) રૂપે છે, તેજ ત્રણ ગુણો, તેની પત્નિ (શિક્તઓ) રૂપે છે. તેજ આ દૃશ્ય જગતરૂપે છે. વિસ્તાર વિલાસ છે તે ઉદ્ભવના કાળનો છે. એક સૂર્ય છે છતાં કરોડો-અનંત કીર્ણુ રૂપે વિસ્તરેલો ભાસે છે, તેમ, અનેક રૂપે પણ બ્રહ્મનુંજ પ્રતિપાદન છે. એકથી કહેતા અનંત સુધી તેજ પરમાત્મા છે.

કરોળાઓ પોતાનાં મુખમાંથી તંતુઓના તાર લાંબા મોટા નાના આડા અવળા પ્રસારે છે, ને પાછો ગળી જાય છે, ત્યારે એકલો રહે છે. તે બધું ક્યાં ગળી જાય છે તે સમજતુ નથી. તે કરોળાઓની જાળમાં અનેક જીવ માખી મચ્છરાદિ ફસાઈ જાય છે પણ વાઘ સિંહ હાથી જેવા કાંઈ તેમાં ફસાતા નથી. તેમ સખલ બ્રહ્મ-સગુણ પરમાત્માની માયાની જાળમાં આ જગતના પામર વીપરી અનેક જીવો ફસાય છે, જીવન્મુક્ત યોગી જ્ઞાની સંતો

ભડો નેવા સિંહ વ્યાધ હાથી અશ્વાદિ સ્થાનાપન્ન મહાપુરુષો (ધૃવર કોટીના અક્ષવિતુમ્નિ) ઇસાતા નથી. તેઓ ભલે કદાપિ સ્ત્રી પુત્રાદિ ઉપાધિમાં રમતા દેખાય છે. છતાં અનાસક્ત હોવાથી અસંગ રહી મોહમાં સપડાઈ પકડાતા નથી.

એ રીતે અપચીકૃત ઇશ્વરી સ્ત્રિ કહી હવે પચીકૃત અથવા જીવ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વિશે કહેવાય છે.

સર્વૈક્ષત=તે જોતો હવો- કોને જોતો હવો ? પ્રકૃતિને. તે પરમાત્માની સ્તુતિ કરાઈ છે કે, **ત્વમીશ્વરાણાં પરમંચૈશ્વરં ત્વં દેવતાનાં પરમંચૈવતં ॥ પતિં પતીનાં પરમં પુરસ્તાત્ ત્વામીશ મીઢે પ્રણતોસ્મિનાથ.**

ગુણો, પ્રકૃતિ, પુરુષ, એ કાળના બાધમાં નથી, તેથી તે ઇશ્વર સ્ત્રિ. જીવ, ગુણો, અને પ્રકૃતિ વગેરે સર્વનો ઇશ હોવાથી આત્માને ગુણેશ કહ્યો. રજ્જે ગુણને તામસી પ્રકૃતિ (ગુણી-સ્ત્રી) સાથે સંબંધ (લગ્ન) કરાવ્યું. લુગડાં બદલ્યા. રજ્જે ગુણનું રાજસી પ્રકૃતિ જોડે લગ્ન નહીં કરાવ્યું. આલ્મણ ગમે તે દેશનો અને ગમે તે ગોત્રનો હોય પણ આલ્મણજ છે. દરેકના ગોત્ર તો જુદા હોયજ. એકજ કુળ-ગોત્રમાં કન્યા અપાય લેવાય નહીં, તેથી લુગડા બદલ્યા. સપ્ત રૂપિના સાત ગોત્રનો વંશ ચાલ્યો છે. તે એક ગોત્રવાળો બીજાં ગોત્રવાળાને કન્યા આપે છે. પરંતુ તે મૂળ સાત ભાઈઓ એક બાપના તો ખરાને, પરંતુ ગોત્ર બદલાયું એટલે બસ છે. બાલેજને કન્યા અપાય તેનું એજ કારણકે બીજાં ગોત્રનો છે. રજ્જે ગુણે તામસી પ્રકૃતિ સાથે સંબંધ કરવાથી ભાવ બદલ્યો. **ૐ નિર્ગુણ્ય તેજ જ્ઞં સગુણ્ય પરમાત્મા યદ્ય ખેઠા યયા તેજે પૈકોઠું બહુસ્યામ્** એવો સકલ્પ કીધો એ **ૐ** પુરુષમાં ઉત્થાન થયું. સ્ત્રિ રચવાનો કાળ પ્રતિત થયો.

एकः
निर्गुणः.

अहं
सगुणः.
उत्थान
स्रष्टि रस-
वानो कालः.

बहुस्याम
गुणो (त्रय)
(स्रष्टि-ज्व)

તે સગુણનો (એકોહં માનો) સંકલ્પરૂપ અહંગુપ્ત છે. તે કારણરૂપ બીજ છે. તે અહ, રન્નેગુણ અને તામસી પ્રકૃતિમાં ઉતરી આવતાં અહકાર થયો, એટલે અહ સ્પષ્ટ થયો, ખુલ્લો પડ્યો. "હું જ કરું છું" એ ભાવવાળો થયો. તે અહકારમાંથી આકાશ થયું, આકાશમાંથી વાયુ, વાયુથી અગ્નિ, અગ્નિથી જળ, જળથી પૃથ્વી, પૃથ્વીથી ઓષધી, ઓષધીથી અન્ન, અન્નથી રેત (શુક) રેતથી પુરુષ. સપ્ત પુરુષ ॥ તેજ તે ઊપરમાત્મા પુરુષ(આ પુરુષ) છે. સોહં અહંસ. તે જે મૂળ ગુપ્ત અહ છે. તેજ આ હું છું; જે આ અહ (હું છું) તેજ તે મૂળ અહ (સ.) છે. સગુણ બ્રહ્મ-ગુણેશ (પ્રથમ ઘર) તે નિમિત્ત કારણ છે, અને આ રન્નેગુણ તામસી પ્રકૃતિ એટલે બ્રહ્મા સાવિત્રીથી થયેલો સ્પષ્ટ અહકાર છે તે ઉપાદાન કારણ છે. તેથી ત્રીજો પુરુષ આ જીવ થયો. તે અહં છે તે એક સરખી રીતે અહં છે. તેજ તે છે.

પૃથ્વી, જળ, અને અગ્નિ એ ત્રણ દ્રવ્ય અને જડ છે. નાદ છે તે વાયુ, અને બિંદુ છે તે આકાશ. માટે એમ પણ કહ્યું છે કે, આકાશ શરીરેં બ્રહ્મ આકાશ છે તે બ્રહ્મનું શરીર છે. પ્રકૃતિનું શરીર વાયુ. સત્વગુણનું શરીર અગ્નિ, રન્નેગુણનું જળ, અને તમોગુણનું શરીર પૃથ્વી. આકાશાદિ પાંચ ભૂતો, એ કાર્ય; અને પુરુષ પ્રકૃતિ સાથે ત્રણ ગુણો મળી પાંચ છે તે કારણ. અથવા ઇશ્વર કારણ અને જીવકાર્ય. કારણરૂપ જ કાર્ય હોય છે તેથી ઐક્યતા સિદ્ધ છે. તે કાર્ય કેવી રીતે પચાપતન દેવ છે તે

કહે છે. આકાશ છે તે ગુણેશ અથવા ગણેશ છે. વાયુ છે તે શિવ છે, તેજ (અગ્નિ) છે તે વિષ્ણુ, જળ છે તે સૂર્ય, અને પૃથ્વી તત્વ છે તે શક્તિ છે. આ શરીર પચભૂતનું કાર્ય છે તેજ પચાયતન દેવમય છે. તે એકજ પરમાત્મા પંચનામથી સિદ્ધ છે. અર્થાત્ અદ્વૈતજ સિદ્ધ છે.

સદાચરણ છે તે દુરાચરણથી પર-શ્રેષ્ઠ છે તે સદાચરણથી શ્રેષ્ઠ કર્મ ઉપાસના. તે કર્મ ઉપાસનાથી ઉચ્ચતર (શ્રેષ્ઠ) બોધ-જ્ઞાન છે. તે જ્ઞાનથી ઉચ્ચતર અનુભવ, એટલે જે જ્ઞાન થાય તેનો સ્વત. અનુભવ લેવાય તે. તેનાથી શ્રેષ્ઠ જીવનમુક્ત સ્થિતિમાં રહેવાય (અવશેષ પ્રારબ્ધનો લય કરતા જમને) તે. તેનાથી શ્રેષ્ઠ વિદેહ મુક્ત સ્થિતિ એટલે બોધ (બીજને) કરવાથી પણ ઉપરામતા થઈ જવી તે છે. સાંભળીને જાણ્યું તે જ્ઞાન (તત્ત્વમસિ). અને તેને અનુભવમાં લઈ વર્તનમાં મુકવું તે વિજ્ઞાન છે.

અજર એવો એ બ્રહ્મ વિદ્યારૂપ અજરામર રસ છે તે અધિકાર વગર જરતો-પચી શકતો નથી, માટે પ્રથમ તેના અધિકારી થવાની જરૂર છે. સાં દ્રષ્ટાંત કહે છે.

એક રાજા ફરવા નિકળેલો. તેણે એક રાવણીઆની છોકરીને જાહ રૂપવતી જોઈ તેને કાંચકી મગાવી રાણી બનાવી દીધી. તેને મોટો મેહેલ, દાસીઓ, વસ્ત્રાભૂષણો આપ્યાં. રાજા સુનાં રૂપાના થાળમાં અનેક પદ્માન્ન શાક ભાજી રાચતાં અથાણાં પાપડ સેવ ભજ્યાં વગેરે ભોજન આવે છે. આગળ પાછળ પાંખા નાખનારી દાસીઓ હાજર રહે છે. આ બધો કાઠ જોઈને તે રાણીનાં મનમાં ચિતાએ પ્રવેશ કાઢ્યો કે, આ કેદખાનામાં ક્યાં આવી પડી. કારણ કે ઘેર ઘેર સ્વડી દુકડો દુકડો ખાવાની ટેવ પડેલી તેને સ્વતંત્રતાથી નિરાંતે એક ઉત્તમ મહેલમાં ખેંસી અમૃત જેવું ભોજન

શી રીતે રૂચે ? નહિંજ. રાજા આવી તેને દ્રવ્યના, રત્ન સુવર્ણાદિના ભંડાર જતાવે, લશ્કર સેનાપતિ કોરટો નાટકો જતાવે, પણ તેમાં તેને પ્રીતિ થતી નથી. તેથી પંદર દહાડામાં તો સુકાઈ ગઈ. રાજાને આશ્ચર્ય થયું. દાસીઓ પણ બહુ વિચારમાં પડી ગઈ. રાજાએ વધે દાક્તરોની દવા કરી, પુછપાછ તજવીજ કરી. એક વિદ્વાન સાધુ વૈદે પુછી પાકી તજવીજ કરી રાજાને કહ્યું કે રાજાજી ! તમે વગર વિચારે પગલું ભર્યું છે. રાવળીઆની છોકરી દુકડા ખાનારીને અમૃત ભોજન નહીં રૂચે. (રૂપમાં મોહ પામેલો અથ વળીને પણ જે ક્ષત્રાણી લાવતે તો કાવતે.) રાજાએ દાસીને કહ્યું કે, એને પુષ્ટિ પાડાવેતો તું જે માગે તે ધનાઢ આપીશ. દાસી ચતુર હતી તેણે મેહલમાં ગોખલે ગોખલે અને દરેક તાકામાં જુવાર ખાજરી મકાઈ ઘણાં વગેરેના રોટલાના દુકડા કરીને મુક્યા, તે મેહલમાં રાણીને રાખી. તે રાણીએ પેલા દુકડા દીઠા. રોજ તે ફરતી હરતી તે દુકડા ખાતી જાય. તેથી પંદર દહાડામાં મસ્ત પુષ્ટ બની તાત્પર્ય કે, અનેક જન્માંતરોથી વિષયાસક્તિને લીધે પામર વિષયી બની રહેલાને વિવેક વૈરાગ્ય સાધન સપન્ન યાત્રીનું અનુભવામૃત ભોજન રૂચતું નથી. તારક જ્ઞાનભંડારમાં તેને પ્રેમ (મોહ) થતો નથી. પામરને અહમ્મજાન નથી લાવતું. તેવાને તો ગરૂડ પુરાણાદિનો બોધજ રૂચે. Primary Education. પ્રાથમિક શિક્ષણના અધિકારીને B. A. M. A. નું શિક્ષણ વ્યર્થ છે. તેના ઉપદેશક પુરાણીઓજ ઠીક પડે; અને કાર્તિકેષી માંસના લોભા પર કાગડા તાકી રહે છે તે વિષયી લોક છે, તેવાના બોધક શાસ્ત્રી વગેરે છે. ખરા અધિકારી મુમુક્ષુઓજ આવાં ઉત્તમ અતિમ જ્ઞાનનાં શિક્ષણની કોલેજમાં ઔચીત્ર અભિનિષ્ઠ સત્પુરુષરૂપ પ્રોફેસર (જ્ઞાનદાતા સદ્ગુરુ સતો) પાસે આવે છે,

બોધ કરવામાં ત્રણ દોષ નડે છે. લોકોના સહવાસમાં આવ્યાથી

સારો નહારો કહેવાય, બીજું, અનેક પદાર્થ, ભોજન વગેરેના મોહની સાથે લોકની સાથે ઘાડા પ્રસંગથી મોહ્યસ્ત થવાનો ભય રહે છે. અને ત્રીજો દોષ, વાદવિવાદ કરવાના પ્રસંગનો સંભવ આવે છે. તેથીજ કોઈ વિદેહમુક્ત જેવા પુરુષ બોધની પણ જરૂર નહીં જોઈને બોધ કરવાથી પણ ઉપરામ થઈને અસંગપણે એકાંતમાં પડ્યા રહે છે. સારા જન્યત જનો પણ ઓળખી-જાણી શકે નહીં, એવા બીજા જેવા થઈને ગમે તે ખુણે પડ્યા રહે છે. એવા જડભરત હતા તે રહુગણુ રાગને મળી આવેલા, તે વિષે ઇતિહાસ ભાગવતાદિમાં સુપ્રસિદ્ધ છે.*

રજોગુણથી કામવિકાર થાય, તેને તામસી પ્રકૃતિ (ત્વી) વગર બીજી કોઈ ધારણ કરી શકે નહીં તેથી એ રજોગુણ મુખ્ય,

* હાલમાં (આજકાલ) પણ વૈરાગ્યપૂર્ણ જ્ઞાનમૂર્તિ જ્ઞાત્રિય બ્ર. પૂજ્ય મહાત્મા શ્રીમત્ સ્વામિ પ્રકાશાનંદજી છે, જેને લોકો ગોદડિયા ખાવા કહે છે, અને જેઓ હાલ શ્રી. બ્ર. પૂજ્ય મહાત્મા શ્રીયુત લલ્લુભાઈ ગોવર્ધનદાસના સહવાસ સત્સંગ ઉપદેશ અને કૃપાપ્રસાદથી પોતાના ઉત્કૃષ્ટ ઉચ્ચ દૈવી ભવતારક સંસ્કારોના પ્રાપ્ત્ય પ્રભાવે સ્વપુરુષાર્થ કરીને, એવી અવધૂત દશામાં, જામનગર રાજકોટ કાઠિઆવાડ વગેરેની સ્મશાનભૂમિમાં એકાકી વિચરે છે, તેઓશ્રીની અતીવ શ્રદ્ધાયુક્ત પ્રેમપૂર્ણ ગુરુભક્તિ માટે, તથા દ્રઢ અપરોક્ષ બ્રહ્માત્મૈય જ્ઞાનમય સ્થિતિમાં વિચરતા હુવા જીવન્મુક્તિનું અનુભવામૃત સુખાસ્વાદન કરી રહ્યા છે તેને માટે તેમને અતીવ ધન્યવાદ અર્પિને, તેમને તથા એવા બીજા આ જૂમડળ ઉપર જેઓ હાલ હશે તેઓ, પૂર્વે જે થઈ ગયા તે, અને અતઃપર થશે તે, સર્વને પોડપોપચાર યુક્ત પૂજન અર્ચન વંદનરૂપે, લેખક, સવિનય સપ્રેમ, સાષ્ટાંગ પ્રણતિ પરપરા (પ્રણામ પકિત) પુનઃ પુનઃ અર્પિ પોતાને કૃતાર્થ થયેલો સમજે છે. તથાસ્તુ હરિઃૐ

અને તેમાં ગૌણપણે સત્વ અને તમ છે. તે મુખ્ય રજમાંથી ગૌણ તમ પ્રકટે છે.

પુરૂષના ચાર પાદ છે તેવા પ્રકૃતિના પણ ચાર પાદ છે. સ્વાભાવિકી (મૂળપાદ), જ્ઞાન, બળ, અને ક્રિયા. પંચભૂતની સ્રષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવામાં ક્રિયાત્મિકા શક્તિ અને જે ગૌણપણે રહેલો છે તે તમોગુણ, એ બેભેગાં થાય છે કે તેનાથી આકાશ થાય છે. અર્થાત્, રજોગુણમાનો ગૌણ તમ, તથા તામસી પ્રકૃતિનો મુખ્ય તમસ્ ભાગ મળીને, તે બેના સંયોગથી આકાશાદિ પાંચ થાય છે. રજમાનો મુખ્ય રજ+અલાભિકા શક્તિ સંબંધથી કર્મેન્દ્રિયનાં ડાળાં ફુટે-થાય છે.*

મૂળ પુરૂષ અને પ્રકૃતિ તથા ત્રણ ગુણ, એ પાંચ રૂપ થઈ છે, તે અપંચીકૃત છે, તેમાંથી ડાળાં ફુટે છે. તે બધાંમાં મુખ્ય ગુણો (પુરૂષ, પ્રકૃતિ, ત્રણ ગુણો બધું) ચાલ્યા આવે છે. રજોગુણમાનો ગૌણ સત્વ અને જ્ઞાનાત્મિકા શક્તિના સંબંધથી જ્ઞાનેન્દ્રિયો થાય છે. જે ઇન્દ્રિયી જ્ઞાન થાય-સારું નહીં જાણવામાં આવે તે જ્ઞાનેન્દ્રી છે. તે શ્રાવ, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, ત્વચા, શ્રુત્ત્વા. એ રીતે રજોગુણના મુખ્ય રજ અને ગૌણ રહેલા સત્વતમ, એ ત્રણ ગુણો ખુલ્લા થયા.

બધી સ્રષ્ટિનું મૂળ જે પ્રકૃતિ છે તે, કાંઈ નહિ-મિથ્યા-કલ્પિત છે, તો તેનાથી થયેલું બધુંજ કલ્પિત જાણવું. જેમ એક વંઝા પુત્રને બાર હજાર પુત્ર અને પંદર હજાર પુત્રીઓ હતાં. તે દરેકને દસ દસ હજાર પ્રજા હતી. એ વાતના જેવું છે. તે મૂળજ નથી તો વિસ્તાર બધો શબ્દ માત્રજ છે. બધું પ્રકૃતિમય છે તો શરીર પણ પ્રકૃતિમય છે, તેમાં બિદુરૂપ આત્મા સત્ય છે, બીજું બધું કલ્પિત છે. શરીર કલ્પિત (મિથ્યા) તો સુખ દુઃખ, રાગ દ્વેષ

* વાક પાણી, પાદ, પાયુ, અને ઉપરથ, એ પાંચ કર્મેન્દ્રિયી કર્મ થાય છે.

માન અપમાન, સ્તુતિ નિદા, ગાડી વાડી લાડી માડી સાડી પાડી
ઝાડી અંબાડી વગેરે સઘળું કલ્પિત-મિથ્યા છે. એક મીડુ છે તે
ઉપર બીજાં અનેક મીડાં ચઢાવે તો પણ તે કશું નહિ—ગપ.
પંચભૂતો માંહેના સત્વાંશ ભાગથી અતઃકરણ થયાં.

શરીરમાં ૩૨ ત્રિપુટીઓ છે, એટલે ૩૨+૩=૯૬ તે દર્શાવવાને
૯૬ તારની જનોઈ થાય છે અને બિંદુ પુરુષરૂપ આત્મા એકજ
(શરીરમાં) છે તે સૂચક એક બ્રહ્મગાંઠ છે.

પાંચ પાંચના જુમખા—ટોળાં—પાંચ ભૂત, કર્મેન્દ્રિય પચ,
જ્ઞાનેન્દ્રિય પચ, પ્રાણપંચ, ચતુષ્ટય અતઃકરણ, મળી ૨૪+૫ચીસમી
પ્રકૃતિ; એ પચીકરણ, અને છવીસમો જીવ (ભોક્તા). પાંચ વિષયો
છે તે ભોગ્ય પદાર્થ હોવાથી નથી ગણ્યા.

અંતઃકરણમાં તે આત્મતત્વરૂપ બ્રહ્મ પુરુષનું (ત્હાંનું) પ્રતિબિંબ
છે તે તૂંજ ખોટી રીતે હુપાયું માની બેઠેલો જીવ, અથવા શિષ્ય
છે, તેજ તું જીવે જીવે તો તત્સત્ ગુરુ-શિવ તૂંજ પોતે છે.

દોરીમાં સર્પનું મિથ્યા ભાન થાય છે તેજ રીતે બ્રહ્મમાં
જગતનું મિથ્યાભાન થાય છે. અર્થાત્, દેહ સુધી બધું જગત
વિવર્ત છે, એટલે નથી છતાં ભાસે છે તેથી મિથ્યા છે, તો
પછી સાક્ષી કોનો? શું મિથ્યાનો સાક્ષી, એટલે 'શું' ખોટા
કલ્પનાના પુત્રનો બાપ? શું ચિત્રામણની પુતળીનો ધણી? એમ
જોઈ વિચારી શિષ્ય—જીવ છે તે સદગુરુને કહે છે કે, સાક્ષી છે
એમ ઉપદેશને બધું જગત ઉડાવ્યું. પછી નિર્ગુણ કહીને સાક્ષીત્વ
ઉડાવ્યું. ત્યારે જગત રવખાદિ અવસ્થાઓ કોની? ગુરુ કહે છે કે
એ જગત્તાદિ ત્રણ અવસ્થા જીવની છે, અને મહા કારણરૂપ
તુર્યા અવસ્થા જે ચોથી છે તે ઇશ્વરની છે. પણ તું તો તે તુર્યાથી
પણ અતીત છે. તું જીવ ઇશ્વર કશું નથી. તુર્ય—મહાકારણ દેહ
પણ કલ્પિત છે અને તેનું ઇશ્વર નામ પણ કલ્પિત છે. ચાર

શરીર અને ચાર અવસ્થાથી પર-અસંગ તું છે. તું સૌનો સુકાની છે.

સત્વગુણથી ભુક્તિ, રાજસથી યુક્તિ, અને તામસથી ભુક્તિ. દોરડીમા ભાસેલો બ્રાંતીનો સર્પ કરડેજ નહિ, નિરાંતે સ્વસ્થ રહેા. મનરૂપી તમારૂં હડખાયલું કુતરજ તમને કરડે છે. જગત નથી તમેજ પૂર્ણ એકલા અખડ ચિદાકાશરૂપ છો, એમ તમે દ્રઢ અપરોક્ષ કરો તો ભય છેજ નહીં. મનને કાગળનું પુતળું બાણી મસ્ત રહેા. જેના ભાગ નહીં પડી શકે એવું અવ્યય જગતરૂપ અશ્વત્થ વૃક્ષ છે, તેનું મૂળ ઉચે છે. **उर्ध्वं मूलमधः शाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययं गीता ૧૫-૧**

ઇશ્વર અને જીવ, બેહુ માયા-પ્રકૃતિથી થાય છે. શુદ્ધ વિદ્યા માયામાં જે મૂળ પુરૂષ પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ છે તે ઇશ્વર, અને મલીન એટલે અવિદ્યા માયામાં તેજ પુરૂષનું પ્રતિબિંબ છે તે જીવ. આપણી જીવ સ્રષ્ટિ છે તે મનોભય છે, તેથીજ મન શબ્દ ઉપરથી માનસ (માણસ) કહેવાય છે.

મૂળ પ્રકૃતિ-મૂળ માયા તે બુદ્ધિરૂપા બ્રહ્મશક્તિ છે. તે એક લક્ષણબાળી હોવાથી બુદ્ધિ કહેવાય છે. પરમેશ્વરના અસ્તિત્વનો સ્વિકાર (ગ્રહણ) કરે, તે બુદ્ધિ. એ નિશ્ચયાત્મિકા જ્ઞાનવાળી છે. એ બુદ્ધિ નામની પ્રકૃતિ છે તે, નીચે ઉતરીને સ્રષ્ટિ રચવાના ક્રમનો આરંભ કરે છે ત્યારે તેના બે ફાંટા (શાખા-ભાગ) થાય છે. પ્રથમની મૂળ છે તે સ્થિર સ્વરૂપમા છે તેથી ઇશ્વર રૂપે બાણીએ છીએ. સ્થિર હતી તે નીચે ઉતરવાથી ચંચળતા પ્રાપ્ત ગાલમડોલ થઇ, તેથી સકલ્પ - વિકલ્પાત્મક મનરૂપે થઇ. (ગાડ ચીતર્યું છે તેમાં જીઓ, તે મૂળ પ્રકૃતિરૂપે રહેલી બુદ્ધિ નીચે મન સગ્રાથી લખી બતાવી છે. “ છે કે નથી, ” એવી સકલ્પ વિકલ્પાત્મક-સંશયાત્મક ભાવના મનની છે. નીચે આવતાં બુદ્ધિની એવી ચંચળ સ્થિતિ થઇતે તે “ મન ” નામથી કહેવાઇ, એ મન પંચબૂતની સાથે

નેડાયું તેથી પાંચ પ્રકારની અવસ્થાવાળુ થઇ જાય છે. તે પાંચ અવસ્થા કહે છે. ક્ષિપ્ત, મૂઢ, વિક્ષિપ્ત, એકાગ્ર, અને નિરૂદ્ધ. એ રીતે ચિત્ત સુધી આવતાં મનની પાંચ અવસ્થા થાય છે. તેનાથી અધિક નીચે ઉતરી આવતાં અહંકાર (હુ હુ હુ હુ) થઇ ગયું. એ મૂળ જો અહં હુ તે (**एकोहं बहु स्याम्**) જીવ કોટીમાં નીચે ઉતરી આવતાં ઝાડની ટોચે (અહ) ખુલ્લો થાય છે. ચારેમાં એટલે, મન ખુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર અથવા સમગ્ર બ્રહ્મથી ખાંડીને જીવ કોટીની ટોચ સુધીમાં. વસ્તુ તો એકજ અહંની છે; પણ તે અહંકાર સુધી આવતાં ખુલ્લો પડી નિકળે છે. (જીવો આકૃતિ પ.)

સચ્ચિદાનંદ નિરાકાર નિર્ગુણ પરબ્રહ્મ માટે સ શબ્દ વાપરવા વેદમાં કહેલુ છે. **सः** નામ રૂપ રહિત તે અખંડ ચિદાનંદ ધનતત્વ. **इन्द्रियेभ्यः पराह्यर्था, अर्थेभ्यश्च परंमनः ॥** **मनसस्तुपरा बुद्धि र्योबुद्ध्येः परतस्तुसः ॥** (ગીતા) **बुद्धेरात्मा महान्पर :** **॥ साक्षाष्टासा परागति॥ सोहं हंसः ॥** વગેરે **ॐ** છે તેજ **सः** છે. તેમાં પ્રકૃતિરૂપી અહં ખીજ ઉમેરાતા **सः** અહં (સોહં) થાય છે. તેથીજ **ॐ** સોહં ત્યાં બોલાય છે. તે સોહં નીચે ઉતરતાં તુરીયપદમાં **शिवोहं** થાય છે. સગુણ બ્રહ્મ છે તે **सः** અને તે પ્રકૃતિમાં **सोहं** અને ધમ્વરમાં **शिवोहं** થાય છે. અને છેક નીચે ઉતરી અહંકારમાં (જીવોનાં ત્રણ પદમાં—(મન, ચિત્ત, અહંકારમાં) **जीवोहं** થાય છે (દિહમાં અહંભત્વ કરવાથી.)

सोहं કહે છે તો પોતાનાજ સ્વરૂપને કહે છે. હું કોણ હું તેની બ્રાંતિ થવા નહિં પામે માટે **सः** તે હું હું, એવું જ્ઞાન જન્યત રાખવાને **सोहं** (પોતાનાજ નિજરૂપને) કહે છે. **शिवोहं** કહે છે તો સાક્ષીરૂપ થયો. અને શરીર જગતના મોહથી બ્રમિત થઇને, પોતાનું જ્ઞાન બુદ્ધતાં, જીવ હું એમ કહેતાં ઉલટાઇ ગયો—

ઊંઘો-પડયો-ભુલ્યો-રવડયો-ગમડયો. પણ અહ્મસ્વરૂપ છે તેજ
 જીવોહં થાય છે. વૃક્ષનુ વચ્ચનુ થડ સીધું છે. ઐ સગુણુ અહ્મથી
 અહકાર સુધી સીધી લીટી એક થડ છે. અપચીકૃત સ્થિતિ છે તે
 ઇશ્વરની અને પચીકૃત છે તે જીવની છે. જીવનું ઉપાસ્ય તેજ
 સગુણુ-નિર્ગુણુ અહ્મ (સત્ઃ) છે. ઇશ્વરો-ત્રણુ ગુણુ ઉપાસ્ય નથી.
 તે ત્રણુ ઇશ્વર માયા ઉપાધિવાળા હોવાથી મોક્ષને માટે ઉપાસ્ય
 નથી. (તે ક્રમ કૈવલ્ય મોક્ષ ઇચ્છનાર નિરિચ્છ એવા ઉત્તમ અધિકારી
 માટે એમ કહ્યું છે.) પણ બીજા જેઓને માધીક વૈભવ, સ્વર્ગ
 વધકુંડાદિની ઇચ્છા છે તેઓને માટે તો તે ઇશ્વરોની ઉપાસના
 અવશ્ય કર્તવ્ય છેજ. ત્રણુ ગુણો પ્રકૃતિના હોવાથી માત્ર કૈવલ્ય
 પરમપદમાં અભેદત્વે સ્થિતિ ઇચ્છે છે એવા અંતિમ મોક્ષાર્થીને
 માટે તે ઉપાસના જરૂરની નથી, છતાં સમજીને મોજ ખાતર કરે
 તો પોતે પોતાનીજ કરે છે તેમાં કોઇ તકરાર નથી. જે જે કર્મ
 કરે છે તેનાં ફળ તે ઇશ્વર આપે છે. તેમનો પણ કાળ માન્યો છે.
 ચાર યુગની હગ્ગર ચોકડી થાય ત્યારે અહ્માનો એક દીવસ
 તેવીજ રાત્રી, તેવા ૩૦ દીવસનો માસ, બાર માસનુ વર્ષ, એવા
 ૧૦૦ વર્ષનું અહ્માનું આયુષ્ય. અહ્માથી વિષ્ણુલોક ઉચ્ચતર છે.
 (સત્વગુણુ ઉચ્ચો હોવાથી) તેથી અહ્મા કરતાં વિષ્ણુનો કાળ-આયુ
 સોગણુ વધારે. તે સત્વથી તમ છે તે પર છે. મૂળ પ્રકૃતિ ભાગનો
 અંધકાર છે. તમોગુણથી સ્થિતિ, એ, તમ છે તે પ્રકૃતિનો મૂળ
 ગુણ છે અને તમ+સત્વ, એ ભેગી થવાથી રજોગુણ થાય છે. તે
 તમોગુણવાળા મહાદેવનો કાળ વિષ્ણુથી પણ ૧૦૦ ગણો અધિક
 છે. એ ત્રણુ ગુણુ અને ચોથો જીવ સાથે ચારેનો લય પ્રકૃતિમાં,
 અને પ્રકૃતિનો પુરૂષમાં લય. પુરૂષ પરમાત્માની સ્વયં પ્રકાશતા સારી
 રીતે પ્રકાશે ત્યારે પ્રકૃતિનો પણ વિલય થાય. ઉપાસના કાળે
 સગુણુ કહો અને નહીં કરો તો નિર્ગુણુ છેજ. વાસ્તવે બેહુ શબ્દ

પરસ્પરની અપેક્ષાથી કહેવાય છે તેથી સમજવા માટે યોગ્યા છે. પરમતત્વ ત્રિદાકાશમય આનંદધન સ્વયસિદ્ધ તમે તે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપેજ છો.

પાણી વસ્તુ એકજ છે. તેના કરોડો પરપોટા અનંત બિંદુ છે. તે કોઈને પાણીથી છેદું નથી, તે જળજ છે.—વગર તકરારે જળજ છે. તેમ, અનંત અસંખ્ય જીવો જગત વગેરે બ્રહ્મસ્વરૂપજ છે. પચકાના જુમખાની સ્થૂળ સૂક્ષ્માદિની ઉપાધિને લઈને લુલ પડી ગઈ તેથી તે બધું બહિર દ્રષ્ટિથી જોઈ અહ મમત્વ મગ્નપુત થવાથી ભિન્ન મનાયું. માળામાં સૂત્ર એકજ—ઠોક સુધી એકજ છે પણ દેખાતું નથી. જે મણુકા અલગ દૂર ખસેડો તો જોઈ શકાય. તે સૂત્રને આધારેજ બધા મણુકા રહેલા છે. તે સૂત્ર ગુપ્ત છે. મણુકાથી આચ્છાદિત છે. તમે તત્ત્વ છે. તેમ, નેતિ નેતિ કરી સર્વ કલ્પના દ્રવ્યાદિને દૂર કરી અતર ઉતરી અધિકાત તત્ત્વ તપાસતાં વૃત્તિ પણ છેવટ તર્કુપ બની ખોવાઈ જતાં તત્ત્વ રૂપેજ રહેશે. આખા વિશ્વ વૃક્ષનું એકજ મૂળ—થડ સળગ છે. ઊંચે દ્રષ્ટિ કરો. તમે સ્વય તેજ છો. તત્ત્વમસિ ઐ ઓમહં સોહં શિવોહં. બ્રહ્મૈવાહમ્. ઐ તત્ત્વત્.

જી છે તે શરીર રૂપ છે. ઇશ્વરકોટિનો ઉપલો ભાગ છે તે બાથું (ડોઠી ઉપરનો ડોઠી સહિત ભાગ) છે અને જીવકોટિનો નીચલો ભાગ છે તે ધડ રૂપે છે. તેમાં સત્તા સ્ફુર્તિ પ્રદાતા બુદ્ધિ આદિનો પ્રેરક—ચાલક—પ્રકાશક આત્મા છે તે ગુપ્ત રસ રૂપ છે. અને તે ધડ નીચેથી, પામર વિષયી, અભિકારી એવાં નામ લખીને બે પગ દોરી લાંબા તો, એ શરીર પુરું થશે.

પિંડ તેજ બ્રહ્માંડે. મૂળ પ્રકૃતિ સયોગથી બધું બ્રહ્માંડ થવાથી તેનો દેખાવબધો પ્રકૃતિ મય છે. મૂળ પ્રકૃતિથી સીધી લીટીએ બોટો નજ આવી. તેમાંનો જળરૂપરસ આસપાસની બંધી શાખા, પત્ર, ફુલ,

ફળ, ડાળ, વગેરેમાં વ્યાપ્યો છે. એક નીચી ભૂમિકા પર ઉભેલાને ઉચ્ચ-તમ સ્થાને રહેલા ઈ પરમ પુરૂષનું શું જ્ઞાન હોય ? ! નહીં હોય. જો કે તે પરમાત્મ પુરૂષજ રસ રૂપે વ્યાપ્ત હોવો જીવ રૂપે પણ સ્થિત છે, છતાં બ્રાતિથી વિપર્યોમાં તથા દેહ સ્ત્રી પુત્ર ધનધરા ધામ વગેરેમાં અહ મમત્વ બાંધી એસવાથી પોતાનું ખરું સ્વરૂપ ભુલ્યો છે તેથી સત્ય સ્વરૂપ લક્ષમાં આવતું નથી. જીવપણું અને ઇશ્વરપણું બધું પ્રકૃતિમાં લય કરે (ભાવના-વિચાર-વિવેકથી સમજી લે) અને પ્રકૃતિને પરમાત્મામાં લય કરે (વૃત્તિને આત્મ તત્વમાં લીન કરી આત્મ-ભાવે કરી દઇ વૃત્તિનું વૃત્તિત્વ હુખાવી દે) ત્યારે તે જીવાત્મા પરબ્રહ્મમાં લય પામે, એટલે, અભેદ ભાવે થઇ રહે છે.

ધડા, માગર, કોડીઆં, કોડી, ગોળા, વગેરે બધુંજ, તેનાં ઉપાદાન કારણ (માટી) રૂપ છે. એક પથરાના બે કકડામાંથી એક કકડો જળજરમાં જડાય છે, ને બીજાની દેવ મૂર્તિ બની તે ઉપર હજારો મણુ પુલ બીલ્વ તુલસી માળા વગેરે ચઢે છે. જે અધિષ્ઠાન છે તેજ સગુણુ બ્રહ્મ છે. તેજ શિવ અને જીવ કહેવાય છે. તે ન્યૂનાધિક ઉપાધિને લઇને, તેવી ઉપાધિ હોવાથી કહેવાય છે. તે બધી સંજ્ઞા કલ્પિત છે. કાળા ડગલા ધણા જણ પેહેરે છે, પણ અમુક પટીની ઝોળખાણુથી ફાંજદાર, જમાદાર, નાયક, સીપાઈ, સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ, વગેરે, ઝોળખાય છે. વસ્તુ તેની તેજ; સત્તા એકસરખી છે. માજી-એટ જે કેદની દંડની સજ્જ કરે છે, સીપાઈ પકડી લાવે છે, જડજ ફેશનિકાલની કે ફાંસીની સજ્જ કરે છે, તે બધી સત્તા રાજાની છે. તે લોકોની સ્વતંત્ર સત્તા નથી. અને રાજા પોતેજ હુકમ ફરમાવે-બોલે છે, તે સત્તા પણ રાજાનીજ છે. કોઈ સ્થળે મોટાં રૂપથી અને કોઈ સ્થળે નાનાં રૂપથી તે સત્તા પ્રવર્તે છે. તેથી જીવોને ઈ ઉપાસ્ય છે. ત્રણે ગુણુ અને પ્રકૃતિનું પણ ઇશ્વર સગુણુ બ્રહ્મ ઈ ને વિશે છે. તે ઉપાધિવશાત્ આવેલું ઇશ્વર પણ જતાં,

નિર્ગુણ બ્રહ્મ ઝૂં સિદ્ધ છેજ. દશ ઇંદ્રિ. પ્રાણ, વિષય, મન, વગેરે બધાં કહે કે, હમે નહીં હોત તો તમે શું કરી શકો? હમે છીએ તોજ ચાલે છે. પરંતુ બધાંએ જેની સત્તા અથવા આત્મા રહે છે તે સગુણ બ્રહ્મ ઝૂં છે. તેની સત્તા જે બધાંમાં વ્યાપેલી ન હોય તો બધાંએ જડ કાષ્ટવત્ અચેષ્ટ પડ્યાં રહે. શેઠ (માલીક)ની સત્તારૂપ દ્રવ્ય નહીં હોતે તો સુંથાર કડીઆ મુનીમ નોકર ચાકર કોઈ ઉભા પણ નહીં રહેતે. તેથી સત્તારૂપ પોતેજ છે તેની સત્તાથી બની રહ્યું છે, એમ જાણો. તમે નાહક કર્તૃત્વાદિ અભિમાનનો બોલે શિરપર ઉઠાવી કર્તા બોક્તા બની બેઠા છો તેજ માર ખાવાની-જન્મમરણની નિશાની-કારણ છે.

ધૃશ્વરી સત્તાથીજ થાય છે. **इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥** ઇંદ્રિયો વગેરે બધા પોતપોતાનું કામ કરી રહ્યાં છે, અને ધૃશ્વરી સત્તાથીજ બધું થાય છે તો પછી ચોરી કરવા વગેરેના વિચાર કરે, અને બોલે કે, એ પણ તે સત્તાધીશની સત્તા છે, તો તે ચોગ્ય ન કહેવાય. કેમકે, ચોરી કરવાનો વિચાર શાથી કીધો? સત્તાધીશ ઉપરનો વિશ્વાસ ઉઠાવી દઈ સ્વબળથી પોતેજ સુખ અને માન ખાતર ધન મેળવવાને (વિચાર) કીધો. તે તામસ ભાવ થયો. એ લોભ મોહરૂપ દુર્ગુણ હતો તે આગળ આવ્યો. તેથી ત્રણ ગુણની સમાનતાનો માર્ગ બુદ્ધી તમોગુણને માર્ગે (કામના વેગથી) તણાઈ ગયો તેથી પતીત થયો. સત્તા છે તે ત્રણ ગુણનું સામ્રાજ્ય ભોગવનારી તથા નિર્ગુણ છે. એ પુરૂષ કદી તમોગુણને આધીન થાય તો તે ચોરી કરવાના કર્મફળનો બોક્તા થાય. જે તે સત્ત્વગુણને વશ વરતે તો ઉદ્ધવગતિ થાય. પરંતુ કોઈ ગુણને વશ નહીં થાય, અને ઇંદ્રિયોના સામાન્ય ધર્મથી પ્રવર્તે-અસંગ આત્મતત્ત્વમાં દ્રષ્ટિ રાખી અસંગ રહે, તો તેને પાપ પુણ્ય સ્પર્શ નહીં કરે. ઇંદ્રિયો, પ્રાણો, વગેરે પાંચે પચકનો કર્તા બોક્તા

થાય તે જીવ કહેવાય. સાક્ષી અને તો એજ ઇશ્વર-શિવ કહેવાય. અને તે બેમાનો કોઈ પણ ન અને તો પરમાત્મા સ્વયં છેજ. પ્રાણુ મન વગેરે બધાં તમારી આત્મસત્તાથી ઝળકી રહ્યા છે, તે તમને કંઈ બાધ કરી શકેજ નહીં; તમે બંધનમાં છોજ નહીં-અખડ નિત્ય મુક્તજ છો. માત્ર અહમમત્વની આડ-નડ-વિધન-વાદળું-પદ્ધતિ તમને નડે છે. તે આવર્ણું ખસેડી નાખો તો તમે અહ્મ છોજ. અરે બાઈ ચિરા ! તમે તે આવર્ણું કાઢી નાખો તો પણ અહ્મ છો, અને નહીં કાઢો તો પણ અહ્મ છોજ, તેમાં વાંધા શકા નથી. પરંતુ તે નડતર આવર્ણું કાઢી નાખ્યા વગર શાંતિ સુખનો અનુભવ-જીવન્મુક્તિ સુખનો સ્વાદ તમને મળતો નથી, એ વાત છે. વાસ્તવે તમે કોઈથી બંધાયાજ નથી. તમારી સત્તાથી તે બધાં સત્તાવાળાં થઈ રમી રહ્યાં છે. ઘડીઆલને કુંચી આપીશ તો તે ચાલશે. એ જડ વસ્તુ શું મને બાધ કરવાની છે !! જે કલ્પિત માયા-પ્રકૃતિ થયલાં છે તેનું બંધન શું ખરું હોય કે ? રાજાને કાગળની બનાવેલી રાણીથી બાર પુત્ર થયા તેની મોટી સેના છે તેણે રાજાને બાંધ્યો. એ જેમ હસવા જેવું કથનમાત્ર છે, તેના જેવું છે. કાગળના પુતળા ચેતનને બાંધી શકેજ નહીં. કોઈ કહે, તો તે જુદો છે-ગપ મારે છે. તું સ્વરૂપે નિત્યમુક્તજ છે.

રાજા જનકને સ્વપ્નથયું. તેમાં બીજા રાજાએ ઘેરી લઈ રાજ લઈ લીધું. જનકને કાઢી મુકી દેરવ્યો કે, 'કોઈ એને કંઈ આપે નહી, આપનારને સખત સજા થશે. બીજા માગે છે પણ કોઈ જનકને આપતું નથી. કુંભાર પાસે ઠીકરૂં માગતાં તે ઉઠી મારવા આવ્યો. ત્યારે ભુખ અને તિરસ્કારને લીધે ગામને ઝાંપે જઈ રડવા લાગ્યો. અશ્રુ પ્રવાહ ચાલતાં જગી ઉઠ્યો. ત્યાં તો ખંભા અનદાતા, પોકરાયું. પોતે સ્વતંત્ર રાજા છે, રાણી છે, દીવા છે. બહાર આવી જુવે છે તો કોઈ રાજા કે ફોજ કશું નથી. બંધન

પણ કશું નથી. બીજે દહાડે ગુરૂ યાત્રવલ્કયને પુછ્યું કે, આ સાચું કે તે સાચું? ગુરૂએ વિચાર કરી કહ્યું કે, રાજા! આ, પણ સાચું નથી, અને તે પણ સાચું નથી. **यत्द्रष्टं तन्नष्टं** જે દેખાય છે તે નષ્ટજ છે. તે અલ્પ કાળનું નાતું સ્વપ્ન છે, તેવુંજ આ અમુક વર્ષનું અધિક સમયનું મોડું સ્વપ્ન (જાગ્રત છે તે) છે, આ જાગ્રતમાં તે સ્વપ્ન નથી, તેવું તે સ્વપ્નમાં આ જાગ્રત નથી, અને સુષુપ્તિમાં તે બેહુ નથી. તેમ, સ્વરૂપે જાગ્રત થયલાને તે ત્રણે અવસ્થારૂપ સ્વપ્ન નથી.

એક મોટા પથરો જોઈ સલાટે તેમાંથી દસખાર દેવની મૂર્તિ કરવાની કલ્પના કરી. કોણે કરી? સલાટના મને (મનરૂપ બ્રહ્માએ) એ બધાં જોટલાં દેવતા બનાવવાના ધાર્યા તેમાં શું બન્યું? કશુંજ નહીં. તેમ, જગત ઝાડ કલ્પ્યુ તેમાં કશુંજ બન્યું નથી. કોણે તે બધું કલ્પ્યું? મનરૂપ બ્રહ્માએ. તે વાસ્તવે કાંઈ નથી, તો બધન પણ સાંભવતું નથી. તમે તો સ્વયંજ્ઞાનધન આનંદ સ્વરૂપ છો.

બ્રહ્માંડ વૃક્ષનાં ઉર્ધ્વ મૂળથી છેક નીચે સુધી પરમાત્મા વ્યાપ્ત છે, એ નિર્વિવાદ છે. તેજ રીતે બ્રહ્મરૂપથી પગના અગુડા સુધી આત્મા વ્યાપ્ત છે, પિંડે સોઇ બ્રહ્માંડે. પ્રકૃતિજ કલ્પિત છે તો તેનાથી થયલું જગત પણ કલ્પિત છે. તે જગતનો સાક્ષીભૂત આત્મા અસંગ રહ્યા મિથ્યા જાણે છે. બ્રહ્મની અલ્પત નિકટ (નજીક) પ્રકૃતિ છે તે બ્રહ્મથી અભિન્ન છે, તેથી તે બ્રહ્મનો સર્વ સ્વભાવ સત્તાને ધારણ કરવા શક્તિમાન છે. જેમ, લોહાનો ગોળો અગ્નિમાં તપીને અગ્નિરૂપ લાલચોળ બને છે (અગ્નિનો દાહકત્વ સ્વભાવ તેનામાં પ્રવેશે છે) તેથી જેવી રીતે અગ્નિ દાહ પમાડે તેવીજ રીતે તે ગોળો પણ બાળે છે. તે ગોળામાં દાહકત્વ સ્વભાવ ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય-ગુણ હોવાથી તે પણ અગ્નિ જેવું કામ કરે છે. તેમ પ્રકૃતિ પણ બ્રહ્મતુલ્ય કામ કરતી હોવાથી એને બ્રહ્મશક્તિ પણ કહે છે, તેથી

શું તે બ્રહ્મપણુંને પામી ગઇ કે ? ! નહીંજ. કેમકે સ્વભાવે તે કાયમ કહી શકતી નથી—લય પામે છે. અરફનો જે પથરા જેવો આકાર ભાગ દેખાયો તે જળમાં થોડીવારમાં લય પામે છે. જે તેમ નહીં થતું હતે તો અરફરૂપે બીજું કહેવું પડતે. તેમ, પ્રકૃતિ પણ લય પામતી નહીં હોતે તો સત્ય કહેવી પડતે. જે લય પામે તે સત્ય નથી. સત્ય છે તે અખડ રહે છે. તે લોહાંના ગોળામાં દાહકશક્તિ આવે છે તેમ, ઇંદ્રિયો, પ્રાણ, અતઃકરણ, વગેરે બધા પંચકો જે પ્રકૃતિનું કાર્ય છે તે બધામાં પરમાત્માનો પ્રકાશ (શક્તિ-સત્તા) આવે છે તેથી સૌ કોઇ પોત પોતાનું કામ કરેછે. પ્રકૃતિ પણ જડ છતાં બ્રહ્મની સત્તા વડે ચેતનવત્ જણાય છે. પ્રકૃતિ સ્વતંત્ર નથી, તેનું અધિષ્ઠાન બ્રહ્મ છે. જે તત્વ કદી સત્ય હેઠળ શકેજ નહીં. જે તેમ થાય તો **एकमेवा द्वितीयं ब्रह्म** એ શ્રુતિને બાધ લાગે. લોહુ છે તે અગ્નિની દાહકશક્તિ ધારણ કરે છે તેથી તે પોતે કંઇ અગ્નિ થયું નથી. માત્ર અગ્નિના સંગમાં છે ત્યાં સુધીજ દાહકત્વ જેવાં શક્તિ બળ તેમાં દેખાશે. તેજ રીતે ઇંદ્રિયો વગેરેમાં પણ આત્માની સત્તા બળ રહે છે.

માયા-પ્રકૃતિ એવી બિન્ન વસ્તુ બીજી નથી. કાચના તકતામાં બીજા કુતરા જેઘને, શ્વાન (પોતાનાજ પ્રતિબિંબથી ભયભીત બની) ભસી મુવો. એજ માયા-એજ અજ્ઞાન. જેણે જગતને સર્વત્ર પોતાનું સ્વરૂપજ અણ્યુ છે તે રાગ દ્વેષ કોનામાં કરશે ? ! પાર્વતીએ (માયાએ) બિલ્લા રાણીનું રૂપ લીધું તેનામાં મહાર્દેવ મોહ પામ્યા-કામથી મોહિત થઇ કૈલાશમાં લઇ જવા પ્રાર્થના કરી. પાર્વતી કહે, આપ યોગીશ્વર થઇને આ શું ? ! મારામાં શું વધારે છે ? મતલબ કે, અધટિત ઘટના પરિચયસિ માયાની ખૂબી. અર્થાત્, તત્કપર્યં એ કહેવાનું કે, તુરીય પદ સુધી માયા બાધ કરે છે તે બતાવવા માટે એ યુક્તિ છે.

સન્યાસી છે તે, આશિર્વાદમાં બોલે તો તે, “ નારાયણ ”. બોલવામાં તથા વિચારમાં બોલે કે વિચારે તો તે “ શિવોહ ”. નિશાનીમાં પરશુમુદ્રા. તે જપ કરે તે માત્ર ઊંઠો. સન્યાસી ચતુર્થાશ્રમીએ રોજ ઊંઠો દસ હજાર જપ તો કરવોજ જોઈએ. દડ છે તેજ તેને દેવતા છે. દડ વડે કર્મસૂત્રથી દેવને સ્પર્શ કરે, એજ દેવને નમસ્કાર. દડ ઉપર સાડાત્રણ આંટાનીજ ગ્રંથી, તે ત્રણ ગુણ અને અર્ધમાત્ર મળીને સાડાત્રણ. તેમાં જે સૂત્ર વ્યાપ્ત છે તે બ્રહ્મ સૂત્ર. શ્રી શંકર ભગવાને યુક્તિથી બધું વર્ણવેલું છે.

મનોનાશનો અને વાસના ક્ષયનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય કહે છે.—

બુદ્ધ તત્ત્વેન ધોદોષઃ શૂન્યેનૈકાંત વાસિન.॥

દીર્ઘ પ્રણવ મુચ્ચાર્ય મનોરાજ્યં વિજીયતે॥ (પ. ૬ પ્ર. ૪)

એકાન્તમાં—શૂન્યમાં—ન્યાં કોઈ મનુષ્યાદિનો અવાજ નહીં આવી શકે એવી જગામાં સુખપૂર્વક આસને સ્થિર બેસીને “ઓમ” નો લાંબો ઉચ્ચાર વારવાર કર્યા કરવો, તે શ્વાસની ગતિ ન્યાં સુધી લખાવી શકાય ત્યાં સુધી કરવો. ઓ—————મૃઃ ઓ—————મૃઃ ઓ—————મૃઃ; એમ વારવાર કર્યા કરવાથી મન વશ થશે, યોગબળ અને જ્ઞાનપ્રકાશ વધી જશે, અને વાસનાનો ક્ષય થશે. એ ઉત્તમ કરામત-યુક્તિ છે. તે બતાવનાર પરમકૃપાળુ સદ્ગુરૂ મહેશ્વરને સાષ્ટાંગ પ્રણતિ પરંપરા અર્પિ આ ક્ષણે તો અત્ર વિરમાય છે.

ઊંમાં અકાર બ્રહ્માથી જગતની ઉત્પત્તિ. કોઈ પણ અક્ષર અકાર વગરનો નથી. ઉકાર તે વિષયથી પાલન થાય છે. અત્ર ધાસ કપાસ સ્ત્રી પુત્રાદિ પતિ માબાપ વગેરે બધું વિષયરૂપ (બ્રહ્મરૂપ) એટલે શ્રી હરીજ છે. કારણ કે અત્ર બ્રહ્મથી જવાય છે, ધાસ રૂળ જળથી જવાય છે તથા રક્ષણ થાય છે. પતિથી સ્ત્રીનું, સ્ત્રીથી પતિનું, મા બાપથી પુત્રનું, પુત્રથી મા બાપનું રક્ષણ થાય

છે. અને મકાર સહાર કરે છે. સુષુપ્તિમાં, નિલ નૈમિત્તિક અને મહા પ્રલયમાં સંહાર થાય છે. અને અર્ધ માત્રારૂપ મહામાયા ચિત્તિશક્તિ સર્વમાં વ્યાપક છે. બિદુરૂપ પરમાત્મા છે. તે બિદુરૂપ પરમેશ્વરજ્ઞ ચિત્તિરૂપે પ્રતિત થઇને, તે શક્તિ-પ્રકૃતિ ત્રણ ગુણો રૂપે વિસ્તરી, તે ગુણુમય આ દ્રશ્ય જગત છે. અર્થાત્ તે તત્ત્વ તત્ત્વરૂપ બ્રહ્મજ છેવટે જગતરૂપે પ્રકાશી રહ્યા છે. બીજી કોઈ છેજ નહીં.

અંગુલો અને મધ્યમા આંગળીઓ વડે હાથે ચપટી વગાડીએ છીએ. તે એક ચપટી જેટલો કાળ છે તે ઊંકારની એક માત્રા સંભળવી.

એ અરણીનાં કાષ્ટનાં ધર્ષણથી અગ્નિ પ્રકટે છે તો તે બેઠ કાષ્ટને બાળીને શાંત થાય છે. તેમ ઊંકારને ઉપરની અરણી કરવી અને વૃત્તિને-પ્રાણને નીચલી અરણી કરી ધર્ષણ કરવું. તેનાથી જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ પ્રકટી એટલે અભાવ કરી, તે જ્ઞાન પણ શાંત થાય છે.

ઊંકારને ધનુષ્ય કદપી વૃત્તિરૂપ બાણનું તેમાં અનુસંધાન કરી લક્ષ્ય-બિદુ પરમાત્મામાં છોડવું. તે વૃત્તિઓ રૂપ બાણો તેમાં જઈ સમાઈ જશે. તે પાછા આવશે નહીં.

તંત્રાભગ પ્રવિશાનિ સ્વાહા । સમાભગ પ્રવિશ સ્વાહા ।

તસ્મિન્સહસ્ર શાસ્ત્રે । નિભગાઽહંત્વયિ મૃજે સ્વાહા ॥

હે ઊં ! મારો તારા સ્વરૂપમાં લય કરી દે-સ્વાહા. મારાં અંતરમાં તું ધર કરી લે-સ્વાહા. તારી માયામાં સદ્યો શાખા છે; હું તારાં સ્વરૂપમાં સ્નાન કરે છું-સ્વાહા.

પવાત્મૈવાઽ ધસ્તાદાત્મો પરિષ્ટાદાત્મા પશ્ચાદાત્મા

પુરસ્તાદાત્મા દક્ષિણત આત્મો-તરત આત્મૈવેદં

સર્વમિતિ સઘાપ્ષ પઘં પશ્યન્નૈવં મન્થાન પઘં

વિજ્ઞાનન્નાત્મરતિરાત્મ ક્રીડ આત્મમિથુન

આત્માનંદઃ સસ્વરાઙ્ ભવતિ (સામ.જીદોઅ. ૭પ્ર.પા.ખડ.૨૫.

નિઃ સંદેહ આત્માજ નીચેથી છે એને આત્મજ ઉપરથી છે; આત્માજ પાછળ છે અને આત્માજ આગળ છે, આત્માજ દક્ષિણ-થી છે અને આત્માજ ઉત્તરથી છે; આત્માજ આ સર્વ ક્ષણ છે. જે આ પ્રમાણેજ જુવે છે, આજ પ્રમાણે વિચારે છે, આજ પ્રમાણે જાણે છે, તેને પ્રેમ છે તો આત્મા સાથે, તે રમે છે તો આત્મા સાથે, તે ભેટે છે તો આત્માને, તેના પ્રાણની વિશ્રાંતિ છે તો આત્મામાં, એજ તે આત્મરૂપ સ્વારાજ્યમાં અભિષેક પામેલો થાય છે. વળી જુવો:-

ब्रह्मैवेदममृतं. મુડકી. મત્ર ૧૧. શ્રી મહાદેવે વામદેવને કહ્યું છે, કે:-

अंतर्योगं बहिर्योगं योविजानाति तत्त्वतः
त्यया मयाप्य सौ बन्धः शेषैर्विद्यस्तु किंपुन ॥

જેણે અંતર અને બહાર એક આત્મદેવને જાણ્યો, તે તો મારે (શિવને) અને તારે (વામદેવને) પણ વદન કરવા યોગ્ય છે, તો પછી ખીજાઓને માટે વદનીય છેજ, એમાં તો સંદેહજ કેવો!! સર્વ કોષને તે વંદનીય છેજ.

અવતારો વિષે પુરાણોમાં લખ્યું છે કે જેઓએ ભગવાન સાથે શત્રુતા ઝાઢેર કરી, અને તેમની સાથે યુદ્ધ અને સગ્રામ કર્યા, તેમનું બહુજ 'જલ્દી કલ્યાણ થઈ ગયું; કેમકે તેમને મહારાજે શીઘ્રજ મુક્તિ પ્રદાન કરી.

હે પ્રિય સુત સજ્જનો! જે પુરૂષ પોતા પ્રત્યે શત્રુતા રાખનારાઓનું પણ મનવાણી ક્રિયાથી બહુ ધ્રુષ્ટ છે, જે તેમની સેવામાં પોતાની અતિ પ્રીય વસ્તુ હાજર કરવાને તત્પર રહે છે, જેનાં રોમે-રોમમાંથી પ્રેમ ટપકે છે, જેની આંખોમાંથી આનંદ વરસે છે, જેનાં મસ્તિષ્ક ઉપર શાંતિરૂપી ચન્દ્ર ચમકી રહ્યા છે, તેવો પુરૂષ ભગવાનનો અવતાર છે. એવા મહાપુરૂષની તરફથી વેદાંત પર્વત જેવડા કોષને અને વંદોળીઆ જેવડી શત્રુતાને યુદ્ધ કરવા માટે કહેણ મો-

કલે છે. તેનાં દર્શન થતાજ કોઈનો પર્વત કે શોકના વટોળીઆનું નામ સુદ્ધાં બાકી રહેવાનું નથી. તેમનો ક્યાંયે પત્તો મળે તો કહેવાની કૃપા કરજો. (રામ)

વેદનું અથર્વ વેદાય માંડુક્યોપનિષત્ સ્પષ્ટ રીતે કહી રહ્યું છે, કે

ૐ એ રીતનો આ અક્ષર આ સવ છે. તેનું ઉપ વ્યાખ્યાન જાણવા યોગ્ય છે. ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન આ સર્વ ૐ કારણ છે, અને જે અન્ય ત્રિકાલથી ભિન્ન છે તે પણ ૐ કારણ છે. નામ વિના પદાર્થનો બોધ થઈ શકતો નથી, તેથી આ પદાર્થનો સમૂહ નામથી અભિન્ન છે, અને નામ જે હોય તે અક્ષરરૂપ હોય છે. અક્ષરોની ઉત્પત્તિ ૐકારમાથી થઈ છે, તેથી ૐ અક્ષર આ સર્વ પદાર્થે રૂપ છે. અથવા ૐકાર વાયક અને બ્રહ્મવાચ્ય છે, ને બ્રહ્મમા સર્વ પદાર્થ કલ્પિત છે, તેથી સર્વ પદાર્થો બ્રહ્મરૂપજ છે; અને એમ હોવાથી બ્રહ્મના વાયક ૐકારમા પણ તે કલ્પિતજ છે. તેથી ૐકારજ આ સર્વ છે. પરબ્રહ્મ જે નામના કથનરૂપ ઉપાય પૂર્વક જાણીએ છીએ તે નામ ૐકારજ છે, તે પર અને અપર બ્રહ્મરૂપ ૐ આ અક્ષર બ્રહ્મની પ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપ છે, તેથી તેનું વિસ્પષ્ટ કથનરૂપ ઉપવ્યાખ્યાન જિજ્ઞાસુને જાણવા યોગ્ય છે. ઉક્ત ન્યાયથી ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન એવા ત્રણ કાલો વડે પરિચ્છેદ થવા યોગ્ય જે વસ્તુ છે તે પણ આ ૐકારજ છે, તથા જે અન્ય ત્રણે કાળથી ભિન્ન, કાર્યરૂપ લિંગથી જાણવા યોગ્ય, ને કાળવડે પરિચ્છેદ થવાને અયોગ્ય અવ્યાકૃતાદિક છે તે પણ ૐકારજ છે. વાયક અને વાચ્યની એકતા છતાં પણ વાયકની પ્રધાનતાથી અહિં-આ કથન કર્યું છે.

કાર્ય અને કારણરૂપ સર્વ જે ૐકાર માત્ર છે એમ શ્રુતિએ કહ્યું છે તે આ બ્રહ્મ છે. તે પરોક્ષ પણ કથન કરેલા બ્રહ્મનું હવે પ્રત્યક્ષપણે કથન કરે છે:-આ આત્મા બ્રહ્મ છે. અહિં “આ” શબ્દ

વિશ્વતૈજસ પ્રાણ અને તુરીયપણુ વડે વિભાગ પામેલાને પ્રત્યગાત્મપણું વડે અભિનયથી કહેવાને ઇચ્છિત અર્થના નિશ્ચય માટે હાથના અંગને હૃદય દેશ પ્રતિ લાવવારૂપ અસાધારણ શારીર વ્યાપારથી) કથન કરે છે. તે આ ઉદ્ધારનો વાચ્ય અને કાર્ય કારણ સ્વરૂપથી સર્વરૂપે સ્થિત અથેશે આત્મા જ્ઞાનની સુલભતા માટે ચાર પાદવાળો કલ્પાય છે. આ પાદ ગાયના પાદની જેમ નિરવયવ આત્મામાં નથી, પણ જેમ વ્યવહારની અનુકૂળતા માટે રૂપિયામાં ચાર પાદ (વિભાગ) કલ્પાય છે, તેમ અહિં પણ તુરીયની પ્રાપ્તિ માટે આત્મામાં ચાર પાદની કલ્પના કરી છે. વિશ્વનો તૈજસમાં, તૈજસનો પ્રાણમાં, ને પ્રાણનો તુરીયમાં વિલય કરવાથી તુરીયનું જ્ઞાન થાય છે, તેથી પાદની કલ્પના તુરીયના જ્ઞાન માટે છે.

સ્થૂળનો ભોક્તા વિશ્વ અને વિરાટનો અભેદ હોવાથી તે વિશ્વ અથવા વૈશ્વાનર છે તે પ્રથમ પાદ છે. સુક્ષ્મનો ભોક્તા તૈજસ દ્વિતીય પાદ છે. આનંદનો ભોક્તા પ્રાણ ત્રિતીયપાદ છે. અને તે પ્રાણજ્યૈતન્યનાં પ્રધાનપણુ વડે આધિદૈવિક સહિત સર્વ ભેદના સમૂહનો નિયંત્રક છે, એજ સર્વ ભેદાવસ્થાવાળો થઇને સર્વનો જ્ઞાતા છે, એજ સર્વની અંતર પ્રવેશ કરીને સર્વ જૂતોનો નિયામક છે, એજ જાગ્રત સ્વપ્નના સર્વ જગતનું કારણ છે, અને એજ જૂતોની ઉત્પત્તિ ને પ્રલય છે.

કોઈ ઇશ્વરવાદી, પ્રભુ સત્ય સકલ્પવાળા હોવાથી તેમની ઇચ્છા માત્રજ સૃષ્ટિ છે, એમ માને છે. કાળવાદી જ્યોતિષીઓ કાળથી જૂતોની ઉત્પત્તિ માને છે. ખીજા વાદી જીવોના ભોગ માટે સૃષ્ટિ છે એમ માને છે, અને અન્યવાદીઓ ઇશ્વરની ક્રીડા માટે સૃષ્ટિ છે, એમ માને છે. ત્યાં સિદ્ધાંત કહે છે:—પરમેશ્વરનો આ માયારૂપ સ્વભાવજ આ સૃષ્ટિ છે. તે પૂર્ણકામ એવા દેવને કઈ ઇચ્છા હોય ?

કોઈ પણ નહિ. જેમ રજ્જુ આદિકને અવિદ્યારૂપ સ્વભાવ વિના સર્વાદિક આકારથી ભાસવામાં કારણપણું કહેવાને શક્ય નથી, તેમ પરમાત્માને આચારૂપ સ્વભાવ વિના આકાશ આદિક આકારથી ભાસવામાં કારણપણું કહેવાને શક્ય નથી. પ્રમાણના અભાવથી કાળમાં ભૂતોનું કારણ પાણું નથી. દેવસ્યેષ સ્વભાવો ડ યમાપ્ત કામસ્ય કા સ્પૃહા ॥

હવે તે ચતુર્થપાદરૂપ તુરીયનું સ્વરૂપ કહેવાય છે:—

“ તે અંતઃપ્રજ્ઞ (માનસ વિલાસનાં દર્શનની લાલસાવાળો) નથી,” આ પદોથી તૈજસનો નિષેધ કર્યો છે; “ બહિઃપ્રજ્ઞ (છંદ્રિયો-વડે બહારના વિષયોને જોનારો) નથી.” આ પદો વડે વિશ્વનો નિષેધ કર્યો છે; “ ઉભયતઃપ્રજ્ઞઃ (જગત સ્વપ્નની મધ્ય અવસ્થાના જ્ઞાનવાળો) નથી.” આ પદો વડે જગત અને સ્વપ્નની સધિરૂપ મધ્ય અવસ્થાવાળાનો નિષેધ કર્યો છે, “ પ્રજ્ઞાનધન (જગત સ્વપ્નનાં જ્ઞાન જેમાં ધનીભૂત થઈ ગયાં છે એવી અવસ્થાવાળો) નથી.” આ શબ્દો વડે સુષુપ્તિ અવસ્થાના અભિમાની પ્રાણનો પ્રતિષેધ કર્યો છે, “ પ્રજ્ઞ નથી” આ પદો વડે એક કાળમાં સર્વ વિષયના જ્ઞાતાપણુનો નિષેધ કર્યો છે; અને “ અપ્રજ્ઞ નથી” આ શબ્દોથી અચેતનપણુનો નિષેધ કર્યો છે. વળી જે અદ્રષ્ટ છે. એટલે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણનો વિષય નથી, વ્યવહાર કરવાને અયોગ્ય છે, અર્થાત્ જે વચનાદિ વ્યવહારના ગંધથી રહિત છે, કર્મેન્દ્રિયોથી અગ્રાહ્ય, અલક્ષણુ એટલે અનુમાનનો અવિષય, અચિંત્ય એટલે અંતઃકરણની વૃત્તિનો અવિષય, શબ્દોથી ન કહી શકાય એવો, જેની પ્રાપ્તિમાં એક આત્મજ્ઞાનરૂપ પ્રમાણ છે એવો, અર્થાત્ મન વાણીથી પર છતાં પણ આત્મજ્ઞાન વડે જાણવાને શક્ય એવો, કાર્ય કારણરૂપ પ્રપંચના અભાવવાળો, રાગદ્વેષાદિક વિકારથી રહિત, શુદ્ધ પરમાનંદ બોધ સ્વરૂપ હોવાથી મંગળરૂપ, ને ભેદરૂપ વિકલ્પથી રહિત છે, તેને

વિદ્વાનો અતુર્ય (તુરીય) પાદ માને છે; કારણ કે તે પ્રતીત થતા વિશ્વ આદિક ત્રણ પાદોના રૂપથી વિલક્ષણ છે. તે આત્મા છે, ને તે જાણવા યોગ્ય છે. આદિ પૂર્વે અજ્ઞાન અવસ્થામાં થયેલ આત્માના જ્ઞેયપણાના જ્ઞાનથી આત્માને જાણવા યોગ્ય કહ્યો છે; જ્ઞાન થયા પછી જ્ઞેય કહ્યો નથી; કેમકે આત્માનું જ્ઞાન થયા પછી તે જાતા, જ્ઞાન ને જ્ઞેયના વિભાગરૂપ દ્વૈતનો અભાવ થાય છે.

તે તુરીય, તુરીયથી અન્યના અભાવથી, સર્વરૂપ ને સર્વ દ્રષ્ટા છે. તે તુરીયમાં તત્વના અગ્રહણરૂપ બીજ નથી, તેથી તે બીજથી ઉપજેલા અન્યથા ગ્રહણનો પણ તેમાં અભાવ છે. જેમ સર્વદા પ્રકાશ રૂપ સૂર્યમાં ન પ્રકાશવું વા અન્યથા પ્રકાશવું સંભવે નહિ, તેમ સર્વદા દૃષ્ટારૂપ તુરીયમાં પણ અજ્ઞાન તથા અજ્ઞાનનું કાર્ય સંભવે નહિ. જગત અને સ્વપ્નમાં રજ્જુમાં સર્પની પેઠે તત્વને વિપરીત ગ્રહણ કરવાથી પુરૂષને અન્યથા ગ્રહણરૂપ સ્વપ્ન છે, અને તત્વને નહિ જાણવાથી ત્રણે અવસ્થામાં સમાન તત્વને નહિ ગ્રહણ કરવા-રૂપ નિદ્રા છે. તે સ્વપ્ન અને નિદ્રા વિશ્વ તૈજસમાં સમાન હોવાથી તેમને એક કોટિપણુ છે, ને પ્રાણમાં માત્ર નિદ્રા હોવાથી તે બીજી કોટિમાં આવે છે. તે અન્યથા ગ્રહણને અગ્રહણરૂપ અનેનું આતિજ્ઞાન પરમાર્થ તત્વનાં જ્ઞાનથી ક્ષીણ થયે સને પુરૂષ તુરીય પદને પામે છે, અર્થાત તુરીયમાં બને પ્રકારના બધને નહિ જ્ઞેનારો પુરૂષ તુરીયમાં નિશ્ચય પામેલો થાય છે. અન્યથા ગ્રહણતો સ્વપ્નો, નિદ્રાતત્ત્વ

મજાનતઃ । વિપર્યાસે તયોઃ ક્ષીણે તુરીયં પદમશ્નુતે ॥
અકાર પ્રધાન ઐકારનું ધ્યાન કરનારા પુરૂષને વિશ્વની એટલે વિરાટની પ્રાપ્તિ થાય છે; ઉકાર પ્રધાન ઐકારનું ધ્યાન કરનારને (તૈજસ=) હિરણ્યગર્ભની, અને મકાર પ્રધાન ઐકારનું ધ્યાન કરનારને (પ્રાણઃ) અગ્નિદેવતાની પ્રાપ્તિ થાય છે; અને મકાર ક્ષીણ થયે અજ્ઞાન રૂપ

બીજભાવેનો ક્ષય થવાથી અમાત્રરૂપ ઔકારમાં (શુદ્ધ બ્રહ્મમાં) પરિ-
 મેદના અભાવથી કદી પણ ગતિ નથી, અર્થાત અમાત્ર પ્રધાન
 ઔકારનું ધ્યાન કરનારને જ્ઞાનદ્વારા શુદ્ધ બ્રહ્મની અભેદરૂપે પ્રાપ્તિ
 થાય છે. તે તુરીયરૂપ ઔકાર આત્માજ છે. જે ઉત્તમ અધિકારી એમ
 જાણે છે તે પોતાના આત્માવડે પોતાના પરમાર્થરૂપ આત્મામાં પ્રવેશ
 કરે છે; અર્થાત્, સુષુપ્તિ નામનાં ત્રીજાં સ્થાનરૂપ બીજભાવનો દાહ
 કરીને બ્રહ્મવેત્તા સ્વસ્વરૂપમાં પ્રવેશે છે; ને તુરીય બીજરહિત હોવાથી
 પુનઃ ત્યાંથી તે જન્મ પામતો નથી.

યુક્તીત પ્રણવેચેતઃ પ્રણવો બ્રહ્મનિર્મયઃ । પ્રણવે નિત્ય
 યુક્તસ્ય ન ભયં વિચિતે ક્વચિત્ ॥ ઔકાર નિર્ભયરૂપ બ્રહ્મ
 છે, તેથી વ્યાખ્યાન કરેલા પરમાર્થરૂપ ઔકારમાં સાધકે ચિત્તનું
 અનુસધાન કરવું. ઔકારમાં સર્વદા પોતાના ચિત્તનું અનુસધાન
 કરનારને કદીપણ ભયની પ્રાપ્તિ થતી નથી. પ્રણવોઽપર બ્રહ્મ
 પ્રણવઽપરઃ સ્મૃત ॥ ઔકારજ અપર બ્રહ્મ છે, અને ઔકારજ
 પરબ્રહ્મ છે. પરમાર્થથી માત્રા અને પાદોક્ષીણ થયે સતે આ ઔકારજ
 બ્રહ્મ હોવાથી અપૂર્વ (કારણ રહિત), અનંતર (જેની અંતર કાંઈપણ
 ભિન્ન જાતીય નથી એવો), અમાલ્ય (જેની બહાર કાંઈપણ વસ્તુ
 નથી એવો), અનપર (અપરરૂપ કાર્યથી રહિત), અને અવિનાશી છે.
 અપૂર્વોઽનન્તરોઽચ્છોઽનપરઃ પ્રણવોઽવ્યયઃ ॥ એવા ઔકારને
 જાણવાથી આત્મભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે. સર્વસ્ય પ્રણવો જ્ઞાદિ
 મૈવ્ય મન્તસ્તથૈવ ચ ॥ પરંતુ પ્રણવંજ્ઞાત્વા વ્યશ્નુતે તદ
 નન્તર ॥ જેમ માયાવીએ રમેવો હાથી, રજ્જુમાં કડપાંચેવો સપ,
 મરૂચળનું જળ, અને સ્વપ્નાદિ પદાર્થોના આદિ, મધ્ય અને અંત માયાવી,
 રજ્જુ, મરૂમ્મિ, ને સાક્ષિ ચેતનરૂપ અધિષ્ઠાન છે, તેમ મિથ્યા

ઉપજેલ આકાશાદિક સર્વ પ્રપચના આદિ, મધ્ય ને અત ઐકાર છે. એવી રીતે અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ ઐકારરૂપ આત્માને જાણીને પુરૂષ તેજ ક્ષણમાં પરમાર્થ વસ્તુના આત્મભાવને પામે છે-બ્રહ્મ રૂપ થાય છે. પ્રણવં હ્રીશ્વરં વિદ્યાત્સર્વસ્ય હૃદિસંસ્થિતં । સર્વં વ્યાપિ નમોંકારં મત્વા ધીરો ન શોચતિ । । સર્વના હૃદયમાં સ્થિત, ઇશ્વર રૂપ પ્રસિદ્ધ ઐકારને સર્વવ્યાપી જાણીને, અર્થાત્ ઐકારરૂપ અસસારી આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરીને, આત્માના અજ્ઞાનરૂપ શોકના નિમિત્તના અભાવથી શોક કરતો નથી. અમાત્રોડનન્ત માત્રશ્ચ દ્વૈતસ્યોપશમઃ શિવઃ । ઐકારો વિદિતોયેન સમુનિર્નેત- રોજનઃ ॥ ઐકાર પાદ વિભાગથી તથા માત્રા વિભાગથી રહિત હોય ત્યારે તે તુરીય રૂપ અમાત્ર કહેવાય છે. ઐકાર બ્રહ્મ રૂપ હોવાથી તેનો પરિચ્છેદ થઈ શકે એમ નથી, તેથી તે અનતમાત્ર કહેવાય છે. તે અમાત્ર, અનતમાત્ર, દ્વૈતના ઉપશમરૂપ, તથા કલ્યાણરૂપ ઐકારને જોણે જાણ્યો છે, તે પરમાર્થ તત્વનું મનન કરનાર હોવાથી મુનિ છે. બીજા માત્ર શાસ્ત્ર જાણનારા પુરુષ મુનિ નથી.

* ઐ મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવા । મદ્રં પદ્યે માક્ષ- મિર્યંજનાઃ । સ્થિરૈ રંગૈસ્તુ પ્દુવા ૨ સસ્ત્રૂભિઃ । વ્યશેમ દેવહિતં યદાયુઃ ॥ ઐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

* જેમ મડૂક (દેડકો) ત્રણ ઠેકડા મારીને જલમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ આત્મા જગદાદિ ત્રણ અવસ્થા છોડીને બ્રહ્મભાવને પામે છે, તેથી આત્મા મડૂક કહેવાય છે. તે મડૂકના સ્વરૂપની પ્રતિ- પાદક આ ઉપનિષત માંડૂક્ય કહેવાય છે. તેના ૧૨ મત્રો છે, ને

ઉપર પ્રમાણે શાન્તિ પાઠ-મન ભણ્યા પછી માંડુકયોપનિષત્ પ્રારંભ કરાય છે.

ॐ મિત્યે તદક્ષર મિદ ૨ સર્વં તસ્યોપ વ્યાખ્યાનં
 ભૂતં ભવદ્ભવિષ્યદિતિ સર્વમોક્ષાર એવ । યજ્ઞાન્યત્
 ત્રિકાલાતીતં તદપ્યોક્ષાર એવ ॥ ૧ ॥ સર્વંદ્યોત દ્વિત્વા
 યમાત્મા બ્રહ્મ સોડ્યમાત્મા ચતુષ્પાત્ ॥ ૨ ॥ જાગરિત
 સ્થાનો બહિઃ પ્રજ્ઞઃ સપ્તાઙ્ગે ઇકોનવિંશતિ મુલ્હઃ
 સ્થૂલ ભુગ્વૈશ્વાનરઃ પ્રથમઃ પાદઃ ॥ ૩ ॥ સ્વપ્ન
 સ્થાનોડન્તઃ પ્રજ્ઞઃ સપ્તાઙ્ગે ઇકો નવિંશતિ મુલ્હઃ પ્રવિવિ-
 ક્તભુક્ તૈજસો દ્વિતીયઃ પાદઃ ॥ ૪ ॥ યત્ર સુપ્તો ન કઞ્ચન
 કામં કામયતે ન કંવન સ્વપ્ન પશ્યતિ તત્સુષુપ્તમ્ સુષુપ્ત
 સ્થાન ઇકીભૂતઃ પ્રજ્ઞાનઘન એવ । ડ ૬ નન્દમયો હ્યાત-
 ન્દ ભુક્ ચેતો મુલ્હઃ પ્રાજ્ઞસ્તૃતીયઃ પાદઃ ॥ ૫ ॥ ॥
 એષ સર્વેશ્વર એષ સર્વજ્ઞ એષોડન્ત યામેષ યોનિઃ સર્વ-
 સ્ય પ્રથ વાપ્યયૌ હિ ભૂતાનામ્ ॥ ૬ ॥ ॥ નાન્તઃ પ્રજ્ઞ
 નવહિ. પ્રજ્ઞ નોભયતઃ પ્રજ્ઞ ન પ્રજ્ઞાનઘનં ન પ્રજ્ઞ નાપ્રજ્ઞ
 અદ્રષ્ટ મઘ્યવહાર્યમગ્રાહ્ય મલક્ષણમર્ચિત્ય મઘ્યપદેશ્યમે-
 કાત્મ્ય પ્રત્યયસારં પ્રપચોપશમં શાન્ત શિવમદ્વૈતં ચતુર્થ
 મન્યન્તે સ આત્મા સ વિજ્ઞેય ॥ ૭ ॥

તેપર ભગવાન ગૌડપાદે શ્રોત્રીકૃષ્ણ દીકારૂપ ચાર પ્રકરણો લખ્યાં છે,
 તે ગૌડપાદીય કારિકા કહેવાય છે. પ્રેમયુક્ત શ્રદ્ધાસંપન્ન સુર
 અધિકારી જનોને પાઠ કરવા માટે મૂળ મત્રો આપ્યા છે...

સોડ્યમાત્માડ્યક્ષરમોક્ષારોડધિમાત્રં પાદામાત્રા મા-
ત્રાશ્ચ પાદા અકાર ઉકારો મકાર ઇતિ ॥ ૮ ॥

જાગરિત સ્થાનો વૈશ્વાનરોડકારઃ પ્રથમામાત્રાડડ્પ્તે-
રાદિ મત્વાઘાડડ્પ્નોતિ હ વૈ સર્વાન્કામાનાદિષ્વ ભવતિ
ય एवं वेद ॥ ૯ ॥

સ્વપ્ન સ્થાન સ્તૈજસ ઉકારોદ્વિતિયા માત્રોત્કર્ષા-
દુભયત્વાઘોત્કર્ષતિ હ વૈ જ્ઞાન સન્તર્તિ સમાનશ્ચ ભવતિ
નાત્યા બ્રહ્મવિત્કુલે ભવતિ ય एवं वेद ॥ ૧૦ ॥

સુષુપ્તસ્થાનઃ પ્રાજ્ઞોમકાર સ્તૃતીયા માત્રામિતેરપી-
તેર્વા મિનોતિ હ વા ઇદ * સર્વમપીતિશ્ચ ભવતિ ય एवं
वेद ॥ ૧૧ ॥

અમાત્રપ્રચતુર્થોડ્યવહાર્યઃ પ્રપ્ત્તોપશમઃ શિવોડદ્વૈત
પવમોક્ષાર આત્મેવ સંવિશત્યાત્મનાડડ્તમાનં ય एवं वेद
ય एवं वेद ॥ ૧૨ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः धृत्यादि पूर्ववत् शांतिः
इत्यथર્વવેદીય માંડૂક્યોપનિષત્સમાપ્તા ॥ ॥ ॐ नत्सत् ॥

વીત રાગ મય ક્રોધૈર્મુનિભિર્વેદપારગૈઃ । નિર્વિકલ્પો
હ્યયં વ્રજઃ પ્રપ્ત્તોપશમોડ્વયઃ ॥ રાગ, લય, દ્રૃષ, અને ક્રોધાદિક
સર્વ દોષોથી રહિત, સર્વદા મનન કરવાના સ્વભાવવાળા અને વેદના
અર્થ તથા રહસ્યને બાણુનારા મુનિજનોએ સર્વ વિકલ્પથી રહિત
દ્વૈતના અભાવવાળો ને અદ્વૈતરૂપ આ (ૐ ૩૫) પ્રસિદ્ધ આત્મા
બાણ્યો છે.

તસ્માદેવં વિદિત્વૈન મદ્વૈતે યાજયેત્ સ્મૃતિમ્ ॥
અદ્વૈતં સમનુગ્રાપ્ય જડવલ્લોકમાચરેત્ ॥

તેથી આને એમ જાણીને અદ્વૈતમાં સ્મર્યુંતો પ્રવાહ ચલાવે. તે અદ્વૈતને “હુ અપરોક્ષ અજન્મા આત્મા છું.” એમ સારી રીતે જાણીને વિદ્વાન સર્વ લોકવ્યવહારના પારને પામીને ભિક્ષાદિને માટે અન્યની સમીપ “હુ આવી રીતનો છું,” એમ પોતાને વિદ્યા ને કુલાદિકથી પ્રખ્યાત નહિ કરતો છતો લોકમાં વિચરે.

ન કશ્ચિજ્જાયતે જીવઃ સંભવોઽસ્ય ન વિણ્યતે ।
ષતત્તદુત્તમં સત્યં યત્ર કિંચિન્ન જાયતે ॥

મનના નિગ્રહ આદિ ઉપાયો પરમાર્થ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે કહ્યા છે, પરંતુ તે વાસ્તવિક સત્ય નથી. વસ્તુતાએ તો કોઈપણ કર્તાભોક્તારૂપ જીવ કોઈ પણ પ્રકારે ઉત્પન્ન થતો નથી. કારણકે સ્વભાવથી અજન્મારૂપ આ એક આત્માનું કોઈ પણ કારણ વિશ્વમાં વિદ્યમાન નથી. ઉપાયપણ્યાંવડે કથન કરેલાં વ્યાવહારિક સત્યરૂપ સાધનોમાં આ બ્રહ્મ ઉત્તમ સત્ય છે. જે સત્યસ્વરૂપ બ્રહ્મમાં અણુ માત્ર પણ ઉત્પન્ન થતું નથી. જેમ કલ્પિત પ્રતિબિંબથી બિંબનું જ્ઞાન થાય છે, તેમ વ્યાવહારિક સત્ય સાધનોથી પરમાર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે.

Om is the initial of God ઓમ છે, તે પરમાત્માની સહી છે. એ પ્રભુનું નામ છે તે નામીનું ઝાળખાણ કરાવે છે. પરોક્ષજ્ઞાન થયા બાદ અભ્યાસ ચાલુ રહી દ્રઢ થતાં અંતે અપરોક્ષ સાક્ષાત્કાર થઈને બેદ બ્રમ નિર્મૂળ થઈ જાય છે. ત્યારે નિરૂપાધિક એવું પોતાનું સંવિદ્યાનંદ બ્રહ્મ સ્વરૂપ અપરોક્ષ થાય છે, તેજ ક્ષણે શાશ્વતિ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એવા મુનિને કોઈ પણ કર્તવ્ય ક્ષેપ

ન રહેવાથી નિજ બ્રહ્માત્મૈય સ્વરૂપમાં અડગ અડગા નાખી રમનાણુ રહે છે.

अस्याणु ध्यानमात्रेण क्षीर्यते जन्मजारुजः ॥

नान्यथा जन्मिनां सोयं जगतां प्रभुरच्युतः ॥॥

ૐકાર સ્વરૂપ જે પરમાત્માનાં ધ્યાન માત્રથી સંસારમાં પ્રતીત થતા જન્મ, જરા, મરણાદિ મહા રોગો જતા રહે છે. અન્યથા (ખીજ કોઈ રીતે) મનુષ્યના એવા મહા ભયકર રોગો જતા નથી. જેઓ અશુભ-માયિક પ્રાણી પદાર્થાદિ વિષયોનું ધ્યાન, ચિત્ત્વન સ્મરણું છોડી દધને શુભ (ૐ તત્ત્વરૂપ અવિનાશી સદ્ગુરુ પરમાત્માનું) ધ્યાન, ચિન્ત્વન, સ્મરણુ, ભજન, વદન કરતા રહે છે, (તેઓની તેવી અમુક અશે યોગરૂપ સાત્વિક શ્રદ્ધા યુક્ત પ્રેમપૂર્ણ ક્રીયાઓથી) તત્ત્વ પ્રમાણમાં હાથપગ પેટ મસ્તક નેત્ર વજેરેના ખીજ રોગ જતા રહે છે ખરા, પરંતુ નિષ્કામ ભાવે મન કર્મ વચનાદિથી સર્વ સંગ પરિત્યાગ પૂર્વક એટલે દેહાત્મ ભાવ છોડી અસગપણે શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ ચિદાત્મ તત્ત્વરૂપ પરમ પુરુષ નારાયણનાં ધ્યાનથી તો તે સર્વ રોગમાત્રનાં કારણુ રૂપ (સ્થાનરૂપ) શરીરની પુનઃ ઉત્પત્તિરૂપ જન્મ જરા મરણુ ભય શોક વજેરે મહા રોગનોજ અભાવ થઈ રહે છે. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે ગીતામાં ગર્જના કરીને એટલે ભાર દધને પ્રીય પ્રાર્થ પ્રત્યે ઉપદેશ કરતાં કહ્યું છે કે,—

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ॥

यः प्रयातित्यजन्देहं सयाति परमां गतिं ॥

ૐ એટલો ફક્ત એક અક્ષરબ્રહ્મ છે તેટલા ૐનુંજ ધ્યાન ચિત્ત્વન સ્મરણુ (શુદ્ધ પ્રેમ યુક્ત શ્રદ્ધા પૂર્વક) કરતાં કરતાં જે કોઈ (જે કોઈ એટલેજ સ્ત્રી પુરૂષ માત્ર) દેહ ત્યાગ કરી જાય છે તે વ્યક્તિ પરમ ગતિને પામે છે,

અર્થ સહિત ઝંકારનો પાંચ પ્રકારે જપ કરાય છે. (૧) વાચિક, એટલે ખીજાં સાંભળે તેવી રીતે અર્થ ચિત્તવન પૂર્વક જપ. (૨) ઉપાંસુ,—પોતેજ શ્રવણ કરી શકે એવી રીતે અર્થ ચિત્તવન પૂર્વક જપ કરવો તે. (૩) મનોમય (માનસ)—અતરમુખ, તે અર્થ ચિત્તવન પૂર્વક મનથીજ જપ કરવો તે. (૪) ધ્યાનજ—પોતાની મેળેજ અંદર જપ થયા કરતો હોય તે દ્રષ્ટાંરૂપે જોવો. અને (૫) અભેદ ભાવ.—તે ઝંકાર રૂપજ હું છું, સોહરૂપ છું. એ ઉપરોક્ત પાંચ પ્રકારમાંથી પ્રથમ પ્રકાર કરતાં ખીજો અને ખીજા કરતાં ત્રીજો, ત્રીજાથી ચોથો શ્રેષ્ઠ છે. અને તે સર્વ કરતાં પાંચમો અભેદભાવ પ્રકાર સર્વથી શ્રેષ્ઠતમ છે.

આઠમાસ મુખસેં જપે, સોળહમાસ કંઠ જપ;
બત્રીસ માસ હૃદયે જપે, રહે ન તીનો તાપ.

નિર્માળ શ્રદ્ધાયુક્ત પ્રેમપૂર્વક એકવાર ઉચ્ચારેલો આ ઝંકાર સર્વે પ્રાણોને પટચક્રના ભેદન વડે સુષુમ્ના દ્વારાએ અક્ષરઘ્ર પ્રતિ લાઇ જાય છે. તે આ પ્રાણોને ઉપર લાઇ જાય છે, તેથી ઝંકાર કહેવાય છે, અને સર્વે પ્રાણોને નમાવે છે, તેથી પ્રણુવ કહેવાય છે. તે પ્રણુવ ચાર વેદ અને ચાર દેવના કારણરૂપ હોવાથી ચાર પ્રકારે સ્થિત છે એમ ધ્યાન કરવું. તે પાદાદિને યુક્તિમા ધારણ કરનાર પુરૂષ આશ્રિતોને સર્વ દુઃખો તથા ભયોથી સારી રીતે તારે છે. [અથર્વશિખ. ગી.] ઝંકારનું ઉચ્ચારણ કરવાથી સર્વ શરીર ગિર્ધ્વ થઇ પ્રાણુ ઉપર જવા લાગે છે તેથી તે ઝંકાર કહેવાય છે. ઉચ્ચારણ કરનારને તે ચાર વેદની પ્રાપ્તિ કરે છે તેથી તે પ્રણુવ કહેવાય છે, અને તે ઉચ્ચારણ કરવાથી સાધક તે વડે પ્રતિપાદ્ય બ્રહ્મને પામે છે, તેથી તે સર્વવ્યાપી કહેવાય છે. તેનું ઉચ્ચારણ કરવાથી દશેદિશામાં અંત પ્રતિત થતો નથી, તેથી તે અનંત કહેવાય છે. તેનું ઉચ્ચારણ

સંસાર સાગરથી તારે છે, તેથી તે તાર કહેવાય છે. તેનું ઉચ્ચારણ કરવાથી પુરૂષ સૂક્ષ્મ થઇને સ્થાવર જંગમ શરીરોને આધીન કરે છે, તેથી તે સૂક્ષ્મ કહેવાય છે. તેનું ઉચ્ચારણ નાડીસમૂહના દોષોને દૂર કરે છે, તથા કાર્ય સહિત અજ્ઞાનનો વિનાશ કરે છે, તેથી તે શુક્લ કહેવાય છે. તેનું ઉચ્ચારણ મહાન અજ્ઞાનમાં પ્રકાશ કરે છે, તેથી વૈદ્યુત કહેવાય છે. તેનું ઉચ્ચારણ સાધકને પરબ્રહ્મ રૂપ કરે છે, તેથી તે પરબ્રહ્મ કહેવાય છે.

(અથર્વા મુનિએ જોયેલા શિર જેવા સારભૂત મત્રો જેમાં હોવાથી જેને અથર્વ શિર ઉપનિષદ કહે છે તે. અ. ઊ.)

હવે શ્રી કૃષ્ણ યજ્ઞુર્વેદીય કાઠકોપનિષત્ પ્રથમાધ્યાયની બીજી વલ્લીમાં ભ. યમરાજાએ નચિકેતા પ્રત્યે બ્રહ્મવિદ્યાના ઉપદેશરૂપ વર પ્રદાન કરેલું છે ત્યાં મંત્ર ૧૫થી જે ઉપદેશ્ય છે તે કહેવાય છે.

सर्वे वेदा यत्पदमामनान्त तपा ५ सि सर्वाणि च
यहदन्ति ॥
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरान्त तत्तेपद ५ संग्रहेण
ब्रवीम्यो मित्येतत् ॥ १५ ॥

સર્વે વેદો (ઉપનિષદો) પ્રાપ્તવ્ય એવાં જે પદને પ્રતિપાદન કરે છે, અને સરવે તપો (કર્મો) ચિત્તશુદ્ધિ દ્વારા જેની પ્રાપ્તિને માટે છે, તથા જેને ઇચ્છનારા તેની પ્રાપ્તિને માટે બ્રહ્મચર્ય આચરે છે, તે પદને તારાપ્રતિ હું સક્ષેપથી કહું છું. આ પદ ઐત્સે ઐ શબ્દનું વાચ્ય તથા ઐ શબ્દરૂપ પ્રતીક વાળું છે. જે શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવાથી જે વસ્તુ સ્ફુરે છે તે તેનું વાચ્ય છે. એકાગ્ર ચિત્તવાળા પુરૂષને ઐ કારનો વિચાર કરવાથી વિપયના સંબંધથી રહિત જે જ્ઞાન સ્ફુરે છે તે તેનું વાચ્ય છે. વધી ઐકારનો આગ્રય કરીને

તેનું વાચ્ય બ્રહ્મ હું હું એમ ધ્યાન કરે. તેમાં અસમર્થ હોય તે પ્રતીકરૂપ ઓમ્ શબ્દવિશેષ બ્રહ્મદૃષ્ટિ કરે. ધ્યેય વસ્તુના સ્વરૂપનું અહણુ નહિ થયે ધ્યેય વસ્તુની ભાવનાથી શાસ્ત્રોક્ત રીતે જે અન્ય વસ્તુનું ધ્યાન કરવામાં આવે તે વસ્તુ પ્રતીક કહેવાય છે. અહિં સંચુણુ વા નિર્ગુણુ બ્રહ્મના સ્વરૂપનું અહણુ નહિ થયે આ “ૐ અક્ષર બ્રહ્મ છે” એમ તેની ભાવનાથી ૐ અક્ષરનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે, તેથી આ ૐ અક્ષર પ્રતીક રૂપ છે.

एतद्धये वाक्षरं ब्रह्म एतद्धये वाक्षरं परम् ॥

एतद्धये वाक्षरं ज्ञात्वा योयदिच्छति तस्यतत् ॥ ૧૬ ॥

एतदालम्बनं ५ श्रेष्ठ मेतदालम्बनं परम् ॥

एतदालम्बनं ज्ञात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ ૧૭ ॥

આ પ્રસિદ્ધ ઓમ્ અક્ષર સચુણુ બ્રહ્મ છે તથા નિર્ગુણુ બ્રહ્મ પણ છે. તે બંને બ્રહ્મના પ્રતીકરૂપ આ ઓમ્કાર અક્ષરની બ્રહ્મરૂપે ઉપાસના કરીને જે પુરૂષ જેને એટલે સચુણુ બ્રહ્મને અથવા નિર્ગુણુ બ્રહ્મને ઇચ્છે છે, તેને તે પ્રાપ્ત થાય છે; અર્થાત્ આ બેમાંથી જો તે પર બ્રહ્મને ઇચ્છે છે તો તે જ્ઞાતવ્ય રૂપ થાય છે, અને જો અપર બ્રહ્મને ઇચ્છે છે તો તે પ્રાપ્તવ્ય રૂપ થાય છે ॥૧૬॥ આ ૐકારરૂપ આલંબન (ઉપાસનાનો આશ્રય) બ્રહ્મ પ્રાપ્તિનાં સાધનરૂપ ગાયત્રીઆદિ અન્ય આલંબનોમાં શ્રેષ્ઠ-પ્રશસ્તતમ છે, અને પરબ્રહ્મ તથા અપર બ્રહ્મને વિષય કરનાર હોવાથી પરરૂપ તથા અપરરૂપ છે. આ આલંબન ને જાણીને પરબ્રહ્મરૂપ વા અપરબ્રહ્મરૂપ બ્રહ્મલોકમાં પૂજ્ય થાય છે, અર્થાત્ બ્રહ્મની પેઠે ઉપાસના કરવા યોગ્ય થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

તે ૐકારરૂપ આલંબનવાળા આત્માના સાક્ષાત્ સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવાની ઇચ્છાથી હવે કહે છે કે:-ન जायते म्रियते वा विपश्चित् नायं कुनश्चिन्न बभूव कश्चित् ॥ अजो नित्यः]

શાશ્વતોઽયં પુરાણો નહન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥ ૧૮ ॥
 આ આત્મા જન્મતો નથી, અથવા મૃત્યુ પામતો નથી. ઉત્પત્તિ રહિત હોવાથી એ (આત્મા)માં કોઈ વિકાર ઉપજતો નથી, અને ચૈતન્ય સ્વભાવ વાળો હોવાથી જ્ઞાનવાન છે. આત્મા કોઈથી થયો નથી અને એનાથી કોઈ અન્ય પદાર્થ પણ ઉત્પન્ન થયો નથી, તેથી અજન્મા, નિત્ય, ને શાશ્વત (અપક્ષયથી રહિત) છે. આથી તે પુરાણ-પૂર્વે પણ નવીનજ-છે. આકાશની પેઠે અસંગ હોવાથી શરીરનું હનન થયા છતાં પણ તે હણતો નથી.

विवेकी सर्वदामुक्तः कुर्वतो नास्ति कर्तृता ॥

अलेप पदमाश्रित्य श्री कृष्ण जनकौ यथा ॥ १९ ॥

જેમ શ્રી કૃષ્ણ તથા જનક નિર્લેપ એવા બ્રહ્મપદનો આશ્રય કરીને સર્વદા મુક્ત હતા, અને વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ કાર્ય કરતાં છતાં પણ તેઓમાં કર્તાપણું નહિ હતું, તેમ અન્ય વિવેકી પણ નિર્લેપ પદનો આશ્રય કરીને સર્વદા મુક્ત છે, અને વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ કાર્ય કરતાં છતાં પણ તેમાં કર્તા પણું નથી. (શાસ્ત્ર વચન) ॥ ૧ ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्माऽस्यजन्तोर्निहितो

गुहायाम् ॥

तमक्रतुः पश्यति वीतशोको धातु प्रसादान्महिमा-

नमात्मनः ॥ २० ॥

આ આત્મા સર્વનું અધિજ્ઞાન હોવાથી સુક્ષ્મ વસ્તુથી પણ અતિ સૂક્ષ્મ છે, અને પૃથ્વી આદિ મહત્પરિમાણુ વાળાથી પણ અતિશય મહાન છે. તે સર્વ પ્રાણીની હૃદયરૂપ ગુહામાં પ્રત્યક પણા વડે સ્થિત છે. દ્રષ્ટ અને અદ્રષ્ટ બાહ્ય વિષયોથી ઉપરામ પામેલી બુદ્ધિ-વાળો પુરૂષ મન આદિ કારણરૂપ ધાતુની એ નિર્મળતાથી આત્માના

“ આ હું છું ” એવા મહિમાને સાક્ષાત્ અનુભવે છે, તેથી શોક રહિત થાય છે. ॥ ૨૦ ॥

શાખા ચદ્ર ન્યાયથી અહ્મનો લક્ષ કરાવાય છે. શબ્દ કષ્ટ ચદ્ર સુધી પોંચતો નથી, પણ દ્રષ્ટિ પોંચે છે તેમ અહ્મતત્વનો સાક્ષાત્કાર આખડ અહ્માકાર વૃત્તિથી થાય છે. હું કોણ છું, તે શોધવાને અહંરૂપ શાખા છે, પછી તો સાક્ષી ચેતનમાં લક્ષ કરાય છે ત્યારે અહને પડતું મુકાય છે. એ અનુભવનો આનંદ વર્ણુની શકાતો નથી. મનઃ પ્રત્યક્ ચિત્તે સવિધમાધાય૦ મનને હંકમલમાં જ્ઞાનાત્મ તત્ત્વમાં સ્થાપીને એટલે બહાર દોડવાના સ્વભાવથી પ્રતિકુળ કરીને (નિરોધ કરીને) યોગીઓ પ્રાણાયામ કરે છે. સવિધ શાસ્ત્રમાર્ગથી વિધી પૂર્વક એટલે યમ, નિયમ, આસનપૂર્વક કુંભક કરે છે. વિપયોને પોતાનામાં સંહાર કરી લે છે (દોષ દ્રષ્ટિથી), તે પ્રત્યાહાર છે. પછી ધારણા, તે હંકમલમાં અનાહત ચક્રમાં મનને રાખે છે ત્યાં સ્થિર થયા પછી આગળ ચાલે છે. વારવાર એકજ વિષયમાં ચિત્ત લગાડવું તે ધ્યાન છે, તેમાં ત્રિપુટી રહે છે. ધ્યાનની પરિપાકાવસ્થા તે સમાધિ છે. તે સપ્રજ્ઞાત સમાધિમાં પણ ધ્યાતા, ધ્યાન, અને ધ્યેયરૂપ ત્રિપુટીનો સદ્ભાવ રહે છે. અસપ્રજ્ઞાત સમાધિમાં ત્રિપુટીનો અભાવ થાય છે. ત્યાં ધ્યાતા છે તે ધ્યેય રૂપ જની જાય છે. એ અષ્ટાંગભૌગ એક શ્લોકમાં પુણ્યપદ્ધતિ કહ્યા છે. ત્યાં અતે કહ્યું છે કે હે શંકર! એવા અહ્માનંદમાં તદ્રુપ થઈ જાય છે તે અહ્મરૂપ આપ છો. શકરની અષ્ટમૂર્તિ કહેવાય છે. પાંચે ભૂત, સૂર્ય, ચંદ્ર, અને ક્ષેત્રજ આત્મા. ગીતામાં પણ ભગવાને કહ્યું છે કે તે હું છું. પરંતુ હે પ્રભો! હુંતો આપનાથી બિન્ન ખીજું કંઈ તત્ત્વ જોતોજ નથી. ઝંકારથી આપનુંજવર્ણુન છે.

અ-કારાદિ (અ-ઉ-મ-) વર્ણુથી વ્યસ્ત કહ્યું, ઝંકારી, સમસ્ત કહ્યું. એ બધાથી વિલક્ષણ તુર્યસ્વરૂપ વિકાર રહિત છે, આપ પણ

સર્વ વિકાર રહિત સર્વાત્મા છે. સ્થૂળ પ્રપચાદિનું વાચ્યાર્થ અકારાદિ છે, અને લક્ષ્યાર્થ કેવળ ચેતન છે. તેમજ સદૃશ “ઉ” વિશે, માયા ઉપાધિ પરિત્યાગ થતાં કેવળ ચેતન છે મકાર—તુરીય ઉપાધિ છોડતાં શુદ્ધ ચેતન તે લક્ષ્યાર્થ છે. જગતનુ બીજાં ઝં છે. તેવાજ આપ છે અર્ધેન્દુલસિત છે, તેવુજ ઝં માયે (—) છે. અને ગંગા ગિદુરૂપ દીસે છે (—). માયા-ઉમા સહિત છે. તેમ ઝં પણ આધ્યાત્મિક શક્તિ યુક્ત છે. મહેશ-શાંત (શકારાંત છે અને શાંત છે) તેવાજ ઝં છે. શાંત પુરૂષોજ ઝંકારનો આશ્રય કરે છે એવા ત્રિગુણાતીત પ્રાત્યયે^૯ શિવરૂપ આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. માંસે તો સામર્થ્ય નથી, પણ આપની ભક્તિએ બલાત્કારથી પ્રવૃત્ત કીધો તેથી વાક્યરૂપ પુષ્પોપહાર અર્પણ કરૂ છું. આપની ભક્તિએ મને આશ્વાસન દઇને બોલાવ્યો તેમ બોલ્યો છું. તેમાં ભુલચુક હોય તે મારા તરફ નહીં. એ રીતે સ્તુતિ કરવાથી પુષ્પદતને તેની અતરધ્યાન થવા વગેરેની લુપ્ત થયેલી શક્તિ આવી સ્વલોકમા ગયો.^x તેમ-હમારી અસંગત્વે રહેવાંની જ્ઞાન શક્તિ પણ જે લુપ્ત થઇ ગઇ છે તે હમને પણ પાછો મળો, અને હમે પણ હમારે ઘેર (સ્વ સ્વરૂપે-બ્રહ્મમાં અભેદ બાવે સ્થિતીરૂપ ધરમાં) જઇશું. તથાસ્તુ. ઝં તત્સત્:

x એક રાજા શૈવ હતો. તેના બાગમાંથી રોજ નાના પ્રકારના પુષ્પો વગેરે પુષ્પદત લઇ જઇ શકરની પૂજા કરતો. તે ગંધર્વના અતરધ્યાન થવાની શક્તિ હોવાથી પકડાતો નહીં. તેથી તે રાજાએ નિર્માલ્ય એકઠી કરીને આવવાના માર્ગમાં પેસવાની જગે મુકીને કહ્યું કે, એને ઉલ્લસન કરીને આવે તો તેની બંધી શક્તિ લુપ્ત થાવ. પુષ્પદતને તે ખ્યાલ નહીં રહ્યો, તેથી આવ્યો. તે કારણથી શક્તિ મઇ હતી તે પાછી આવવા શકરની સ્તુતિ મહિમ્ન સ્ત્રોત્રથી કરી ત્યારે લુપ્ત થયેલી શક્તિ પાછી તેનામાં આવી હતી.

યોગ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ઈકારના અર્થ સહિત જાપથી સર્વ અતરાયનો અભાવ, અને આત્મદર્શનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે ॥ તતઃ પ્રત્યક્ ચેતનાધિ ગમોઽપ્યન્તરાયાભાવઃ ॥ એ અતરાય હવે કહેવાય છે. ॥ વ્યાધિસ્ત્યાન સંશય પ્રમાદાલસ્યા વિરતિ ધ્રાન્તિ દર્શના લઘ્વ ભૂમિકત્વાન વસ્થાનાનિ ચિત્ત વિક્ષેપાસ્તેઽન્તરાયાઃ ॥ વ્યાધિ, સ્ત્યાન (ધ્યાનમાં અપ્રવૃત્તિ), સંશય, પ્રમાદ, આલસ્ય, અવિરતિ, ધ્રાન્તિદર્શન, અલગ્ન્ય ભૂમિકત્વ, અનવસ્થા, વગેરે જે ચિત્તને વિક્ષેપ કરવાનાં કારણો છે તે અંતરાયો છે. તે સર્વ ઈકારનાં ધ્યાનથી દૂર થાય છે.

સુંદર રમણિક મધુર સરોવરમાં મૃત્તિકાથી લપેટાયેલું તુંબડું હોય, તેને જેમ પાણીની છોજો લાગે છે તેથી મટોડી પલળીને ધીમે ધીમે ઉખડી જાય છે તેમ તેમ તુંબડુ ઉંચું આવતું જાય છે, તે પ્રકારે ઈકારનાં-પ્રભુશ્રીનાં ધ્યાનરૂપ મહા મધુર નિર્મળ સરોવરમાં શુભ પરિણામરૂપ છોજો લાગવાથી જીવતનો અભિમાની અર્થાત્ જીવરૂપ તુંબડુ ઉંચું ચઢે છે; અને જેમ જેમ તે ઉંચું ચઢે છે તેમ તેમ રોગ ગહિત થતું જાય છે; અને બધી મટોડી ખસી જતાં તે ધ્યાન સરોવરમાં તે (જીવ) ઝુલતો દેખાય છે-કલ્લોલ-આનંદ કરે છે. ત્યાર પછી મનનું અસ્તિત્વ પણ સમાધિ જઈ અમનસ્ક સ્થિતિ થતાં ધ્યાનાતીત અવસ્થામાં આવે છે. કેમકે હવે ધ્યાન કરવાનાં સાધનરૂપ તે મન વગેરે જવાથી જીવ તે શિવ-સ્વયંબ્રહ્મ-સ્વરૂપે થયો. જીવત્વ જવાથી શુભાશુભ કર્મ સમૂહ પણ તેના ભેજાળ ગયો, પછી જે શેષ રહ્યો તે સમ્યક્દાનદ આત્મસ્વરૂપેજ રહ્યો. તે સ્વયંપરબ્રહ્મરૂપજ હોવાથી તદ્રૂપ થતા જન્મમરણ મળું વગેરેનો ભય ભાગી ગયો, મોત મરી ગયું, અને પોતે શાન્ત સુખરૂપે સ્વયં-સિદ્ધ અખંડ આનંદમય રહ્યો.

યોગઃ સર્વવિપદ્બહી. વિતાને પરશુસિતઃ ॥

અમૂલમંત્રતંત્રં, કાર્મણં નિર્વૃત્તિઃ શ્રિયઃ ॥

સધળી આપદારૂપી વેલીઓના સમૂહને યોગ (ધ્યાન યોગ) છે તે તીક્ષ્ણ ધારવાળા કુહાડાના જેવો છે, એટલુંજ નહિ પણ મોક્ષરૂપ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાને અમૂલ મંત્ર, તંત્ર, અને કામણરૂપ છે, દૂકમાં છેવટ કહિયે તો તાત્પર્ય એ છે કે, એવા પરમ દૈવતરૂપ ઐકારના અર્થ ચિંતન પૂર્વક જપ, અને અન્ય સકલ્પ સ્ફુર્ણના ઉદ્ધરૂપ ઝાંખરાં, કાટા, કાંકરા, પથરા રહિત નિષ્કંટક સરળ શુદ્ધ સુંદર ધ્યાન માર્ગે નિર્ભયપણે પ્રવાસ કરનાર અતિમ દ્વંડરૂપ જ્ઞાનયોગ સેહેજેજ પ્રાપ્તકરી પોતાનાં મૂળ (સ્વગૃહ-સ્વસ્થાન-મુકામ) સર્વ વ્યાપક અખંડ એકરસ સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમાં, કે જ્યાં ગયા પછી કંઈપણ કર્તવ્ય, પ્રાપ્તવ્ય, ગંતવ્ય, કે જ્ઞાતવ્ય શેષ રહેતું નથી એવાં પડુર્મિ વિકાર રહિત સ્વયંપ્રકાશ નિરાવર્ણુ નિર્વિશેષ ગુણાતીત બ્રહ્માત્મક તત્ત્વસ્વરૂપમાં, અભેદત્વને પામી ઐ તત્ સત્સુખરૂપે થઈ રહે છે. અસ્તુ.

આ પ્રકરણનો એ રીતે ઉપસહાર કરી વધુ વિસ્તાર જરૂરનો (હાલ) નહિ જણાયાથી સમાપ્ત કરાય છે. અધિક સ્પષ્ટિકરણ સહિત વિશેષ જો લખાયતો હજી લખવા જેવું એ સંબંધમાં ધણુ છે, પરંતુ હાલતુ પશ્ચિલક-જનસમાજ એવા સુધાપૂર્ણ મહામધુર રસનું આસ્વાદન કરવાને ધણે અંશે રચિવાળુ પ્રતીત થતું નથી તેથી ન્યૂનાધિક અંશે એની અભિરચિવાળા ઉત્તમાધિકારી તથા સુર શ્રદ્ધાસુ-મોક્ષ પિપાસુ માટે જેટલું લખાયુ છે તે અલ્પ (અસ-પૂર્ણ-અહુ) છે, એમ વિચારી વિરામ પામવું ઉચિત ગણ્યુ છે. અસ્તુ હરિઃ
ૐ તન્મસત્ બ્રહ્માર્પણમસ્તુ. શિવમસ્તુ.

ૐકારે શુભવર્ણે, વિધિ હરિહર મયે, સચ્ચિદાનંદ રૂપે,
વૃત્તી સલગ્ન થાતાં, રૂપગુણ ગણસૌ નામ સાથે વિલાશે;

તત્સત્ ચિત્સુખ પ્રકાશે, નિરવધિ સ્વરૂપે, નિર્વિકલ્પે સમાધૌ,
પરમાનંદ સુધાગ્નિ, તન, મન ધન સૌ, અલ્પરૂપેજ થાશે, ॥ ૧ ॥

ઝંકારે ચિત્સ્વરૂપે, ગળિભળિ જઘને, વૃત્તિ વૃત્તિત્વ નાશે,
શશ્વત્શાન્તી સદા ત્યાં, હું પણુ નહિ જ્યાં, આપ રાજે પ્રકાશે;
માયિક દ્રશ્યાદિ બ્રાન્તી, ભયભુલ ભ્રમણા, ગેય થઇ એય જતાં,
ચિત્સુખ શુદ્ધાત્મ પોતે, રસમય રવિ તનૂ, છેજ સદ્રૂપ થાતાં ॥ ૨ ॥

વાણીના સૌ વિલાસો, મનતન કલના, કલ્પના જળમાળા,
સર્વે વિરમી સમાશે, રૂપ ગુણ ગણુને, નામ સૌ છોડિ ચાળા,
તત્સત્ અદ્વાગ્નિરૂપે, ભયભ્રમ દુખ સૌ, ગેય થઇ ભેદ ભાગે,
માણેક શાન્તી થતાં ત્યાં, ખપિ હરિમય થયે. દેવ દુઃકૃતિ વાગે ॥૩॥

(સત્વસાર સિદ્ધાંત)—પ્રભાત—

જેમ છે તેમ, ને જે છે તેજ આ વિશ્વરૂપે દિસે આપ તહારં,
શૂં જુવે ચર્મચક્ષુ થકી તાકિને, જે જુવે તે અજ્ઞયૂથ લહારં;
શાનમય તત્ત્વ તૂ, યુદ્ધિને પાર છે, યુદ્ધિને તૂં પ્રકાશે છુપાઈ,
હુંપણુ હોમિને, શાન્ત થઇ જાય તો, તૂં વિના અન્ય કો નાહિ ભાષા ॥૪॥

શાર્દૂલવિકીડિત.

તત્સનૂતત્વ ચિદાત્મ શાન્ત સુખરૂપે, વૃત્તી સમાવી સમો,
દ્રશ્યાદ્રશ્યની કલ્પના મન થકી, ભૂલી સ્વરૂપે રમો;
શશ્વત્જાન્તિ યદા ભવ રણે, ઇચ્છો વિરા આ લણે,
માનો, મોહમુકી પ્રલય, માણિક્ય ગ્રેમે ભણે.

સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવના પૂર્વક ઉપસંહાર (દોહરા).

કહેવાનું તે કહિ દીધું, ફેનાયત્રે સાર;
શબ્દો કયાંથી આવિયા, શોધો જઈ ભવપાર.

સદ્ગુરુ તે પરમેષ્ઠને, અનુભવિ આત્મ અનુપ,
માણિક્ય સમન્ને* સતપદે, થજો ભૂપના ભૂપ.

૨.

(છપો.)—નિ.સંશય કહું વાત, સત્વશાસ્ત્ર વેદોત્ત,
તુતો તે સાક્ષાત, નિકદન કર ભેદોત્ત,
સત્ ચિત્ સુખમય પ્રેષ્ટ, તત્વ તૂ તે હરિપોતે;
સ્વયંસિદ્ધ પરમેષ્ટ, અહમાવર્ણજ ખોતે;
હુ હું બિન્નપણાતણી, બ્રાંતી ખસતા રામ છે,
માણિક્ય મોહ મરીજતા, વિશ્વ બધું સુખ ધામ છે. ૧.

પ્રિય વાંચક વૃન્દસ્થ તથા શ્રોતૃ વર્ગસ્થ સજ્જન ગણ!

જ્ઞાન સૂર્યોદય સરુક સુધા સમુદ્રરૂપ ગ્રંથનો આ પૂર્વાર્ધ ભાગ ૩
અત્ર સમાપ્ત કરાય છે. પરિસ્થિતી (surrounding Circumstances) અને અનુકુળતાને અનુસરીને એ પૂર્વાર્ધમાં ભક્તિયોગ
સત્પુરૂષ અને સત્સંગ, ધર્મ પ્રકર્ણ અને એક માણિક્ય મણિમુક્તાદિ
રત્ન પુષ્પમાલા વગેરેનો સમાસ કરાયલો છે. સવત ૧૯૨૩ પહેલાં
અને પછીથી જે જે શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાપુરૂષો, સદ્ગુરુ સ્વરૂપ
સંત મહાત્માઓ, શુદ્ધ પ્રેમરસ નિમગ્ન ભક્ત શિરોમણિ સાધુજનો,
જ્ઞાની ધ્યાની મુનિ ઋષિ સરોપાસ પૂજ્ય વિવેક સપન્ન સજ્જન
મહાશયો, ભક્તજનો, વગેરે સાથે લેખકનો સબંધ થયલો તે દ્વારા,
તે પૂજ્ય વ્યક્તિઓનાં મુખ કમલમાથી પરમપાવની ભગવતિ ગંગા
તુલ્ય શાંતિ પ્રદ વાણીનો પ્રવાહ લેખકની ચિત્તભૂમિમાં વહી આવેલો
તેનો ફોટો, અથવા લેખકની વૃત્તિરૂપ ફોટોગ્રાફમાં છપાયલો (ચોગ્નયલો)
ઉપદેશામૃત વાક્ય સમૃદ્ધ પદ્યગદ્યાદિ રૂપે નોટબુકોમાં, તે આલ્યાવસ્થાથી

હાલ સુધી, સંગ્રહિત હતો. તે ઇશ્વરકોટિના સર્વ પૂજ્ય પુરુષવરોથી પ્રાપ્ત અન્નકોટ સામગ્રીરૂપ મહાપ્રસાદ આ વિશ્વરૂપ વિશ્વાત્મા અથવા શ્રી હરિગુરુ પરમાત્માની સેવામાં નિવેદન કરવાનો, તે આધ્યાવસ્થામાં સુરેલો સકલ્યાંકુર પુષ્પ થઈ, પત્ર પુષ્પ, ફળ, શીતળતા, છાયાં, શાંતિ, આનંદાદિનું ભાન કરાવવા સુદર સુખદ દૈવી વૃક્ષરૂપે થઈ, સુયોગ પ્રાપ્ત થયો, તેથી લેખક પોતાના ઇષ્ટ સંકલ્પની પૂર્ણતા થતી જોઈ કૃતકૃત્ય થયો માને છે. તથાસ્તુ. આટલાથી સમજાશેજ, એટલે વધુ કહેવાની જરૂર નથી, કેમકે એ બધી સામગ્રી લેખકનાં ધરમાંની, ગળવામાંની અથવા કપોળ કલ્પિત નથી, પણ સંતો, ભક્તો, મહા-પુરુષાદિરૂપ ભગવત્સ્વરૂપોનો મહા પ્રસાદજ છે. એ મહાપ્રસાદજ ખાવાનો અધિકાર જોએને નથી એવા શ્રદ્ધારહિત રાગદ્વેષ સપન્ન જનો માટે એ ગ્રંથરૂપ અન્નકોટ સામગ્રી છેજ નહીં; પણ શ્રદ્ધા સપન્ન પ્રેમ પાત્ર સુરુજનો માટેજ છે. તેથી તેવા સુરુ વિવેકીજનો, એ સુધા પ્રસાદ ચાખી, અન્ય અનધિકારીને અધિકાર પ્રાપ્ત કરાવી ચખાડે તો તેઓનાં તે શુભ કર્તવ્ય કૃત્ય માટે તેમને ધન્યવાદ સભવે છે. અસ્તુ.

સમુદ્રમાં જળ તો અપાર-ઘણુંજ ભરેલું છે, પણ તે પીવાને બધાને રચ્યું નથી. પરંતુ તેજ જગ વાદળાંનાં મુખમાં જઈને વૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે અમૃત જેવું હોઈને પ્રાણી માત્રનાં જીવનનું હેતુ થાય છે. તદ્વત્, વેદ શાસ્ત્ર શ્રુતિ સ્મૃતિ ગીતા ભાગવત પુરાણ ભારત રામાયણ ઇતિહાસાદિરૂપ મહાસમુદ્ર ભરેલો છે, પણ પ્રેમસ્વરૂપ શ્રી હરિગુરુમય બની રહેલા મહાભારૂપ વાદળાંનાં મુખમાં તેજ રસ જઈને ઉપદેશ રૂપ વૃષ્ટિ થાય છે તે, સર્વ અધિકારી મુમુક્ષુ ભક્તજનો વગેરે શ્રદ્ધા સપન્ન પ્રેમી વ્યક્તિઓનો ભવ ભય ભાંગી, અભયયુક્ત શાંતિ પ્રકટાવી પ્રભુપદ પ્રાપ્ત કરાવે છે. એ દ્રષ્ટાંત દાક્ષિણીથી સર્વને અનુભવ સિદ્ધ છે, તેથી અતીવ પ્રેમ યુક્ત શ્રદ્ધાથી એનું દરરોજ અવલોકન કરતા

રહી મનન પૂર્વક નિરંતર અભ્યાસ કરવાથી અજ્ઞાનાવર્ણુ દૂર ખસી જતાં દ્રઢ અપરોક્ષ બ્રહ્માત્મૈક્ય સાક્ષાત્કાર થયેથી જન્મ મરણાદિ ભવાટ્વિ બ્રમણુનાં અસહ્ય દુઃખોથી મુક્ત થઈ સદ્ગુરુ પરમાત્મપદે અથવા સત્ ચિદેકરસ પરમ આનંદ સુખરૂપપદે સ્થિતી થશેજ, એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે.

છતિશ્રી જ્ઞાન સૂર્યોદયાખ્ય સુધાસિંધુરુપ પ્રાસાદિક મહાત્રયે સમાપ્તોય પૂર્વાર્ધ ત્રીતીય વિભાગઃ ॥ હરિઃ ૐ તત્સત્.

લેખકઃ—ૐ શ્રીહરિ ગુરુ સંતનો અતીવ લઘુતમ અનન્ય ખાલક—
(બક્તરાજ સગ્રહ) માણિક્યલાલ જ. મહલારથ.

શુદ્ધિ પત્ર.

ભક્તિયોગ પ્રકરણ.

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૧૩	મનસા	મનસો
૧૨	૯	(બેવકુદ્ધ;	(બેવકુદ્ધ)
૨૬	૮	૩૫	૩૫
૫૮	૨૫	તથી	તેથી
૬૪	૩	૬૫	૬૫

ઉપાસના પ્રકરણ.

૮	૪	નિગુણ	નિર્ગુણ
૧૨	૮	તેગેરે	વગેરે
૨૦	૬	સમાષ્ટ	સમષ્ટિ
૨૦	૧૨	સર્ગુણ	સગુણ
૨૫	૫	યાદયો	કાદયો
૩૧	૧૦	સર્ગુણ	સગુણ
૩૫	૧૩	સામાર્થ્યાત્	સામર્થ્યાત્
૩૫	૧૪	સામાર્થ્યવાળી	સામર્થ્યવાળી
૩૭	૯	સ્થિતીવાળા	સ્થિતીવાળા
૫૩	૨	કહી	રહી
૫૬	૧	એને	અને
૫૬	૧૦	ત્વયા	ત્વયા
૬૩	૧૪	ચામિષ	ચામ્યેષ
૬૨	૨૧	મંદૂક	મંદૂક
૬૫	૧	યાજયેત્	યોજયેત્
૬૬	૨૪	વથી	તેથી

તમારે કેવું સાહિત્ય વાંચવું જોઈએ ?

જે તમને હુર ધડીએ કામ લાગે,
જે તમને ને તમારા કુટુંબને તંદુરસ્ત રાખે,

જે દવાના હજારો રૂપીઆ તમારા
ધરમાંથી જતા બચાવે,

એવી ચોપડી તે

અષ્ટાદશી સ્વચ્છતા.

લે. રાહલાલ લલિતભાઈ ગોવર્ધનદાસ.
એ સહુ કોઈને એકસરખી ઉપયોગી હોવાથી
વડોદરા લાયબ્રેરીએ પણ મંજૂર કરી છે.

તો

આવી ઉપયોગી ચોપડી વિના દરેક ઘર
ખાલી કેમ રહી શકે ?

તમે પણ માત્ર એક રૂપીઆ મોકલી
અગર માત્ર કાઈ લખી મંગાવી લ્યો.

જે તમને જીવનનું તાત્ત્વ સમજાવે,
જે તમને આ લવમાં મુખી કરે,
ને આવતા લવમાં મોક્ષ અપાવે,

તે શ્રી અરવિંદ ધોષ સચિત

ગીતાની વ્યાખ્યા.

આ આવતી કાલના પુરુષના ગીતા પર અદ્વિ-
તિય વિદ્વતાપ્રચુર, પૃથ્વ્યકરણાત્મક લેખો છે,
એમાં વિદ્યા અવિદ્યા, વૈષ્ણવી માયાનું
લક્ષણ, ગીતાના પાત્ર ને અધીકારી કોણ
આદિ પ્રકરણો છે.

આથી તમે ગમે તે મતના હો તો યે તમારે
અવશ્ય વાંચવી જ જોઈએ.

કી. માત્ર આઠ આના.

લેખો:—રતિલાલ નાનાભાઈ
ગોપીપુરા, મુરત.

ઉપસંહારાત્મક હોહરા.—

- શત દિવસ હરિમાં રહો, હરિમય થઇ હરિદાસ;
જરૂર હરિરૂપ થઇ જશો, જે છે સર્વાવાસ. —૧.
- ચેળમિટી બમરી બને, ચિંતવન રહેતાં ચિત્ત;
મનપણુ હરિ ચિંતવન થકી, હરિરૂપ થાય અમીત. —૨.
- અનંત શક્તિ અપાર બળ, જે કંઈ હરિનું હોય;
તે સધળું ત્હારું છે, (જો) સર્વ હરિમય જોય. —૩.
- એકજ કરવાનું ખરું, ધરિ આ માનવ દેહ;
ઓળખ આ હરિ છે જગત, તૂં પણ હરિ છે તેહ. —૪.
- હૂં હૂં મમની બ્રાન્તિને, છેદ બેદ બા પાર;
તત્વ સત્ય ચિત્સૂખ છે, માણિક્ય તે હરિસાર. —૫.
- (આ) હૂં પહેલાંનો હૂં બધે, ભરી રહ્યો ભરપૂર;
તેમાં ચમક દિસે ભઠ્ઠી, બાલભાતના સૂર. —૬.
- શિવ શક્તી ગણુરાજને, બ્રહ્મદેવ હરિરૂદ્ધ;
સૂર્યચંદ્રને વરુણમ અનલ અનીલ સમુદ્ર. —૭.
- ધરાન્ગોમ યોદ્ધેલુવન રૂપિમુનિ પિતર સમસ્ત;
દેવયક્ષ દાનવ સકળ, તત્વમાત્ર તે વસ્ત. —૮.
- પશુ પક્ષી માનવ અને, જતૂ જંગમ સ્થીર;
દિસે વસ્તુ તે બહુરૂપે, જુવો ધરી મન ધીર. —૯.
- થશો નહીં કંઈ પણ નવા, થયા નથી કંઈ અન્ય;
જે છો તેજ સદૈવછો, સમજી સમતાં ધન્ય. —૧૦.
- ‘હું, તું, તે, ને આ બધું, જે છે તે એ તેજ;
“ તેજ તૂં ” ઉપદેશથી, સમજશે હૂં રહેજ. —૧૧.
- તત્ત્વમસિ મહાવાક્ય એ, હરિ ગુરુ વેદિક્ષણ;
સોહં અનુભવ આવતાં, માણેક બુદ્ધિ બાન. —૧૨.

સદ્ગુરુ પરમાત્મ પ્રસાદેરૂપ લેખક તરફથી હાલ સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા દિવ્ય પ્રાસાદિક ગ્રંથો નીચે લખેલે ઠેકાણે (સીલકમાં હશે તો) મળશે.

વિચારમુક્તા....૦-૮-૦
શાન્તિ સુધારસ૦-૪-૦
સત્સુખ....૦-૬-૦
માણિક્ય રત્નમણિગણ માલિકા (પ્ર. પુ.) અમૂ- લ્ય; પરંતુ ખાસ ખરીદ કરવા ઇચ્છનાર પાસે....૦-૫-૦				
વૈશ્ય ધર્મનિરૂપણ. અમૂલ્ય. પરંતુ ખાસ ખરી- દવા ઇચ્છનાર પાસે૦-૮-૦
બાળ શિક્ષણ અથવા શિશુ શિક્ષણ૦-૫-૦
શાન્તિ: (અધિકારી સુરજનો માટે) શ્રી પરમે- શ્વર પ્રીત્યર્થે ઓં તત્સત્ પ્રહાર્પણ રૂપે વિના મૂલ્યે.... ફ્રી				
જ્ઞાન સૂર્યોદય પૂર્વાર્ધ ઉત્તરાર્ધ મધ્યસંધિરૂપ દિવ્ય પ્રકાશ૨-૧૦-૦
મહામણિમાલા૦-૬-૦
જ્ઞાન સૂર્યોદય પૂર્વાર્ધ ભાગ ૧....૨-૦-૦
” ” ” ” ૨ (બહાર પડેથી)૨-૦-૦
” ” ” ” ૩....૧-૦-૦
” ” ઉત્તરાર્ધ ” ૧....૨-૦-૦
” ” ” ” ૨-૩ (પ્રસિદ્ધ થયેથી)

બહારગામથી મંગાવનાર ગૃહસ્થોએ પોષ્ટની ટીકીટો મોકલવા અથવા વી. પી. થી મોકલી દેવા વિશે નિચેને શિરનામે પત્ર લખી, મંગાવવા કૃપા કરવી.

લક્ષ્મીરાજ માણેકલાલ જમનાદાસ મહારાજ

ઠેકાણું:—સોનીફળીઆ મુસ્ત.

